

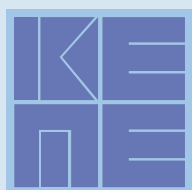
Μελέτες **83**

ΕΡΣΗ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΑΓΑΠΗ ΚΩΤΣΗ

ΕΛΙΣΑΒΕΤ Ι. ΝΙΤΣΗ

ΕΞΑΓΩΓΕΣ ΑΓΑΘΩΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ: Επιδόσεις, εξειδίκευση και διαφοροποίηση



**ΕΞΑΓΩΓΕΣ ΑΓΑΘΩΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ:
Επιδόσεις, εξειδίκευση
και διαφοροποίηση**

Μελέτες 83

ΕΞΑΓΩΓΕΣ ΑΓΑΘΩΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ: Επιδόσεις, εξειδίκευση και διαφοροποίηση

Έρσης Αθανασίου

Αγάπης Κώτση

Ελισάβετ Ι. Νίτση

Ερευνητριών ΚΕΠΕ



Αθήνα 2022

Copyright 2022
του Κέντρου Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών
Αμερικής 11, 106 72 Αθήνα
www.kepe.gr

ISBN: 978-960-341-129-1
ISSN: 1108-5789

Οι γνώμες και κρίσεις που περιέχει η εργασία αυτή
είναι των συγγραφέων και δεν αντιπροσωπεύουν αναγκαία
γνώμες ή κρίσεις του Κέντρου Προγραμματισμού
και Οικονομικών Ερευνών.

ΚΕΝΤΡΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ

Το Κέντρο Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών (ΚΕΠΕ) είναι το μεγαλύτερο ερευνητικό ίδρυμα για την οικονομική επιστήμη στη χώρα μας. Ιδρύθηκε το 1959 ως μία μικρή ερευνητική μονάδα με την επωνυμία «Κέντρον Οικονομικών Ερευνών», με βασικό σκοπό την επιστημονική μελέτη των οικονομικών προβλημάτων της Ελλάδος, την ενθάρρυνση των οικονομικών ερευνών και τη συνεργασία με άλλα επιστημονικά ιδρύματα.

Το 1964 το ΚΕΠΕ πήρε τη σημερινή του ονομασία. Τότε του ανατέθηκαν οι εξής πρόσθετες αρμοδιότητες: πρώτον, η κατάρτιση σχεδίων για βραχυχρόνια, μεσοχρόνια και μακροχρόνια προγράμματα ανάπτυξης, η εκπόνηση σχεδίων προγραμμάτων περιφερειακής και χωροταξικής ανάπτυξης, καθώς και προγραμμάτων δημοσίων επενδύσεων, σύμφωνα με τις κατευθυντήριες γραμμές της Κυβέρνησης· δεύτερον, η παρακολούθηση και ανάλυση της βραχυπρόθεσμης και μεσοπρόθεσμης εξέλιξης της ελληνικής οικονομίας, καθώς και η διαμόρφωση προτάσεων για τη λήψη των κατάλληλων μέτρων· και, τρίτον, η επιμόρφωση νέων οικονομολόγων, ιδιαίτερα σε θέματα προγραμματισμού και οικονομικής ανάπτυξης.

Σήμερα το ΚΕΠΕ επικεντρώνεται στη διεξαγωγή εφαρμοσμένων οικονομικών ερευνών που ενδιαφέρουν την ελληνική οικονομία και, με την ιδιότητα του συμβουλευτικού οργάνου της Κυβέρνησης, παρέχει τεχνικές υπηρεσίες σε θέματα οικονομικής και κοινωνικής πολιτικής.

Στο πλαίσιο των δραστηριοτήτων αυτών εντάσσεται και η δημοσίευση των σειρών: (α) Μελέτες, που είναι επιστημονικές μονογραφίες, (β) Εκθέσεις, που είναι κείμενα εφαρμοσμένης ανάλυσης με προτάσεις πολιτικής σε επίπεδο κλάδων, περιφερειών και άλλων οικονομικών θεμάτων, (γ) Εργασίες για Συζήτηση, που είναι σχέδια εργασιών σε προχωρημένο στάδιο προσκεκλημένων επιστημόνων ή μελών του ερευνητικού προσωπικού του Ιδρύματος. Οι εκδόσεις του ΚΕΠΕ από την ίδρυσή του έως σήμερα υπερβαίνουν τις 650. Το ΚΕΠΕ εκδίδει επίσης την τετραμηνιαία περιοδική έκδοση Οικονομικές Εξελίξεις, με σκοπό να συμβάλλει στη συστηματική

παρακολούθηση και ανάλυση της ελληνικής οικονομικής συγκυρίας, καθώς και στο πεδίο διαμόρφωσης της οικονομικής πολιτικής, αναλύοντας τις συνέπειες εναλλακτικών προσεγγίσεων σε επίκαιρα θέματα.

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Ο τομέας των εξαγωγών αγαθών αποτελεί καίριο αναπτυξιακό μοχλό και κατά τη διάρκεια της οικονομικής κρίσης αναδείχτηκε σε παράγοντα σταθερότητας και στήριξης της ελληνικής οικονομίας. Τα περιθώρια ανάπτυξης και περαιτέρω διεύρυνσης του ρόλου των εξαγωγών είναι μεγάλα και η διαδικασία ανάπτυξής τους μπορεί να συμβάλει σημαντικά στην εξωστρέφεια της χώρας και την ποιοτική και τεχνολογική αναβάθμιση της παραγωγής. Βεβαίως ο ανταγωνισμός που επικρατεί στη διεθνή αγορά προϊόντων είναι έντονος και οι οικονομικές συνθήκες μεταβάλλονται συνεχώς, με αποτέλεσμα να έχει ιδιαίτερη σημασία η διαμόρφωση μιας κατάλληλης στρατηγικής για το μείγμα προϊόντων και τον γεωγραφικό προσανατολισμό των εξαγωγών. Στο πλαίσιο αυτό οι συγγραφείς της παρούσας μελέτης διερευνούν μια επίκαιρη και ενδιαφέρουσα διάσταση των εξαγωγικών επιδόσεων της Ελλάδας που σχετίζεται με τη διάρθρωσή τους από πλευράς προϊόντων και γεωγραφικών προορισμών, τις διαφαινόμενες τάσεις εξειδίκευσης σε σημαντικούς εξαγωγικούς κλάδους, τις ενδείξεις διαφοροποίησης σε νέα προϊόντα και αγορές και τις επιδράσεις των εξελίξεων αυτών στη συνολική εξαγωγική πορεία της χώρας.

Η μελέτη περιλαμβάνει μία εμπειριστατωμένη επισκόπηση της θεωρητικής και εμπειρικής βιβλιογραφίας γύρω από το φαινόμενο της διαφοροποίησης των εξαγωγών και τη σχέση του με τις οικονομικές επιδόσεις, παρέχοντας έτσι μια σφαιρική εικόνα γύρω από ένα ιδιαίτερα ενδιαφέρον θέμα και συμβάλλοντας στην ανάδειξη των διαστάσεων του και στην Ελλάδα. Επιπλέον, η μελέτη αξιοποιεί μια σειρά από πλούσια και λεπτομερή δεδομένα, εκτιμά κατάλληλους δείκτες και εφαρμόζει σύγχρονη και αξιόπιστη εμπειρική μεθοδολογία, αποτυπώνοντας τον βαθμό εξειδίκευσης/ διαφοροποίησης των ελληνικών εξαγωγών και τον ρόλο των χαρακτηριστικών αυτών για τις εξαγωγικές επιδόσεις της χώρας.

Με βάση τα παραπάνω η παρούσα μελέτη συνιστά μια σημαντική προσθήκη στη βιβλιογραφία και μπορεί να συμβάλει στη συζήτηση γύρω από την ενδυνάμωση των κλάδων που ήδη πρωτοστατούν στην ανάπτυξη

ξη των εξαγωγών, αλλά και τον εμπλουτισμό του εξαγωγικού μείγματος και τη δραστηριοποίηση σε νέες εξαγωγικές αγορές. Από τις προτάσεις πολιτικής που απορρέουν από τη μελέτη φαίνεται ότι η μεγάλη σημασία και η συνεισφορά του εξαγωγικού τομέα της χώρας καθιστά αναγκαία προτεραιότητα τις παρεμβάσεις για την ενίσχυσή του, ώστε να προσεγγίσει μεγέθη αντίστοιχα με αυτά των άλλων ευρωπαϊκών χωρών και να συμβάλλει ακόμα περισσότερο στη σταθερότητα και τη μεγέθυνση της ελληνικής οικονομίας.

Η στρατηγική για την περαιτέρω ανάπτυξη των εξαγωγών είναι σκόπιμο να επικεντρωθεί στην εμβάθυνση των υφιστάμενων εμπορικών σχέσεων, δίνοντας αρχικά έμφαση σε προϊόντα τα οποία ήδη συμμετέχουν σημαντικά στις ελληνικές εξαγωγές προς την εκάστοτε χώρα προορισμού. Παράλληλα θα πρέπει να ενισχύονται και οι πρωτοβουλίες για τη διαφοροποίηση των εξαγωγών σε νέα προϊόντα, τα οποία θα μπορούσαν δυνητικά στο μέλλον να αυξήσουν τη συμβολή τους στις εξαγωγές, ιδιαίτερα αν η διαφοροποίηση εμπεριέχει την τεχνολογική αναβάθμιση της παραγωγής. Σε συνδυασμό με τη στρατηγική ανάπτυξης των εξαγωγών σε επίπεδο προϊόντων, θα πρέπει επίσης να επιδιωχθεί τόσο η διατήρηση της θέσης της Ελλάδας στην αγορά της Ευρωπαϊκής Ένωσης, η οποία σταθερά αποτελεί τον κυριότερο εξαγωγικό προορισμό της χώρας, όσο και η ενδυνάμωση των εξαγωγών σε νεότερους προορισμούς, όπως οι χώρες της Ασίας και της Μέσης Ανατολής, οι οποίες φάνηκε από την ανάλυση ότι έχουν παρουσιάσει σημαντική δυναμική τα τελευταία χρόνια.

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ Γ. ΛΙΑΡΓΚΟΒΑΣ
Πρόεδρος του Δ.Σ. και
Επιστημονικός Διευθυντής

ΚΕΝΤΡΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΙΣΜΟΥ
ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ
Μάιος 2022

Οι εξαγωγικές επιδόσεις της χώρας έχουν προσελκύσει τα τελευταία χρόνια ιδιαίτερο ενδιαφέρον, τόσο σε επίπεδο οικονομικής ανάλυσης, όσο και σε επίπεδο οικονομικού σχεδιασμού και πολιτικής. Κατά τη διάρκεια της οικονομικής κρίσης, αλλά και στη μετέπειτα περίοδο της πανδημίας, οι εξαγωγές αγαθών της Ελλάδας παρουσίασαν ανοδική πορεία, παρά τις αντίξοες συνθήκες, δίνοντας σημαντική διέξοδο στον παραγωγικό τομέα και στηρίζοντας συνολικά την ελληνική οικονομία. Η παρούσα μελέτη επικεντρώνεται σε μια διάσταση των εξαγωγικών επιδόσεων, η οποία μέχρι στιγμής δεν έχει μελετηθεί επαρκώς για την περίπτωση της Ελλάδας. Η διάσταση αυτή σχετίζεται με τον βαθμό στον οποίο οι εξαγωγές αγαθών τείνουν με την πάροδο του χρόνου να εμφανίζουν μεγαλύτερο βαθμό διαφοροποίησης, δηλαδή διεύρυνσης στην γκάμα των εξαγόμενων προϊόντων/εξαγωγικών προορισμών, ή αντίθετα μεγαλύτερο βαθμό εξειδίκευσης σε συγκεκριμένες αγορές και προϊόντα, όπως λ.χ. αγαθά στα οποία η χώρα διατηρεί συγκριτικά πλεονεκτήματα έναντι των ανταγωνιστών της.

Η μελέτη διερευνά τις επιδόσεις της χώρας στον τομέα των εξαγωγών αγαθών κατά την τελευταία εικοσαετία, υπό το πρίσμα του ρόλου που μπορεί να έχει διαδραματίσει στις επιδόσεις αυτές η εξέλιξη της διαφοροποίησης/εξειδίκευσης του εξαγωγικού χαρτοφυλακίου της. Στην ανάλυση χρησιμοποιούνται λεπτομερή δεδομένα των εξαγωγών αγαθών της Ελλάδας και βασικά μακροοικονομικά μεγέθη και άλλα στοιχεία που αφορούν την Ελλάδα και τους εμπορικούς της εταίρους, ενώ υπολογίζονται κατάλληλοι δείκτες του βαθμού διαφοροποίησης/συγκέντρωσης των εξαγωγών και δείκτες αποκαλυπτόμενου συγκριτικού πλεονεκτήματος. Επιπλέον, γίνεται εμπειρική διερεύνηση της σχέσης μεταξύ της διαφοροποίησης/εξειδίκευσης και των εξαγωγικών ροών για την περίπτωση της Ελλάδας. Η ανάλυση των στοιχείων δείχνει ενίσχυση της συγκέντρωσης των εξαγωγών ως προς τα προϊόντα, μία διαχρονική τάση για εμπλουτισμό του εξαγωγικού μείγματος με νέα προϊόντα, αλλά και έναν αρκετά υψηλό βαθμό γεωγραφικής διαφοροποίησης. Τα αποτελέσματα της εμπειρικής ανάλυσης αναδεικνύουν τη σημασία της εντατικοποίησης των υφιστάμενων εμπορικών σχέσεων, μέσα από την ανάπτυξη των εξαγωγών σε προϊόντα

τα οποία η Ελλάδα ήδη εξάγει στην εκάστοτε χώρα. Το συμπέρασμα αυτό δεν υποβαθμίζει τη σημασία της γεωγραφικής διαφοροποίησης, η οποία είναι συμβατή με την ενίσχυση του βαθμού συγκέντρωσης των προϊόντων εντός των αγορών προορισμού.

Θα θέλαμε να εκφράσουμε τις θερμές μας ευχαριστίες στους τέσσερις ανώνυμους κριτές για τα εποικοδομητικά σχόλια και παρατηρήσεις που συνέβαλαν ουσιαστικά στη βελτίωση της μελέτης. Ευχαριστούμε, επίσης, τους βιβλιοθηκονόμους που ΚΕΠΕ κ. Β. Δαφνιά, κ. Χ. Ελευθεριάδη και κ. Ε. Τουλίτση για την υποστήριξη που μας παρέιχαν, τη φιλόλογο κ. Ε. Σουλτανάκη για την επιμέλεια του κειμένου της έκδοσης, τον υπεύθυνο εκδόσεων του ΚΕΠΕ κ. Χ. Ελευθεριάδη για τη βοήθειά του κατά τη διαδικασία της έκδοσης και τη γραφίστρια κ. Χ. Λουλούδα για την πολύ καλή της δουλειά.

Την ευθύνη για τυχόν λάθη ή παραλείψεις έχουν αποκλειστικά οι συγγραφείς.

ΕΡΣΗ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ
ΑΓΑΠΗ ΚΩΤΣΗ
ΕΛΙΣΑΒΕΤ ΝΙΤΣΗ

Μάιος 2022

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

	Σελίδα
ΣΥΝΟΨΗ	21
EXECUTIVE SUMMARY	25

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

1.1. Γενικό πλαίσιο και αντικείμενο της μελέτης	29
1.2. Περίγραμμα της μελέτης	31

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

2.1. Εισαγωγή	34
2.2. Εξειδίκευση	34
2.3. Διαφοροποίηση	36
2.3.1. Κανάλια επιδράσεων της διαφοροποίησης στην ανάπτυξη	37
2.3.2. Εμπειρικές προσεγγίσεις της σχέσης μεταξύ διαφοροποίησης και οικονομικών επιδόσεων	40
2.3.3. Προσδιοριστικοί παράγοντες της διαφοροποίησης	45
2.4. Μέθοδοι μέτρησης της διαφοροποίησης	46
2.4.1. Δείκτες διαφοροποίησης/συγκέντρωσης	48
2.4.2. Δείκτες εντατικού και εκτατικού περιθωρίου	51

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

ΕΞΕΛΙΞΗ ΚΑΙ ΔΙΑΡΘΡΩΣΗ ΤΩΝ ΕΞΑΓΩΓΩΝ ΑΓΑΘΩΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ: 2001-2019

3.1. Εισαγωγή	55
---------------------	----

3.2.	Εξέλιξη των εξαγωγών αγαθών και συμμετοχή τους στο ΑΕΠ	56
3.3.	Διάρθρωση εξαγωγών αγαθών σε επίπεδο προϊόντων	61
3.3.1.	Κατηγορίες εξαγόμενων αγαθών	62
3.3.2.	Εξαγωγές ανά κλάδο/προϊόν	69
3.4.	Διάρθρωση των εξαγωγών αγαθών ανά γεωγραφικό προορισμό	77
3.5.	Ποιοτικά χαρακτηριστικά των εξαγωγών αγαθών της Ελλάδας	86
3.6.	Συμπεράσματα.....	89

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

ΔΕΙΚΤΕΣ ΔΙΑΦΟΡΟΠΟΙΗΣΗΣ/ΕΞΕΙΔΙΚΕΥΣΗΣ ΚΑΙ ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΤΙΚΟΤΗΤΑΣ ΤΩΝ ΕΞΑΓΩΓΩΝ ΑΓΑΘΩΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ

4.1.	Εισαγωγή	92
4.2.	Εξέλιξη δεικτών διαφοροποίησης/συγκέντρωσης των εξαγωγών αγαθών.....	93
4.2.1.	Δείκτης Herfindahl	93
4.2.2.	Συντελεστής Gini.....	100
4.2.3.	Δείκτης Theil	101
4.2.4.	Δείκτες εντατικού και εκτατικού περιθωρίου Hummels και Klepov.....	103
4.3.	Δείκτες ανταγωνιστικότητας των εξαγωγών αγαθών	107
4.4.	Συμπεράσματα.....	111

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5

ΕΜΠΕΙΡΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ ΤΗΣ ΣΧΕΣΗΣ ΜΕΤΑΞΥ ΔΙΑΦΟΡΟΠΟΙΗΣΗΣ/ΕΞΕΙΔΙΚΕΥΣΗΣ ΚΑΙ ΕΞΑΓΩΓΙΚΩΝ ΕΠΙΔΟΣΕΩΝ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

5.1.	Εισαγωγή	113
5.2.	Δεδομένα	115
5.3.	Μεθοδολογία	118
5.4.	Εμπειρικά αποτελέσματα	122
5.5.	Συμπεράσματα.....	133

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6
ΟΙ ΕΞΑΓΩΓΕΣ ΑΓΑΘΩΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ ΣΤΗΝ ΕΠΟΧΗ ΤΗΣ ΠΑΝΔΗΜΙΑΣ

6.1.	Εισαγωγή	135
6.2.	Επιπτώσεις της πανδημίας στο διεθνές εμπόριο αγαθών και εξελίξεις στις συνολικές εξαγωγές αγαθών στην Ελλάδα και την Ευρωπαϊκή Ένωση	136
6.3.	Εξελίξεις στις εξαγωγές αγαθών της Ελλάδας ανά κλάδο/προϊόν	139
6.4.	Εξελίξεις στις εξαγωγές αγαθών της Ελλάδας ανά γεωγραφικό προορισμό.....	148
6.5.	Συμπεράσματα.....	153

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ- ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ 155

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ	163
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	171
Ξενόγλωσση.....	171
Ελληνόγλωσση	179

ΠΙΝΑΚΕΣ

ΠΙΝΑΚΑΣ 3.1: Σύνθεση εξαγωγών αγαθών στην Ελλάδα και την ΕΕ κατά μονοψήφια κατηγορία της ταξινόμησης BEC: μερίδια στο σύνολο των εξαγωγών (%)	63
ΠΙΝΑΚΑΣ 3.2: Σύνθεση εξαγωγών καταναλωτικών αγαθών στην Ελλάδα και την ΕΕ σύμφωνα με την ταξινόμηση BEC (%).....	66
ΠΙΝΑΚΑΣ 3.3: Μερίδια πρωτογενών και επεξεργασμένων αγαθών στις εξαγωγές των αντίστοιχων μονοψήφιων κατηγοριών σύμφωνα με την ταξινόμηση BEC στην Ελλάδα και την ΕΕ (%).....	68
ΠΙΝΑΚΑΣ 3.4: Αξία εξαγωγών και μερίδιο στις συνολικές εξαγωγές αγαθών της Ελλάδας στις 30 διψήφιες κατηγορίες προϊόντων της ταξινόμησης HS με τις υψηλότερες εξαγωγές το έτος 2019	70
ΠΙΝΑΚΑΣ 3.5: Αξία εξαγωγών και μερίδιο στις συνολικές εξαγωγές αγαθών της Ελλάδας στις 30 τετραψήφιες κατηγορίες προϊόντων της ταξινόμησης HS με τις υψηλότερες εξαγωγές το έτος 2019.....	74
ΠΙΝΑΚΑΣ 3.6: Μερίδια στις συνολικές εξαγωγές αγαθών της Ελλάδας στις 30 χώρες προορισμού με τη μεγαλύτερη αξία εισαγωγών από την Ελλάδα το έτος 2019 (%).....	82
ΠΙΝΑΚΑΣ 4.1: Τιμές δεικτών Balassa και Vollrath για τα έτη 2001, 2008, και 2019, στις 30 τετραψήφιες κατηγορίες προϊόντων της ταξινόμησης HS με τις υψηλότερες εξαγωγές το έτος 2019.....	108
ΠΙΝΑΚΑΣ 5.1: Κατάλογος χωρών που περιλαμβάνονται στο δείγμα.....	116
ΠΙΝΑΚΑΣ 5.2: Περιγραφικά στατιστικά των δεδομένων.....	117
ΠΙΝΑΚΑΣ 5.3: Αποτελέσματα βασικού υποδείγματος.....	124
ΠΙΝΑΚΑΣ 5.4: Έλεγχοι ανθεκτικότητας.....	127
ΠΙΝΑΚΑΣ 5.5: Αποτελέσματα εκτιμήσεων εντατικού και εκτατικού περιθωρίου.....	132
ΠΙΝΑΚΑΣ 6.1: Εξέλιξη των εξαγωγών της Ελλάδας στους 30 διψήφιους κλάδους της ταξινόμησης HS με την υψηλότερη αξία εξαγωγών τα έτη 2019 και 2020 (τρέχουσες τιμές).....	141
ΠΙΝΑΚΑΣ 6.2: Εξέλιξη των εξαγωγών της Ελλάδας στους 30 τετραψήφιους κωδικούς της ταξινόμησης HS με την υψηλότερη αξία εξαγωγών τα έτη 2019 και 2020 (τρέχουσες τιμές).....	145

ΠΙΝΑΚΑΣ 6.3: Αξία εξαγωγών αγαθών της Ελλάδας ανά γεωγραφική ζώνη τα έτη 2019 και 2020, και ετήσια ποσοστιαία μεταβολή το έτος 2020 (τρέχουσες τιμές)	150
ΠΙΝΑΚΑΣ 6.4: Εξέλιξη εξαγωγών αγαθών της Ελλάδας στις 30 χώρες προορισμού με την υψηλότερη αξία εξαγωγών από την Ελλάδα τα έτη 2019 και 2020	152
ΠΙΝΑΚΑΣ Π.1: Αξία εξαγωγών και μερίδιο στις συνολικές εξαγωγές αγαθών της Ελλάδας στις 100 οκταψήφιες κατηγορίες προϊόντων της ταξινόμησης HS 2017, το έτος 2019	163

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΑ

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 3.1: Αξία εξαγωγών και εισαγωγών αγαθών της Ελλάδας (σε εκατ. ευρώ, σταθερές τιμές 2015) και ισοζύγιο αγαθών της Ελλάδας ως ποσοστό του ΑΕΠ (%)	56
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 3.2: Μεριδίο εξαγωγών αγαθών στο ΑΕΠ στην Ελλάδα και την Ευρωπαϊκή Ένωση (%)	57
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 3.3: Συμβολή των εξαγωγών αγαθών στον πραγματικό ρυθμό μεταβολής του ΑΕΠ της Ελλάδας (εκατοστιαίες μονάδες).....	59
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 3.4: Μεριδίο εξαγωγών αγαθών στο ΑΕΠ στις χώρες της Ευρωζώνης (2019, %)	60
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 3.5: Σύθεση εξαγωγών αγαθών στην Ελλάδα και την ΕΕ κατά κατηγορία τελικής χρήσης σύμφωνα με την ταξινόμηση BEC: μερίδια στο σύνολο των εξαγωγών (%).....	65
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 3.6: Αξία εξαγωγών αγαθών της Ελλάδας ανά ευρεία γεωγραφική ζώνη (εκατ. ευρώ), 2001-2019	78
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 3.7: Μεριδία στις εξαγωγές αγαθών της Ελλάδας ανά γεωγραφική ζώνη (%)	80
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 3.8: Χώρες προορισμού με τη μεγαλύτερη συμβολή στην αύξηση των εξαγωγών της Ελλάδας ανά περίοδο αναφοράς (%)	83
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 3.9: Μεριδία του κλάδου ορυκτά καύσιμα, ορυκτά λάδια, προϊόντα διύλισης κ.ά. (27) στις εξαγωγές αγαθών της Ελλάδας ανά γεωγραφική ζώνη (%).....	85
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 3.10: Μεριδίο της μεταποίησης στις συνολικές εξαγωγές αγαθών της Ελλάδας.....	87
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 3.11: Μεριδίο των μεταποιητικών εξαγωγών μεσαίας και υψηλής τεχνολογίας στο σύνολο των εξαγωγών του μεταποιητικού τομέα της Ελλάδας.....	87
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 3.12: Δείκτης ποιότητας των εξαγωγών του βιομηχανικού τομέα της Ελλάδας.....	88
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 4.1: Διαφοροποίηση των εξαγωγών αγαθών της Ελλάδας ως προς τα προϊόντα, με βάση τον δείκτη Herfindahl	94
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 4.2: Διαφοροποίηση των εξαγωγών αγαθών ως προς τα προϊόντα, σε επιλεγμένες ευρωπαϊκές χώρες, με βάση τον δείκτη Herfindahl	95

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 4.3: Διαφοροποίηση των εξαγωγών αγαθών της Ελλάδας ως προς τα προϊόντα, χωρίς τα πετρελαιοειδή, με βάση τον δείκτη Herfindahl	97
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 4.4: Διαφοροποίηση των εξαγωγών αγαθών της Ελλάδας ως προς τα προϊόντα, ανά γεωγραφική ζώνη, με βάση τον δείκτη Herfindahl	98
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 4.5: Διαφοροποίηση των εξαγωγών αγαθών της Ελλάδας ως προς τις χώρες προορισμού, με βάση τον δείκτη Herfindahl	99
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 4.6: Διαφοροποίηση των εξαγωγών αγαθών της Ελλάδας ως προς τα προϊόντα, με βάση τον συντελεστή Gini.....	100
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 4.7: Διαφοροποίηση των εξαγωγών αγαθών της Ελλάδας ως προς τα προϊόντα, με βάση τον δείκτη Theil	102
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 4.8: Διαφοροποίηση των εξαγωγών αγαθών ως προς τα προϊόντα, σε επιλεγμένες ευρωπαϊκές χώρες, με βάση τους δείκτες Hummels και Klenow	104
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 4.9: Διαφοροποίηση των εξαγωγών αγαθών ως προς τα προϊόντα, σε επιλεγμένες χώρες, με βάση τους δείκτες Hummels και Klenow	105
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 6.1: Ρυθμός μεταβολής των εξαγωγών αγαθών στις χώρες της ΕΕ, 2020 (σταθερές τιμές, %)	138
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 6.2: Τριμηνιαίος ρυθμός μεταβολής των εξαγωγών αγαθών της Ελλάδας και της ΕΕ, σε σχέση με το αντίστοιχο τρίμηνο του προηγούμενου έτους, 2020 (σταθερές τιμές, %)	139
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 6.3: Μεριδία στις εξαγωγές αγαθών της Ελλάδας ανά γεωγραφική ζώνη, 2020 (%).....	151
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ Δ.1: Διαφοροποίηση των εξαγωγών αγαθών ως προς τα προϊόντα, σε επιλεγμένες ευρωπαϊκές χώρες, με βάση τον συντελεστή Gini.....	170

ΣΥΝΟΨΗ

Σκοπός της παρούσας μελέτης είναι η διερεύνηση των επιδόσεων της Ελλάδας στον τομέα των εξαγωγών αγαθών κατά την τελευταία εικοσαετία, υπό το πρίσμα του ρόλου που μπορεί να έχει διαδραματίσει στις επιδόσεις αυτές η εξέλιξη της διαφοροποίησης/εξειδίκευσης του εξαγωγικού χαρτοφυλακίου της χώρας.

Σε αυτό το πλαίσιο η μελέτη παρουσιάζει αρχικά μία επισκόπηση της θεωρητικής και εμπειρικής βιβλιογραφίας γύρω από το φαινόμενο της διαφοροποίησης των εξαγωγών και τη σχέση του με τις οικονομικές επιδόσεις. Στην επισκόπηση αυτή συνοψίζονται τα κύρια επιχειρήματα υπέρ της εξειδίκευσης και αντίστοιχα υπέρ της διαφοροποίησης των εξαγωγών, και αναδεικνύονται οι οικονομικές επιδράσεις και οι προσδιοριστικοί παράγοντες του φαινομένου της διαφοροποίησης.

Στη συνέχεια εξετάζεται η εξέλιξη των ελληνικών εξαγωγών αγαθών κατά την περίοδο 2001-2020, σε σχέση με τη σύνθεσή τους από πλευράς προϊόντων και εξαγωγικών προορισμών, και υπολογίζονται κατάλληλοι δείκτες διαφοροποίησης/συγκέντρωσης (δείκτες Herfindahl, Gini, Theil, εντατικού και εκτατικού περιθωρίου) και ανταγωνιστικότητας των εξαγωγών αγαθών της Ελλάδας (δείκτες Balassa και Vollrath).

Σύμφωνα με τα στοιχεία που παρουσιάζονται, οι εξαγωγές αγαθών της Ελλάδας ήταν εξαιρετικά αδύναμες κατά την περίοδο πριν την έναρξη της οικονομικής κρίσης, με την αναλογία τους στο ΑΕΠ το έτος 2008 να ανέρχεται σε μόλις 10,2%, ποσοστό που ήταν το χαμηλότερο στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Στην περίοδο που ακολούθησε και παρά τις αντιξοότητες που δημιούργησε η κρίση, αλλά και πιο πρόσφατα η πανδημία, οι εξαγωγικές επιδόσεις της Ελλάδας παρουσίασαν σημαντική βελτίωση, φτάνοντας το 2020 στο επίπεδο του 18,1% του ΑΕΠ. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η πορεία των εξαγωγών αγαθών κατά το πιο πρόσφατο έτος αναφοράς, όταν, εν μέσω της πανδημίας της Covid-19, η οποία προκάλεσε σημαντική κάμψη του διεθνούς εμπορίου, η Ελλάδα πέτυχε αύξηση εξαγωγών κατά 4,2% σε πραγματικούς όρους.

Από την ανάλυση της εξέλιξης των εξαγωγών αγαθών της Ελλάδας σε επίπεδο προϊόντων αλλά και τον υπολογισμό των σχετικών δεικτών συγκέντρωσης φαίνεται ότι, ιδιαίτερα κατά την περίοδο που ακολούθησε την αρχή της οικονομικής κρίσης, σημαντικό δομικό χαρακτηριστικό των ελληνικών εξαγωγών αγαθών αποτέλεσε η ύπαρξη σχετικά υψηλού και αυξανόμενου βαθμού εξειδίκευσης σε συγκεκριμένες κατηγορίες προϊόντων. Επιπλέον, οι δείκτες αποκαλυφθέντος συγκριτικού πλεονεκτήματος δείχνουν ότι οι κλάδοι αγαθών, στους οποίους η Ελλάδα παρουσιάζει εξαγωγική εξειδίκευση, χαρακτηρίζονται ως επί το πλείστον από την ύπαρξη ισχυρού και, σε αρκετές περιπτώσεις, ενισχυόμενου συγκριτικού πλεονεκτήματος.

Σύμφωνα με τα στοιχεία στις βασικές κατηγορίες προϊόντων, οι τάσεις για εξειδίκευση ήταν έντονες, ιδιαίτερα στην κατηγορία των καυσίμων και λιπαντικών, αλλά και στις βιομηχανικές προμήθειες και την κατηγορία των τροφίμων και ποτών. Από την άλλη πλευρά, τα μερίδια των εξαγωγών σε κεφαλαιουχικά αγαθά και εξοπλισμό μεταφορών παραμένουν σε πολύ χαμηλά επίπεδα συγκριτικά με τον ευρωπαϊκό μέσο όρο. Από τα αναλυτικά στοιχεία των εξαγωγών σε επίπεδο διψήφιων κλάδων/ προϊόντων, παρουσιάζεται εξαιρετικά υψηλό μερίδιο και μεγάλη αύξηση των εξαγωγών στα πετρελαιοειδή προϊόντα, καθώς επίσης και σημαντική συμμετοχή και αύξηση των εξαγωγών στους κλάδους των φαρμακευτικών προϊόντων, των λεβήτων, μηχανών, συσκευών κ.ά., των προϊόντων αλουμινίου, των πλαστικών, των ηλεκτρικών μηχανημάτων, των παρασκευασμάτων διατροφής από λαχανικά και φρούτα, των φρούτων και των γαλακτοκομικών προϊόντων. Αντίθετα, μείωση εξαγωγών σημειώθηκε στον κλάδο των πλεκτών ενδυμάτων, του βαμβακιού, του χυτοσίδηρου, του σίδηρου και χάλυβα και των συναφών προϊόντων. Παρά τη σημαντική αύξηση των εξαγωγών του μεταποιητικού τομέα, το μερίδιο της μεταποίησης στις εξαγωγές της Ελλάδας παραμένει ένα από τα χαμηλότερα μεταξύ των χωρών της Ευρωζώνης, ενώ παρουσιάζεται και υστέρηση σε σχέση με το επίπεδο τεχνολογίας των βιομηχανικών εξαγωγών της χώρας. Στα προϊόντα του αγροδιατροφικού τομέα, η Ελλάδα εμφανίζει σημαντική δραστηριότητα στις εξαγωγές προϊόντων προστατευόμενης γεωγραφικής ένδειξης (ΠΟΠ, ΠΓΕ, ΓΕ).

Από τη διάρθρωση των εξαγωγών ανά γεωγραφική ζώνη φαίνεται ότι η Ευρωζώνη διατηρεί υψηλό και σχετικά σταθερό μερίδιο των εξαγωγών

αγαθών της Ελλάδας, ενώ οι εκτός Ευρωζώνης χώρες της ΕΕ και οι λοιπές ευρωπαϊκές χώρες εμφανίζουν σημαντική αλλά μειούμενη συμμετοχή. Το μερίδιο των εξαγωγών αγαθών που απώλεσε η Ελλάδα από τις εκτός Ευρωζώνης ευρωπαϊκές χώρες κερδήθηκε κυρίως από τις χώρες της Μέσης Ανατολής και της Νότιας Ασίας. Η αποτύπωση της γεωγραφικής συγκέντρωσης των εξαγωγών αγαθών της Ελλάδας παραπέμπει σε αρκετά υψηλό βαθμό διαφοροποίησης, ο οποίος μάλιστα ενισχύθηκε ελαφρά στην πορεία της εξεταζόμενης περιόδου λόγω της αύξησης της συμμετοχής των χωρών της Μέσης Ανατολής και της Ασίας στην εξαγωγική δραστηριότητα της Ελλάδας.

Την ανάλυση αυτή ακολουθεί μία εμπειρική διερεύνηση της σχέσης μεταξύ της διαφοροποίησης/εξειδίκευσης και των εξαγωγικών ροών για την περίπτωση της Ελλάδας. Στην εμπειρική προσέγγιση, οι ελληνικές εξαγωγές εξετάζονται ανά χώρα προορισμού, ενώ η διαφοροποίηση των εξαγωγών υπολογίζεται με τον ίδιο τρόπο χρησιμοποιώντας τον δείκτη Herfindahl. Στην ανάλυση χρησιμοποιείται ένα υπόδειγμα ζήτησης εξαγωγών στο οποίο, μαζί με τις τυπικές μεταβλητές της συνάρτησης της ζήτησης εξαγωγών, συμπεριλαμβάνεται ως επεξηγηματική μεταβλητή και η ποικιλία των εξαγωγών. Το υπόδειγμα εκτιμάται για την περίοδο 2008-2019, με χρήση διαστρωματικών δεδομένων χρονολογικών σειρών (panel data) και με εφαρμογή των δυναμικών εκτιμητών της Γενικευμένης Μεθόδου Ρομών (Generalised Method of Moments-GMM Dynamic Panel Estimation).

Σύμφωνα με τα αποτελέσματα της εμπειρικής ανάλυσης, η εξειδίκευση των εξαγωγών αγαθών σε επίπεδο προϊόντων συσχετίζεται θετικά με τις ελληνικές εξαγωγές ανά χώρα προορισμού. Το συμπέρασμα αυτό είναι στην ίδια κατεύθυνση με την προηγούμενη σχετική βιβλιογραφία που χρησιμοποιεί την ίδια εμπειρική προσέγγιση. Με βάση την ανάλυση της σχέσης του εντατικού και του εκτατικού περιθωρίου των εξαγωγών της Ελλάδας με την ποικιλία των εξαγωγών ανά χώρα προορισμού, φαίνεται ότι η συγκέντρωση συνδέεται θετικά με την ενίσχυση των εξαγωγών σε προϊόντα που ήδη εξάγονται προς την εκάστοτε χώρα, δηλαδή με το εντατικό περιθώριο του εμπορίου, το οποίο με τη σειρά του, σύμφωνα με τη σχετική βιβλιογραφία, διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στην ανάπτυξη των εξαγωγών. Με άλλα λόγια, τα εμπειρικά αποτελέσματα της παρούσας μελέτης ενδεχομένως υποδεικνύουν τη σημασία της εντατι-

κοποίησης των υφιστάμενων εμπορικών σχέσεων με κάθε χώρα προορισμού, μέσα από την ανάπτυξη των εξαγωγών σε προϊόντα τα οποία η Ελλάδα ήδη εξαγει στην εκάστοτε χώρα. Το συμπέρασμα αυτό δεν υποβαθμίζει τη σημασία της γεωγραφικής διαφοροποίησης, δηλαδή του ανοίγματος σε νέες αγορές του εξωτερικού.

Όσον αφορά τις προτάσεις που απορρέουν από τη μελέτη για τη διαμόρφωση της εξαγωγικής πολιτικής της Ελλάδας, η μεγάλη σημασία και η συμβολή του εξαγωγικού τομέα της χώρας καθιστά αναγκαία προτεραιότητα τις παρεμβάσεις για την ενίσχυσή του, ώστε να προσεγγίσει μεγέθη αντίστοιχα με αυτά των άλλων ευρωπαϊκών χωρών και να συμβάλλει ακόμα περισσότερο στη σταθερότητα και τη μεγέθυνση της ελληνικής οικονομίας. Η στρατηγική για την περαιτέρω ανάπτυξη των εξαγωγών είναι σκόπιμο να δώσει έμφαση σε προϊόντα τα οποία ήδη συμμετέχουν σημαντικά στις ελληνικές εξαγωγές και κατά κύριο λόγο εμφανίζουν συγκριτικό πλεονέκτημα. Ενδείκνυται επίσης για κάθε προϊόν οι προσπάθειες προώθησης των εξαγωγών να ενταθούν στις χώρες εκείνες στις οποίες το συγκεκριμένο προϊόν παρουσιάζει ήδη σημαντική εξαγωγική δραστηριότητα εκ μέρους της Ελλάδας. Η έμφαση αυτή στην εμβάθυνση των υφιστάμενων εμπορικών σχέσεων δεν σημαίνει βεβαίως ότι δεν θα πρέπει να ενισχύονται και οι πρωτοβουλίες για τη διαφοροποίηση των εξαγωγών σε νέα προϊόντα, τα οποία θα μπορούσαν δυνητικά στο μέλλον να αυξήσουν τη συμβολή τους στις εξαγωγές, ιδιαίτερα αν η διαφοροποίηση εμπεριέχει την τεχνολογική αναβάθμιση της παραγωγής. Σε συνδυασμό με τη στρατηγική ανάπτυξης των εξαγωγών σε επίπεδο προϊόντων, θα πρέπει επίσης να επιδιωχθεί τόσο η διατήρηση της θέσης της Ελλάδας στην αγορά της Ευρωπαϊκής Ένωσης, η οποία σταθερά αποτελεί τον κυριότερο εξαγωγικό προορισμό της χώρας, όσο και η ενδυνάμωση των εξαγωγών σε νεότερους προορισμούς, όπως οι χώρες της Ασίας και της Μέσης Ανατολής, οι οποίες φάνηκε από την ανάλυση ότι έχουν παρουσιάσει σημαντική δυναμική τα τελευταία χρόνια.

EXECUTIVE SUMMARY

The objective of the present study is to investigate the performance of the Greek economy in the field of goods exports during the past two decades, in the light of the role which the diversification/specialisation of the country's export portfolio may have played.

In this context, the study begins with an overview of the theoretical and empirical literature on the phenomenon of export diversification and its relationship with economic performance. This review summarises the main arguments in favor of specialisation and the corresponding arguments in favor of export diversification, and highlights the economic effects and determinants of diversification.

As a next step, the study examines the evolution of Greece's exports of goods during the period 2001-2020, in relation to their composition in terms of products and export destinations. Subsequently, the study presents calculations of suitable diversification/concentration indicators for the country's goods exports (Herfindahl, Gini, Theil, intensive and extensive margin indices), as well as relevant competitiveness indicators (Balassa and Vollrath indices).

According to the data presented, Greece's exports of goods were extremely weak in the period before the onset of the economic crisis, with their ratio to GDP in 2008 amounting to only 10.2%, the lowest among European Union countries. In subsequent years and despite the adversities caused by the crisis and, more recently, by the pandemic, Greece's export performance showed significant improvement, reaching 18.1% of the GDP in 2020. Notably, in 2020, in the midst of the Covid-19 pandemic when international trade declined significantly, Greece achieved an increase in goods exports by 4.2% in real terms.

From the analysis of the evolution of the country's goods exports in terms of products and on the basis of the relevant concentration index values, it seems that, especially during the period following the onset of the economic crisis, an important structural feature of Greece's exports

was the relatively high and rising degree of specialisation in specific product categories. In addition, the revealed comparative advantage index values show that the goods sectors in which Greece exhibits export specialization, are characterized for the most part by the existence of a strong and, in several cases, increasing comparative advantage.

According to export data by main product categories, the tendency towards specialisation was strong, especially in the category of fuels and lubricants, but also in the case of industrial supplies and the category of food and beverages. On the other hand, Greece's share of exports in capital goods and transport equipment remains at very low levels compared to the European average. The analysis of detailed export data at the level of two-digit sector/product codes, suggests that there is an extremely high share and a large increase in exports of petroleum products, as well as a significant share and increase in exports in the sectors of pharmaceuticals, machinery, appliances, boilers etc., aluminum products, plastics, electrical machinery, vegetable and fruit preparations, fruit and dairy products. On the contrary, exports decreased in the sectors of knitted garments, cotton, iron and steel, and articles of iron and steel. Despite the significant increase in exports of the manufacturing sector, the share of manufactured products in Greece's exports remains one of the lowest among Eurozone countries, while Greece also lags behind in relation to the level of technology of its industrial exports. With respect to the products of the agri-food sector, the country shows significant activity in the exports of products of protected geographical indication (PDO, PGI, GI).

From the structure of Greece's exports by geographical destination, it seems that the Eurozone maintains a high and relatively stable share of the country's goods exports, while the non-Eurozone countries of the EU and other European countries show a significant but declining share. Losses in the share of Greece's total exports of goods corresponding to European countries outside the Eurozone were counterbalanced mainly by an increase in the respective shares of countries of the Middle East and South Asia. The assessment of the geographical dispersion of Greece's goods exports indicates a fairly high degree of diversification, which in fact strengthened slightly over the period under review due to the increasing participation of Middle Eastern and Asian countries in the Greece's export activity.

Following this analysis, the study continues with an empirical investigation of the relationship between product diversification/specialisation and export flows for the case of Greece. In the empirical approach, Greek exports are examined by destination country, while export diversity is measured using the Herfindahl index. The analysis uses an export demand model, in which export variety is included as an explanatory variable together with the usual arguments of the export demand function. The model is estimated for the sample period 2008-2019, using a panel dataset and applying the dynamic estimators of the Generalized Method of Moments (GMM Dynamic Panel Estimation).

The results of the empirical analysis show a positive relationship between Greece's export specialisation and export performance by destination market. This conclusion is in the same direction as the recent relevant literature that uses the same empirical approach. Based on the analysis of the relationship between the intensive and the extensive margin of Greece's exports and the variety of exports by destination country, it seems that specialisation is positively related to the strengthening of exports of products already exported to each country, i.e. the intensive margin of trade, which in turn, according to the relevant literature, plays an important role in export growth. In other words, the empirical results of the present study may indicate the importance of intensifying existing trade relations with each destination country, by increasing exports of products that Greece already exports to each country. This conclusion does not diminish the importance of geographical diversification, i.e. the opening to new markets abroad.

Regarding the policy implications arising from the study, the great importance and contribution of the country's goods export sector render interventions for its strengthening a necessary priority, for the sector to approach a similar size relative to GDP as in other European countries, and to contribute even more to the stability and growth of the Greek economy. The strategy for the further development of exports is appropriate to emphasize on products that already participate significantly in the country's export portfolio and for the most part show comparative advantage. For each product, it is also meaningful to intensify export promotion efforts in those countries where the product already has significant export presence on the part of Greece. This emphasis on deepening existing trade

relations does not mean, of course, that initiatives to diversify exports into new products should not be strengthened, particularly where there is potential for the increase of the contribution of such products to exports in the future and where diversification involves the technological upgrade of production. In combination with the export development strategy in terms of products, Greece should also seek to maintain its position in the European Union market, which remains consistently the country's main export destination. Furthermore, Greece should also make efforts to strengthen exports to newer destinations, such as the countries of Asia and the Middle East, which based on the study's analysis have shown significant dynamics in recent years.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

1.1. Γενικό πλαίσιο και αντικείμενο της μελέτης

Κατά την περίοδο πριν την έναρξη της μακράς οικονομικής κρίσης της ελληνικής οικονομίας, η επίδοση της χώρας όσον αφορά τις εξαγωγές αγαθών ήταν εξαιρετικά αδύναμη συγκρινόμενη με τα πρότυπα μιας ανεπτυγμένης χώρας. Το 2008, οι εξαγωγές αγαθών της Ελλάδας αντιπροσώπευαν μόλις το 10,2% του ΑΕΠ της χώρας, ποσοστό που αποτελούσε το χαμηλότερο στην Ευρωπαϊκή Ένωση και υστερούσε πολύ συγκριτικά με τον αντίστοιχο μέσο όρο της Ευρωζώνης (30,7%). Το διευρυνόμενο χάσμα μεταξύ των χαμηλών εξαγωγών αγαθών και των αυξανόμενων εισαγωγών οδήγησε σε ένα μεγάλο, αυξανόμενο εξωτερικό έλλειμμα, το οποίο αποτέλεσε μία από τις σημαντικότερες ανισορροπίες που ευθύνονται για την οικονομική κρίση της χώρας.

Παρά την αδυναμία επίτευξης επαρκούς μεγέθυνσης των εξαγωγών στα χρόνια της ευημερίας, η ελληνική οικονομία παρουσίασε σημαντική βελτίωση στην αξία των εξαγωγών της στην περίοδο που ακολούθησε. Κατά τη διάρκεια της οικονομικής κρίσης, και με εξαίρεση το έτος 2009, όταν ο εξωτερικός τομέας της χώρας επλήγη σοβαρά από την κατάρρευση του διεθνούς εμπορίου λόγω της παγκόσμιας χρηματοπιστωτικής κρίσης, οι εξαγωγές αγαθών στην Ελλάδα αποτέλεσαν τη μοναδική βασική συνιστώσα της ζήτησης με σημαντική και σταθερή ανάπτυξη. Μετάξυ του 2010 και του 2016, όταν οι ελληνικές επιχειρήσεις αντιμετώπισαν τις πιο σοβαρές αντιξοότητες που συνδέονταν με την κρίση, οι εξαγωγές αγαθών σημείωσαν μέσο ετήσιο ρυθμό αύξησης 5,3%, συμβάλλοντας στη συγκράτηση της μείωσης του ΑΕΠ, καθώς και στην εξισορρόπηση των εξωτερικών λογαριασμών. Η στροφή στη διεθνή αγορά αποτέλεσε σημαντική διέξοδο για τον παραγωγικό τομέα της ελληνικής οικονομίας, στην περίοδο κατά την οποία η κρίση είχε επιφέρει βαρύ πλήγμα στην εσωτερική αγορά.

Στη μετέπειτα περίοδο ανάκαμψης που μεσολάβησε μέχρι το ξέσπασμα της πανδημίας της Covid-19, οι εξαγωγές αγαθών της Ελλάδας παρέμειναν σε ανοδική πορεία, αποτελώντας μαζί με τις εξαγωγές υπηρεσιών τους κύριους παράγοντες που συνετέλεσαν στην άνοδο του ΑΕΠ. Το 2019, οι εξαγωγές αγαθών της Ελλάδας έφτασαν το 18,0% του ΑΕΠ, με τον αντίστοιχο μέσο όρο της Ευρωζώνης να διαμορφώνεται στο 34,3%. Στην πιο πρόσφατη συγκυρία, το διεθνές εμπόριο βρέθηκε στη δίνη των βαρύτατων οικονομικών επιπτώσεων της πανδημίας, με το σοκ που έχει επέλθει να έχει ασφαλώς επηρεάσει και τις εξαγωγές αγαθών της Ελλάδας.

Αν και οι εξαγωγικές επιδόσεις της χώρας έχουν προσελκύσει τα τελευταία χρόνια ιδιαίτερο ενδιαφέρον, τόσο σε επίπεδο οικονομικής ανάλυσης, όσο και σε επίπεδο οικονομικού σχεδιασμού και πολιτικής, υπάρχει μία σημαντική διάσταση των επιδόσεων αυτών, η οποία μέχρι στιγμής δεν έχει μελετηθεί επαρκώς για την περίπτωση της Ελλάδας. Η διάσταση αυτή σχετίζεται με τον βαθμό στον οποίο οι εξαγωγές αγαθών τείνουν με την πάροδο του χρόνου να εμφανίζουν μεγαλύτερο βαθμό διαφοροποίησης, δηλαδή διεύρυνσης στην γκάμα των εξαγόμενων προϊόντων/εξαγωγικών προορισμών, ή αντίθετα μεγαλύτερο βαθμό συγκέντρωσης σε συγκεκριμένες αγορές και προϊόντα, όπως λ.χ. αγαθά στα οποία η χώρα διατηρεί συγκριτικά πλεονεκτήματα έναντι των ανταγωνιστών της.

Σύμφωνα με την κλασική θεωρία του διεθνούς εμπορίου, ο διεθνής ανταγωνισμός ωθεί στην εξειδίκευση της παραγωγής και των εξαγωγών σε τομείς με συγκριτικό πλεονέκτημα, ευνοώντας έτσι την ανάπτυξη και την ευημερία. Από την άλλη πλευρά, ένα πιο πρόσφατο σημαντικό σκέλος της διεθνούς βιβλιογραφίας, στο οποίο περιλαμβάνονται και αρκετές μελέτες διεθνών οργανισμών, έχει αναδείξει τους μηχανισμούς διαφοροποίησης που κινητοποιούνται κατά την πορεία εξέλιξης των οικονομιών, και τα σημαντικά οφέλη για την οικονομία που μπορεί να συνεπάγεται η διαφοροποίηση μέσα από μία πληθώρα σταθεροποιητικών αλλά και δυναμικών επιδράσεων στην ανάπτυξη.

Με δεδομένο ότι στην περίπτωση της Ελλάδας ο τομέας των εξαγωγών αγαθών αποτελεί καίριο αναπτυξιακό μοχλό, ο οποίος όμως εξακολουθεί να υπολείπεται σε μέγεθος και ωριμότητα σε σχέση με τις ανεπτυγμένες βιομηχανικές οικονομίες, η αποτύπωση του βαθμού εξειδί-

κευσης/διαφοροποίησης των ελληνικών εξαγωγών και ο ρόλος των χαρακτηριστικών αυτών για τις εξαγωγικές επιδόσεις της χώρας αποτελούν πεδίο με ιδιαίτερο ερευνητικό ενδιαφέρον. Παράλληλα, στην περίπτωση της Ελλάδας, πρόσθετο ενδιαφέρον παρουσιάζει και ο τρόπος με τον οποίο η μακρά οικονομική κρίση μπορεί να έχει επηρεάσει την τροχιά της διαφοροποίησης/εξειδίκευσης των εξαγωγών και, εν τέλει, την εξέλιξη των εξαγωγών της χώρας. Στο πλαίσιο αυτό, η παρούσα μελέτη έρχεται να συμβάλει στην εκτενή βιβλιογραφία που εξετάζει το φαινόμενο της διαφοροποίησης/εξειδίκευσης των εξαγωγών και τη σχέση του με τις οικονομικές επιδόσεις, εστιάζοντας για πρώτη φορά στην περίπτωση της ελληνικής οικονομίας.

Συγκεκριμένα, σκοπός της παρούσας μελέτης είναι η διερεύνηση των επιδόσεων της Ελλάδας στον τομέα των εξαγωγών αγαθών κατά την τελευταία εικοσαετία, υπό το πρίσμα του ρόλου που μπορεί να έχει διαδραματίσει στις επιδόσεις αυτές η εξέλιξη της διαφοροποίησης/εξειδίκευσης του εξαγωγικού χαρτοφυλακίου της χώρας. Στη μελέτη, υπολογίζονται κατάλληλοι δείκτες διαφοροποίησης/συγκέντρωσης και συγκριτικού πλεονεκτήματος των εξαγωγών αγαθών της Ελλάδας, και εκτιμάται εμπειρικά η σχέση της διαφοροποίησης/εξειδίκευσης με τις εξαγωγές της χώρας ανά εξαγωγικό προορισμό κατά την περίοδο 2008-2019. Επιπλέον, στη μελέτη περιλαμβάνεται μία πρώτη αποτύπωση της αντίδρασης των εξαγωγών αγαθών της Ελλάδας στο σοκ της πανδημίας, από τη σκοπιά του ρόλου της διαφοροποίησης/εξειδίκευσης στις εξελίξεις που έλαβαν χώρα το έτος 2020. Στην ανάλυση χρησιμοποιούνται λεπτομερή δεδομένα των εξαγωγών της Ελλάδας σε οκταψήφιο επίπεδο, με βάση το διεθνές Εναρμονισμένο Σύστημα ταξινόμησης (Harmonised System- HS), καθώς και βασικά μακροοικονομικά μεγέθη και άλλα στοιχεία που αφορούν την Ελλάδα και τους εμπορικούς της εταίρους.

1.2. Περίγραμμα της μελέτης

Η μελέτη διαρθρώνεται σε επτά κεφάλαια.

Στο *Κεφάλαιο 2* παρουσιάζεται το βιβλιογραφικό πλαίσιο της μελέτης. Αρχικά, γίνεται μία σύντομη αναφορά στις βασικές θεωρίες του διεθνούς εμπορίου, οι οποίες υποστηρίζουν τη σημασία της εξαγωγικής

εξειδίκευσης για την ανάπτυξη. Στη συνέχεια περιλαμβάνεται μία εκτενέστερη επισκόπηση της διεθνούς βιβλιογραφίας που εστιάζει στα αίτια, την εξέλιξη και τις επιδράσεις του φαινομένου της διαφοροποίησης των εξαγωγών. Στο πλαίσιο της επισκόπησης αυτής, συνοψίζονται και οι ορισμοί των βασικών δεικτών που χρησιμοποιούνται στη διεθνή βιβλιογραφία για τη μέτρηση της διαφοροποίησης/συγκέντρωσης των εξαγωγών (δείκτες Herfindahl, Gini, Theil, εντατικού και εκτατικού περιθωρίου).

Το *Κεφάλαιο 3* διερευνά τη διάρθρωση των εξαγωγών αγαθών της Ελλάδας από την είσοδο της χώρας στην ΟΝΕ έως και το έτος 2019, με έμφαση στην ανάδειξη δομικών χαρακτηριστικών και εξελίξεων που παραπέμπουν σε τάσεις διαφοροποίησης ή εξειδίκευσης της εξαγωγικής δραστηριότητας. Ειδικότερα, η ανάλυση αναδεικνύει βασικά χαρακτηριστικά της εξέλιξης και διάρθρωσης των εξαγωγών αγαθών της χώρας σε επίπεδο κλάδων/προϊόντων αλλά και σε επίπεδο εξαγωγικών προορισμών, αξιολογώντας βασικά μεγέθη των Εθνικών Λογαριασμών αλλά και λεπτομερή στοιχεία του ΟΗΕ (UN Comtrade) και του International Trade Centre (Trade map). Επιπλέον, στην ανάλυση εξετάζονται δείκτες και δεδομένα που αντανακλούν ορισμένα ποιοτικά χαρακτηριστικά των εξαγωγών αγαθών της Ελλάδας, όπως το επίπεδο τεχνολογίας και το μερίδιο του μεταποιητικού τομέα στις εξαγωγές.

Στο *Κεφάλαιο 4* υπολογίζεται η εξέλιξη του βαθμού διαφοροποίησης/συγκέντρωσης των εξαγωγών, με χρήση των δεικτών Herfindahl, Gini και Theil και των δεικτών εντατικού και εκτατικού περιθωρίου Hummels και Klepov. Παράλληλα, η συγκέντρωση των εξαγωγών σε συγκεκριμένα προϊόντα εξετάζεται υπό το πρίσμα της ανταγωνιστικότητας των προϊόντων αυτών, υπολογιζόμενης με χρήση κατάλληλων δεικτών αποκαλυπτόμενου συγκριτικού πλεονεκτήματος, και συγκεκριμένα των δεικτών Balassa και Vollrath.

Στο *Κεφάλαιο 5* διερευνάται εμπειρικά η σχέση μεταξύ της διαφοροποίησης/εξειδίκευσης και των εξαγωγικών ροών για την περίπτωση της Ελλάδας. Στην εμπειρική προσέγγιση, οι ελληνικές εξαγωγές εξετάζονται ανά χώρα προορισμού, ενώ η διαφοροποίηση των εξαγωγών υπολογίζεται με τον ίδιο τρόπο χρησιμοποιώντας τον δείκτη Herfindahl. Στην ανάλυση χρησιμοποιείται ένα υπόδειγμα ζήτησης εξαγωγών στο οποίο, μαζί με τις τυπικές μεταβλητές της συνάρτησης της ζήτησης εξαγωγών (ΑΕΠ, συναλλαγματική ισοτιμία), περιλαμβάνεται ως επεξηγηματι-

κή μεταβλητή και η ποικιλία των εξαγωγών. Το υπόδειγμα εκτιμάται για την περίοδο 2008-2019, η οποία εκτείνεται από την κορύφωση της διεθνούς χρηματοπιστωτικής κρίσης (2008) και τις μετέπειτα απαρχές της ελληνικής οικονομικής κρίσης, έως το πιο πρόσφατο έτος για το οποίο είναι διαθέσιμα όλα τα αναγκαία δεδομένα για την εκτίμηση (2019). Η εκτίμηση του υποδείγματος, με διαστρωματικά δεδομένα χρονολογικών σειρών (δεδομένα panel), γίνεται με την εφαρμογή των δυναμικών εκτιμητών της Γενικευμένης Μεθόδου Ροπών (Generalised Method of Moments-GMM Dynamic Panel Estimation).

Στο *Κεφάλαιο 6* χρησιμοποιούνται στοιχεία για το έτος 2020, τα οποία έγιναν διαθέσιμα κατά τον χρόνο ολοκλήρωσης της μελέτης, προκειμένου να διερευνηθεί η αντίδραση των εξαγωγών αγαθών της Ελλάδας στο σοκ που προκάλεσε η πανδημία. Αν και τα στοιχεία αυτά, αλλά και η αβεβαιότητα σε σχέση με τις μελλοντικές εξελίξεις, δεν επιτρέπουν σε αυτή τη φάση μία συστηματική και εμπειρική αποτίμηση της αντίδρασης αυτής, η συγκεκριμένη ανάλυση δίνει μία πρώτη εικόνα αναφορικά με τον ρόλο της διαφοροποίησης/εξειδίκευσης στην παρατηρούμενη ανθεκτικότητα των ελληνικών εξαγωγών αγαθών.

Στο *Κεφάλαιο 7* συνοψίζονται τα βασικά συμπεράσματα της μελέτης και διατυπώνονται προτάσεις πολιτικής για τη βελτίωση των εξαγωγικών επιδόσεων της Ελλάδας, μέσα από ένα κατάλληλο μείγμα προϊόντων και γεωγραφικών προορισμών.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

2.1. Εισαγωγή

Το φαινόμενο της διαφοροποίησης των εξαγωγών και η σχέση του με τις οικονομικές επιδόσεις έχουν αποτελέσει αντικείμενο μίας εκτενούς θεωρητικής και εμπειρικής βιβλιογραφίας, η οποία εμπλουτίζεται διαρκώς με νέες αναλύσεις και εφαρμογές. Το παρόν κεφάλαιο έχει ως στόχο να αναδείξει τα βασικά σκέλη και ευρήματα της βιβλιογραφίας αυτής, ξεκινώντας από τα κύρια επιχειρήματα υπέρ της εξειδίκευσης και αντίστοιχα υπέρ της διαφοροποίησης των εξαγωγών, και συνεχίζοντας με έμφαση στην εμπειρική βιβλιογραφία που εξετάζει τις οικονομικές επιδράσεις και τους προσδιοριστικούς παράγοντες του φαινομένου της διαφοροποίησης. Στο τελευταίο τμήμα του κεφαλαίου παρέχεται επιπλέον μία τεχνική περιγραφή των βασικών δεικτών που χρησιμοποιούνται στη βιβλιογραφία για τη μέτρηση της διαφοροποίησης.

Η επισκόπηση αυτή χρησιμεύει ως θεωρητικό πλαίσιο για την ανάλυση που ακολουθεί στα επόμενα κεφάλαια της παρούσας μελέτης, αποτελώντας παράλληλα μία χρήσιμη προσθήκη στην ελληνική βιβλιογραφία, η οποία προς το παρόν δεν έχει ασχοληθεί συστηματικά με τη διαφοροποίηση των εξαγωγών και τον ρόλο της στην αναπτυξιακή διαδικασία.

2.2. Εξειδίκευση

Τα επιχειρήματα υπέρ της εξαγωγικής εξειδίκευσης έχουν ως θεμελιώδη βάση τους τα παραδοσιακά υποδείγματα του διεθνούς εμπορίου. Σύμφωνα με τα υποδείγματα αυτά, οι χώρες αποκομίζουν σημαντικά οφέλη από το άνοιγμα των οικονομιών τους στο διεθνές εμπόριο και την εξειδίκευσή τους στην παραγωγή προϊόντων στα οποία διαθέτουν συγκριτικό πλεονέκτημα.

Το συγκριτικό πλεονέκτημα, η έννοια του οποίου έχει τις ρίζες της στην κλασική ρικαρδιανή θεωρία του διεθνούς εμπορίου, συνίσταται στην ικανότητα μίας χώρας να παράγει ένα συγκεκριμένο αγαθό με χαμηλότερο κόστος ευκαιρίας σε σχέση με τους εμπορικούς της εταίρους. Στην κλασική θεωρία του David Ricardo, η ικανότητα αυτή απορρέει από διαφορές μεταξύ των χωρών ως προς την παραγωγικότητα της εργασίας, χωρίς να διερευνώνται περαιτέρω τα αίτια των διαφορών αυτών. Στο μεταγενέστερο νεοκλασικό υπόδειγμα των Heckscher-Ohlin, το συγκριτικό πλεονέκτημα εξαρτάται από τη σχετική αφθονία των βασικών παραγωγικών συντελεστών κάθε χώρας, σε συνδυασμό με την ένταση με την οποία χρησιμοποιούνται οι συντελεστές αυτοί στην παραγωγική διαδικασία κάθε αγαθού. Σύμφωνα με τη θεωρία των Heckscher-Ohlin, σε χώρες στις οποίες αφθονεί ο παραγωγικός συντελεστής της εργασίας το συγκριτικό πλεονέκτημα και συνεπώς η εξαγωγική εξειδίκευση εντοπίζονται στην παραγωγή αγαθών εντάσεως εργασίας, ενώ σε χώρες στις οποίες αφθονεί το κεφάλαιο, το συγκριτικό πλεονέκτημα και η εξειδίκευση αφορούν την παραγωγή αγαθών εντάσεως κεφαλαίου.

Στην πράξη, οι εμπορικές ροές που καταγράφονται διεθνώς δεν περιορίζονται στα πρότυπα που θέτει η παραδοσιακή θεωρία του διεθνούς εμπορίου, αλλά περιλαμβάνουν μορφές εξειδίκευσης που δεν μπορούν να αποδοθούν στην ύπαρξη συγκριτικού πλεονεκτήματος υπό την κλασική του έννοια. Για παράδειγμα, χώρες με παρόμοια παραγωγική δομή και πόρους παρατηρείται συχνά ότι εξειδικεύονται στην παραγωγή διαφορετικών προϊόντων. Παράλληλα, οι οικονομίες ανταλλάσσουν μεταξύ τους όχι μόνον προϊόντα διαφορετικών κλάδων (διακλαδικό εμπόριο), αλλά και ποικιλίες προϊόντων που ανήκουν στον ίδιο παραγωγικό κλάδο (ενδοκλαδικό εμπόριο). Οι συνήθειες αυτές πρακτικές εξειδίκευσης έχουν ερμηνευτεί μέσα από τις νέες θεωρίες του διεθνούς εμπορίου (Krugman, 1979, 1980, 1981· Lancaster, 1980· Helpman, 1981· Helpman & Krugman, 1985· Melitz, 2003), οι οποίες αναδεικνύουν τον ρόλο που διαδραματίζουν στο διεθνές εμπόριο οι αύξουσες οικονομίες κλίμακας (increasing returns to scale), ο μονοπωλιακός ανταγωνισμός, αλλά και χαρακτηριστικά από την πλευρά της ζήτησης, όπως οι προτιμήσεις για ποικιλία αγαθών.

Παρά τις διαφορές τους ως προς τη βαρύτητα που αποδίδουν στον ρόλο του συγκριτικού πλεονεκτήματος, τα περισσότερα από τα βασικά

θεωρητικά υποδείγματα του διεθνούς εμπορίου συμφωνούν ως προς το ότι το άνοιγμα μίας οικονομίας στο διεθνές εμπόριο κινητοποιεί δυνάμεις που την ωθούν προς την εξειδίκευση. Ο διεθνής ανταγωνισμός οδηγεί τις λιγότερο παραγωγικές επιχειρήσεις –και συνεπώς τα προϊόντα τους– εκτός αγοράς, με αποτέλεσμα την επιβίωση μόνο των δραστηριοτήτων εκείνων που είναι επαρκώς παραγωγικές ώστε να αντέξουν τον διεθνή ανταγωνισμό (Bahar, 2016). Η εξειδίκευση οδηγεί σε πιο αποτελεσματική κατανομή των πόρων κάθε οικονομίας, ευνοώντας την ανάπτυξη και την ευημερία όλων των χωρών που συμμετέχουν στη διεθνή αγορά (Krugman & Obstfeld, 2006).

Τα επιχειρήματα υπέρ της εξειδίκευσης και της αξιοποίησης του συγκριτικού πλεονεκτήματος εξακολουθούν να ασκούν σημαντική επιρροή στη διαμόρφωση επιλογών πολιτικής για την ανάπτυξη και το διεθνές εμπόριο (Rodrik, 2007). Προς την κατεύθυνση αυτή έχει συμβάλει και η νεότερη βιβλιογραφία, η οποία ανανέωσε το ενδιαφέρον για το συγκριτικό πλεονέκτημα, αναδεικνύοντας πρόσθετους σημαντικούς προσδιοριστικούς του παράγοντες που σχετίζονται με την ποιότητα των θεσμών (δικαιοσύνη, χρηματοπιστωτικοί θεσμοί) και τα χαρακτηριστικά της αγοράς εργασίας (Helpman, 2010). Τα οφέλη της εξειδίκευσης σε τομείς με συγκριτικό πλεονέκτημα έχουν επισημανθεί στη βιβλιογραφία ιδιαίτερα για τον τομέα της βιομηχανίας. Σύμφωνα με τους Hausmann και Rodrik (2003), για τις περισσότερες οικονομίες, εκτός ενδεχομένως των πιο εξελιγμένων, η επιτυχής βιομηχανική πορεία φαίνεται να εμπεριέχει τη συγκέντρωση σε ένα σχετικά στενό φάσμα δραστηριοτήτων υψηλής παραγωγικότητας.

2.3. Διαφοροποίηση

Ο όρος «διαφοροποίηση των εξαγωγών» χρησιμοποιείται για να περιγράψει τη μεταβολή της δομής των εξαγωγών μίας χώρας, είτε μέσα από τη διεύρυνση της ποικιλίας των αγαθών που εξάγει (διαφοροποίηση προϊόντος), είτε μέσα από την αύξηση των εξαγωγικών της προορισμών (γεωγραφική διαφοροποίηση). Σε ό,τι αφορά τη διαφοροποίηση ως προς τα εξαγόμενα προϊόντα, στη σχετική βιβλιογραφία γίνεται σε κάποιες περιπτώσεις διάκριση μεταξύ της 'οριζόντιας' και της 'κά-

θετης' διαφοροποίησης (Ali et al., 1991· Herzer & Nowak-Lehmann, 2006). Η οριζόντια διαφοροποίηση αναφέρεται στην αύξηση της ποικιλίας των εξαγόμενων προϊόντων ενός συγκεκριμένου τομέα της οικονομίας –συνήθως του πρωτογενούς–, ενώ η κάθετη διαφοροποίηση περιγράφει τη μετατόπιση της δομής των εξαγωγών από τον πρωτογενή τομέα προς τα προϊόντα της μεταποίησης. Με την κάθετη διαφοροποίηση οι οικονομίες απομακρύνονται από τις εξαγωγές πρώτων υλών και ακατέργαστων αγαθών, αξιοποιώντας τους πόρους αυτούς για να παράγουν και να εξάγουν μεταποιημένα αγαθά υψηλότερης προστιθέμενης αξίας.

Τα αίτια, η εξέλιξη και οι επιδράσεις του φαινομένου της διαφοροποίησης έχουν αποτελέσει αντικείμενο εκτεταμένης μελέτης στη σχετική βιβλιογραφία. Η διαφοροποίηση, αν και εκ πρώτης όψεως έρχεται στον αντίποδα της εξειδίκευσης με βάση το συγκριτικό πλεονέκτημα, αποτελεί διαδικασία που ενεργοποιείται φυσιολογικά στην πορεία εξέλιξης των οικονομιών και μπορεί να θέσει σε λειτουργία μηχανισμούς που συνεισφέρουν στην οικονομική ανάπτυξη.

2.3.1. Κανάλια επιδράσεων της διαφοροποίησης στην ανάπτυξη

Το ενδιαφέρον για τη διαφοροποίηση, ως φαινόμενο που μπορεί να έχει θετικές επιδράσεις στην ανάπτυξη και τις εξαγωγές, προήλθε αρχικά μέσα από μελέτες που ανέδειξαν τις δυνητικά αρνητικές συνέπειες της συγκέντρωσης των εξαγωγών σε προϊόντα του πρωτογενούς τομέα.

Οι Prebisch (1950) και Singer (1950) υποστήριξαν ότι οι τιμές των αγαθών του πρωτογενούς τομέα μειώνονται μακροχρόνια σε σχέση με τις τιμές των προϊόντων της μεταποίησης. Συνεπώς, οι χώρες που στηρίζονται στην πρωτογενή παραγωγή αντιμετωπίζουν επιδείνωση των όρων του εμπορίου (terms of trade), φαινόμενο το οποίο, σε συνδυασμό με την υψηλή μεταβλητότητα των τιμών των πρωτογενών προϊόντων, οδηγεί σε κάμψη της ευημερίας τους. Αρκετές μεταγενέστερες εργασίες στο συγκεκριμένο πεδίο (βλ. π.χ. Sachs & Warner, 1997, 1995· Auty, 2000, 2001) διαπίστωσαν μία σαφή αρνητική συσχέτιση μεταξύ της εξάρτησης των εξαγωγών από τα πρωτογενή αγαθά και της μελλοντικής ανάπτυξης. Δεδομένου ότι η εξάρτηση αυτή αποτελούσε σε πολλές περιπτώσεις χαρακτηριστικό των πλούσιων σε φυσικούς πόρους αναπτυσσόμε-

νων χωρών, η συσχέτιση αυτή έγινε γνωστή στη βιβλιογραφία και ως «η κατάρα των φυσικών πόρων» (natural resource curse).

Το επιχείρημα των Prebisch και Singer, αναφορικά με τις αρνητικές επιπτώσεις στην ανάπτυξη από την εξειδίκευση των εξαγωγών σε προϊόντα του πρωτογενούς τομέα, έχει εφαρμογή και στην περίπτωση όπου η παραγωγική και εξαγωγική δραστηριότητα συγκεντρώνεται σε μεγάλο βαθμό σε δραστηριότητες του βιομηχανικού τομέα που χαρακτηρίζονται από χαμηλή ένταση δεξιοτήτων, κεφαλαίου και καινοτομίας. Όπως προκύπτει από τη σχετική βιβλιογραφία, χώρες οι οποίες ακολούθησαν το στατικό συγκριτικό τους πλεονέκτημα, και εξειδικεύτηκαν σε δραστηριότητες αυτής της μορφής, δεν κατάφεραν να πετύχουν ισχυρούς, διατηρήσιμους ρυθμούς ανάπτυξης, και βρέθηκαν πιο ευάλωτες στον ανταγωνισμό από χώρες χαμηλού εργατικού κόστους (Verhoogen, 2012a, 2012b).

Στο ως άνω πλαίσιο, η διαφοροποίηση έρχεται να αναλάβει τον ρόλο, μίας σημαντικής δομικής μεταβολής, η οποία εμπλουτίζει το μείγμα των εξαγωγών με τρόπο που δημιουργεί καλύτερες προϋποθέσεις για ανάπτυξη και ευημερία. Η βιβλιογραφία που εξετάζει τις οικονομικές επιδράσεις της διαφοροποίησης προτάσσει δύο βασικούς μηχανισμούς μέσα από τους οποίους η διαφοροποίηση μπορεί να συμβάλλει στην επίτευξη υψηλότερων και πιο σταθερών ρυθμών ανάπτυξης (IMF, 2018). Ο πρώτος μηχανισμός αποκαλείται με τον προερχόμενο από τη βιβλιογραφία της χρηματοοικονομικής όρο *επίδραση χαρτοφυλακίου* (portfolio effect), και αναφέρεται στην ενίσχυση της ανθεκτικότητας της οικονομίας στα σοκ, μέσα από τη μείωση της εξάρτησής της από ένα περιορισμένο φάσμα εξαγωγικών τομέων. Ο δεύτερος μηχανισμός αφορά τις *δυναμικές επιδράσεις* (dynamic effects) που απορρέουν από τη διαφοροποίηση, καθώς η ενασχόληση με την παραγωγή και τις εξαγωγές νέων προϊόντων ανοίγει νέους ορίζοντες, γεννά γνώσεις και συνεπάγεται σημαντικά οφέλη σε όρους παραγωγικότητας.

Επίδραση χαρτοφυλακίου

Η εξειδίκευση σε σχετικά μικρό αριθμό εξαγωγίμων προϊόντων, και ιδιαίτερα σε εμπορεύματα (commodities) που εμφανίζουν σημαντικές διακυμάνσεις ως προς τις τιμές τους στη διεθνή αγορά, μπορεί να προ-

καλέσει μεταβλητότητα (volatility) στις εξαγωγές και συνεπώς στο ΑΕΠ, ασκώντας δυσμενείς επιδράσεις στην ανάπτυξη όχι μόνο βραχυχρόνια αλλά και μακροχρόνια (Hesse, 2008). Ειδικότερα, οι συνθήκες ύφεσης που μπορεί να συνεπάγεται η αστάθεια των εξαγωγών προκαλούν αφενός φθορά του φυσικού κεφαλαίου της οικονομίας, και αφετέρου υποβάθμιση του ανθρωπίνου κεφαλαίου που τίθεται εκτός της αγοράς εργασίας, επιπτώσεις που δεν είναι εύκολο να αναστραφούν πλήρως κατά την επόμενη περίοδο ανάκαμψης (Agosin, 2007). Επιπλέον, η αστάθεια τείνει να επιδρά αρνητικά στην επενδυτική δραστηριότητα, περιορίζοντας τους διαθέσιμους πόρους για δημόσιες επενδύσεις μέσα από τις αρνητικές της επιδράσεις στα δημόσια έσοδα, αλλά και δημιουργώντας αβεβαιότητες που τείνουν να αποθαρρύνουν τις ιδιωτικές επενδύσεις (de Oliveira, Jegu & Santos, 2020). Η διαφοροποίηση των εξαγωγών μπορεί να αμβλύνει τις επιπτώσεις από τις διακυμάνσεις στις διεθνείς τιμές των εμπορευμάτων ή τα σοκ σε συγκεκριμένες αγορές προϊόντων, περιορίζοντας τη μεταβλητότητα των εισπράξεων από εξαγωγές (Ghosh & Ostry, 1994; Bleaney & Greenaway, 2001) και συμβάλλοντας έτσι στη μακροχρόνια οικονομική ανάπτυξη και σταθερότητα.

Δυναμικές επιδράσεις

Η σχετική βιβλιογραφία αναδεικνύει μία σειρά από μονοπάτια μέσα από τα οποία η διαφοροποίηση των εξαγωγών μπορεί να κινητοποιήσει θετικές δυναμικές επιδράσεις στην ανάπτυξη.

Αρχικά, με τη διαφοροποίηση οι χώρες ανακαλύπτουν το πραγματικό κόστος παραγωγής νέων προϊόντων, διευρύνοντας έτσι το συγκριτικό τους πλεονέκτημα σε τομείς στους οποίους το κόστος αυτό αποδεικνύεται στην πράξη χαμηλότερο σε σχέση με τους ανταγωνιστές τους (Hausmann & Rodrick, 2003). Όταν το συγκριτικό πλεονέκτημα μίας χώρας περιορίζεται σε έναν μικρό αριθμό κλάδων, και ιδιαίτερα σε κλάδους σχετικά χαμηλής τεχνολογίας, η ανάπτυξή της τείνει να είναι αργή, ενώ αντίθετα οι χώρες που επιτυγχάνουν να εμπλουτίσουν το φάσμα των συγκριτικών τους πλεονεκτημάτων αναπτύσσονται ταχύτερα (Agosin, 2007). Ιδιαίτερα όταν η διαφοροποίηση εμπεριέχει τη βελτίωση της ποιότητας και την τεχνολογική αναβάθμιση της παραγωγής, τα δυναμικά οφέλη για την ανάπτυξη είναι μεγαλύτερα (Hausmann et al., 2007).

Ο διεθνής ανταγωνισμός σε νέους τομείς δίνει ώθηση στους εξαγωγείς για αναβάθμιση των προϊόντων τους στα πρότυπα άλλων χωρών, παρέχοντάς τους παράλληλα τη δυνατότητα να αποκομίσουν από τους ξένους πελάτες τους νέες γνώσεις σε σχέση με την παραγωγική διαδικασία και τις εμπορικές τους πρακτικές (Gnangnon & Moser, 2014· Herzer & Nowak-Lehmann, 2006). Επιπλέον, η τεχνογνωσία και οι ικανότητες που αποκτούν οι επιχειρήσεις και οι εργαζόμενοι στους νέους τομείς διαχέονται στην υπόλοιπη οικονομία, και παρέχουν κίνητρα και δυνατότητες για επέκταση των παραγωγικών δραστηριοτήτων, όχι μόνον ενδοκλαδικά, αλλά και σε νέους σχετιζόμενους κλάδους (Hausmann & Klinger, 2007).

Παράλληλα με τα παραπάνω, μέσω της δραστηριοποίησής τους σε νέες αγορές, οι χώρες ανακαλύπτουν νέες πηγές ζήτησης (Vettas, 2000). Η κίνηση μίας χώρας να εξάγει ένα νέο προϊόν στη διεθνή αγορά, δίνει την ευκαιρία στους ξένους πελάτες να γνωρίσουν το συγκεκριμένο προϊόν, αλλά και να διαμορφώσουν μία πληρέστερη εικόνα για τα ποιοτικά χαρακτηριστικά των προϊόντων της χώρας στο σύνολό τους, ενισχύοντας έτσι τη διεθνή ζήτηση για τα προϊόντα αυτά (de Oliveira, Jegu & Santos, 2020). Επιπλέον, η δραστηριοποίηση σε ένα νέο εξαγωγίμο προϊόν ή σε μία νέα ξένη αγορά μπορεί να αποκαλύψει στις εγχώριες επιχειρήσεις την ύπαρξη διεθνούς ζήτησης για προϊόντα που παράγει ή μπορεί να παράγει η χώρα τους (Agosin, 2007). Οι δυνατότητες αξιοποίησης των ευκαιριών για ανάπτυξη των εξαγωγών σε νέες αγορές είναι μεγαλύτερες όταν η διαφοροποίηση συνδυάζεται με βελτίωση της ποιότητας του εξαγωγικού μείγματος. Η βελτίωση των ποιοτικών χαρακτηριστικών διευκολύνει την πρόσβαση στις αγορές των πλουσιότερων χωρών (Verhoogen, 2012a), οι οποίες έχει παρατηρηθεί ότι προσφέρουν υψηλότερη τιμή μονάδας για τα εισαγόμενα προϊόντα (Bastos & Silva, 2010· Manova & Zhang, 2012).

2.3.2. Εμπειρικές προσεγγίσεις της σχέσης μεταξύ διαφοροποίησης και οικονομικών επιδόσεων

Η σχέση διαφοροποίησης και οικονομικών επιδόσεων έχει αποτελέσει αντικείμενο πληθώρας εμπειρικών μελετών, οι οποίες κατά περίπτωση εξετάζουν το ζήτημα από διαφορετικές οπτικές γωνίες, αναλόγως

των χωρών και των ειδικότερων επιδράσεων στις οποίες εστιάζουν. Συγκεκριμένα εξετάζονται οι επιδράσεις της διαφοροποίησης στο ΑΕΠ και τις εξαγωγικές επιδόσεις, ενώ διερευνώνται και τα στάδια εξέλιξης της διαφοροποίησης κατά την πορεία ανάπτυξης των οικονομιών.

Επιδράσεις της διαφοροποίησης στο ΑΕΠ

Μεγάλο τμήμα της εμπειρικής βιβλιογραφίας, που διερευνά τη σχέση της διαφοροποίησης με τις οικονομικές επιδόσεις, αφορά σε προσεγγίσεις που επιχειρούν την εκτίμηση των άμεσων επιδράσεων της διαφοροποίησης στον ρυθμό ανάπτυξης. Οι εργασίες αυτού του είδους επικεντρώνονται στην περίπτωση των αναπτυσσόμενων οικονομιών και μελετούν είτε μεμονωμένες χώρες που παρουσιάζουν ενδιαφέρον, είτε διαφορετικές ομάδες χωρών. Τα εμπειρικά αποτελέσματα που προκύπτουν από την πλειονότητα των εργασιών αυτής της κατηγορίας υποστηρίζουν σε γενικές γραμμές την ύπαρξη θετικών επιδράσεων της διαφοροποίησης στην ανάπτυξη (Al Marhubi, 2000· Herzer & Nowak-Lehmann, 2006· Lederman & Maloney, 2007· Agosin, 2007· Hesse, 2008· Naudé & Rossouw, 2011· Rondeau & Roudaut, 2014· Sannasse et al., 2014· IMF, 2014a, 2014b, 2017).

Όσον αφορά, ειδικότερα, τις επιδράσεις της διαφοροποίησης στην οικονομική σταθερότητα, μία σειρά από εμπειρικές μελέτες έχουν καταλήξει στο συμπέρασμα ότι η διαφοροποίηση συμβάλλει στον περιορισμό της μεταβλητότητας του ρυθμού μεταβολής του ΑΕΠ (IMF, 2014a, 2018· Koren & Tenreyro, 2007· Haddad et al., 2013). Σύμφωνα με τους Bacchetta κ.ά. (2007), στις αναπτυσσόμενες χώρες η διαφοροποίηση προϊόντος διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στον περιορισμό της μεταβλητότητας του εισοδήματος, ενώ στις πλουσιότερες χώρες μεγαλύτερη σημασία για τη σταθερότητα διατηρεί η γεωγραφική διαφοροποίηση.

Στάδια ανάπτυξης και διαφοροποίηση

Ένα σημαντικό σκέλος της σχετικής βιβλιογραφίας, εστιάζει στα στάδια εξέλιξης του φαινομένου της διαφοροποίησης κατά την πορεία ανάπτυξης των οικονομιών. Σε μία καινοτόμα διερεύνηση της σχέσης μεταξύ του κατά κεφαλήν εισοδήματος και του βαθμού συγκέντρωσης της παραγωγής σε διάφορες χώρες, οι Imbs και Wacziarg (2003) κατέληξαν

στο συμπέρασμα ότι, καθώς μία οικονομία αναπτύσσεται, η συγκέντρωση της παραγωγής ακολουθεί μία καμπύλη σχήματος U: σε χαμηλά επίπεδα κατά κεφαλήν εισοδήματος ο βαθμός συγκέντρωσης είναι υψηλός, στη συνέχεια, και καθώς το εισόδημα μεγεθύνεται, παρατηρείται προοδευτική διαφοροποίηση της παραγωγής, ενώ από ένα επίπεδο εισοδήματος και πάνω η συγκέντρωση της παραγωγής εισέρχεται σε ανοδική τροχιά. Το συγκεκριμένο εύρημα (stylized fact) έχει ερμηνευτεί στη βιβλιογραφία μέσα από διαφορετικούς μηχανισμούς που προβλέπονται από την οικονομική θεωρία και μπορούν να λειτουργήσουν προς την κατεύθυνση της διαφοροποίησης ή της συγκέντρωσης της παραγωγής, αναλόγως του σταδίου ανάπτυξης της οικονομίας.

Ειδικότερα, σε ό,τι αφορά την προοδευτική διαφοροποίηση της παραγωγής στα χαμηλά στάδια ανάπτυξης, οι Imbs και Wacziarg επισήμαναν τη σύνδεση του φαινομένου αυτού με τις προτιμήσεις των καταναλωτών. Σύμφωνα με την καμπύλη Engel, η άνοδος του εισοδήματος συνεπάγεται μεταβολή της αναλογίας που δαπανούν οι καταναλωτές στις διάφορες κατηγορίες αγαθών (κατώτερα, κανονικά, ανώτερα), γεγονός που εν τέλει οδηγεί σε αύξηση της ποικιλίας των παραγόμενων αγαθών, έτσι ώστε να ικανοποιηθούν οι απαιτήσεις της ζήτησης.

Αναφορικά με το φαινόμενο της συγκέντρωσης της παραγωγής στα ανώτερα στάδια ανάπτυξης, οι Imbs και Wacziarg ανέτρεξαν σε δύο σκέλη της οικονομικής βιβλιογραφίας τα οποία εξηγούν την ροπή των οικονομικών προς την εξειδίκευση της παραγωγής. Το πρώτο σκέλος αφορά τη Ρικαρδιανή θεωρία του διεθνούς εμπορίου, η σημασία της οποίας για την ερμηνεία του φαινομένου της εξειδίκευσης ήδη αναφέρθηκε στα παραπάνω (βλ. ενότητα 2.1). Το δεύτερο σκέλος αναφέρεται στη θεωρία της «νέας οικονομικής γεωγραφίας», η οποία θεμελιώθηκε από τον Krugman (1991). Σύμφωνα με τη θεωρία αυτή, οι αύξουσες οικονομίες κλίμακας, σε συνδυασμό με το κόστος μεταφοράς, οδηγούν προοδευτικά στη γεωγραφική συγκέντρωση (agglomeration) των οικονομικών δραστηριοτήτων, η οποία σε επίπεδο χωρών μεταφράζεται σε κλαδική συγκέντρωση της παραγωγής τους.

Πέραν των ανωτέρω θεωριών, η καμπύλη σχήματος U που διαπίστωσαν οι Imbs και Wacziarg έχει ερμηνευτεί στη βάση επιχειρημάτων που συνδέονται με τα κίνητρα για αντιμετώπιση του επιχειρηματικού κινδύνου (Acemoglu & Zilibotti, 1997· Faini, 2004). Στα χαμηλά στάδια οικο-

νομικής ανάπτυξης, όπου ο επιχειρηματικός κίνδυνος είναι υψηλός και τα κεφάλαια για επενδύσεις είναι ανεπαρκή, η παραγωγή συγκεντρώνεται σε ένα περιορισμένο φάσμα δραστηριοτήτων σχετικά χαμηλού κινδύνου. Ακολούθως, με τη σταδιακή αύξηση των εισοδημάτων, δίνεται η δυνατότητα αξιοποίησης των ευκαιριών για διαφοροποίηση του κινδύνου (risk diversification) μέσα από επενδύσεις σε ένα ευρύτερο φάσμα παραγωγικών δραστηριοτήτων, διαδικασία που συντελεί προοδευτικά στη διαφοροποίηση της παραγωγής. Εν τέλει, καθώς οι οικονομίες φθάνουν σε υψηλότερα στάδια ανάπτυξης, ο επιχειρηματικός κίνδυνος και τα συνεπαγόμενα κίνητρα για διαφοροποίηση περιορίζονται. Έτσι, οι οικονομικοί παράγοντες στρέφονται προς την εξειδίκευση, εγκαταλείποντας τους λιγότερο παραγωγικούς τομείς και αφιερώνοντας περισσότερους παραγωγικούς πόρους στις πιο αποτελεσματικές δραστηριότητες.

Κατ' αντιστοιχία της διαφαινόμενης μη μονοτονικής σχέσης μεταξύ του επιπέδου οικονομικής ανάπτυξης και της διαφοροποίησης της παραγωγής, μία σειρά από εμπειρικές μελέτες που ακολούθησαν την εργασία των Imbs και Wacziarg διερεύνησαν το ενδεχόμενο ύπαρξης μίας ανάλογης μορφής σχέσης και στην περίπτωση της διαφοροποίησης των εξαγωγών. Τα αποτελέσματα των συγκεκριμένων αναλύσεων είναι μάλλον ανάμεικτα. Σε ορισμένες μελέτες η διαφοροποίηση των εξαγωγών εμφανίζεται να αυξάνει στα χαμηλότερα στάδια ανάπτυξης και να υποχωρεί όταν μία χώρα ξεπερνά ένα μέσο επίπεδο εισοδήματος (Klinger & Lederman, 2004, 2006· Cadot et al., 2011a), αν και οι πλούσιες χώρες δείχνουν να διατηρούν παρ' όλα αυτά υψηλότερο βαθμό διαφοροποίησης σε σχέση με τις φτωχές χώρες (Bahar, 2016). Σε άλλες μελέτες πάλι, δεν διαπιστώνεται σαφής κάμψη της διαφοροποίησης στα υψηλότερα στάδια ανάπτυξης (de Benedictis et al., 2009· Parteka, 2010· Parteka & Tamberi, 2013b· Mau, 2016).

Επιδράσεις της διαφοροποίησης στις εξαγωγικές επιδόσεις

Ενώ, όπως φαίνεται από τα παραπάνω, ο βασικός όγκος των σχετικών εμπειρικών προσεγγίσεων αφορά τη σχέση της διαφοροποίησης με μεταβλητές όπως ο ρυθμός οικονομικής ανάπτυξης ή το κατά κεφαλήν εισόδημα, ένα ακόμα ενδιαφέρον σκέλος της βιβλιογραφίας ασχολείται

με τη διερεύνηση της άμεσης σχέσης μεταξύ της διαφοροποίησης και των εξαγωγικών επιδόσεων. Οι εργασίες που κινούνται προς αυτή την κατεύθυνση είναι προς το παρόν περιορισμένες σε αριθμό, και παρουσιάζουν το ενδιαφέρον χαρακτηριστικό ότι, σε αντίθεση με τις μελέτες των επιδράσεων της διαφοροποίησης στο ΑΕΠ, εστιάζουν και σε ανεπτυγμένες οικονομίες.

Ειδικότερα, σε μία πρώτη ευθεία προσέγγιση των επιπτώσεων της διαφοροποίησης στις εξαγωγές, οι Funke και Ruthwedel (2001, 2002) επικεντρώθηκαν διαδοχικά σε δύο διαφορετικές ομάδες χωρών, και συγκεκριμένα σε 10 χώρες της Ανατολικής Ασίας και 15 χώρες του ΟΟΣΑ. Σύμφωνα με τα εμπειρικά αποτελέσματα στα οποία κατέληξαν, η ποικιλία των εξαγωγών, μετρημένη για κάθε χώρα έναντι του υπόλοιπου κόσμου, συσχετίζεται θετικά με τις εξαγωγικές επιδόσεις.

Μεταγενέστερα, οι Camanho και Romeu (2011) εξέτασαν τις επιδράσεις της διαφοροποίησης στις εξαγωγές των χωρών της Λατινικής Αμερικής κατά την περίοδο της διεθνούς χρηματοπιστωτικής κρίσης 2007-2009. Τα ευρήματα της συγκεκριμένης εργασίας, έδειξαν ότι η διαφοροποίηση προϊόντος συνέβαλε σημαντικά στον περιορισμό της πτώσης του εμπορίου στη διάρκεια της κρίσης, σε αντίθεση με τη γεωγραφική διαφοροποίηση η οποία δεν φάνηκε να έχει ανάλογα αποτελέσματα. Σε μία αντίστοιχη μελέτη για την περίπτωση της Κορέας, οι Lee και Yu (2019) βρήκαν ότι η γεωγραφική διαφοροποίηση περιόρισε τις αρνητικές επιπτώσεις της χρηματοπιστωτικής κρίσης στις εξαγωγές της χώρας, χωρίς να διαπιστώνονται αντίστοιχες θετικές επιδράσεις από τη διαφοροποίηση προϊόντος.

Σε μία άλλη πρόσφατη προσέγγιση, ο del Rosal (2019) εξέτασε τη σχέση μεταξύ της διαφοροποίησης και των εξαγωγών για την περίπτωση της Ισπανίας, και διαπίστωσε μία θετική συσχέτιση μεταξύ της συγκέντρωσης των εξαγωγών και των εξαγωγικών επιδόσεων της χώρας. Ενδιαφέρον χαρακτηριστικό της συγκεκριμένης εργασίας, πέραν της ενασχόλησής της με μία συγκεκριμένη και μάλιστα ανεπτυγμένη οικονομία, αποτελεί η εμπειρική προσέγγιση που χρησιμοποιήθηκε. Με βάση την προσέγγιση αυτή, η σχέση διαφοροποίησης και εξαγωγών δεν διερευνήθηκε στο επίπεδο των συνολικών εξαγωγών της υπό εξέταση χώρας έναντι του υπόλοιπου κόσμου, αλλά αναλυτικότερα, σε επίπεδο εξαγωγικού προορισμού.

Με δεδομένο ότι το ζήτημα της σχέσης μεταξύ διαφοροποίησης και εξαγωγικών επιδόσεων κάθε άλλο παρά έχει εξαντληθεί στη σχετική βιβλιογραφία, η περαιτέρω διερεύνηση της σχέσης αυτής με την εφαρμογή ανάλογων προσεγγίσεων σε άλλες χώρες και χρονικές περιόδους παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον. Η εμπειρική προσέγγιση που ακολούθησε ο del Rosal, η οποία προσφέρεται ιδιαίτερα για την ανάλυση της περίπτωσης μεμονωμένων ανεπτυγμένων οικονομιών, εξηγείται εκτενέστερα στο Κεφάλαιο 5 της παρούσας μελέτης, όπου επιλέγεται μία παρόμοια εφαρμογή για τη διερεύνηση της σχέσης μεταξύ διαφοροποίησης και εξαγωγικών επιδόσεων για την περίπτωση της Ελλάδας.

2.3.3. Προσδιοριστικοί παράγοντες της διαφοροποίησης

Ήδη από τη θεωρητική και εμπειρική βιβλιογραφία που αναφέρθηκε στα παραπάνω, γίνεται κατανοητή η σχέση της διαφοροποίησης με παράγοντες όπως το στάδιο ανάπτυξης της εκάστοτε οικονομίας, ο πλούτος των φυσικών της πόρων και η έκταση της έκθεσής της στο διεθνές εμπόριο. Ωστόσο, οι μελέτες που εστιάζουν στα αίτια της διαφοροποίησης των εξαγωγών δεν περιορίζονται στον ρόλο των συγκεκριμένων παραγόντων, αλλά διερευνούν τη σημασία μίας ευρύτερης σειράς χαρακτηριστικών που μπορεί να συνδέονται με τον βαθμό διαφοροποίησης των εξαγωγών. Η διερεύνηση της σχέσης των χαρακτηριστικών αυτών με τη διαφοροποίηση πραγματοποιείται κατά κανόνα με εμπειρικές μεθόδους, συνήθως στη βάση δειγμάτων από μεγάλο αριθμό χωρών.

Ειδικότερα, οι πρόσθετοι προσδιοριστικοί παράγοντες της διαφοροποίησης των εξαγωγών που εξετάζονται στη σχετική εμπειρική βιβλιογραφία αναφέρονται, ως επί το πλείστον, στο μέγεθος της οικονομίας που εξάγει τα προϊόντα της, την πρόσβασή της στη διεθνή αγορά, μέσω π.χ. της ύπαρξης εμπορικών συμφωνιών, τη γεωγραφική της απόσταση από τους κύριους εξαγωγικούς προορισμούς, τις υποδομές, την ποιότητα του ανθρώπινου κεφαλαίου, όπως αυτή προσεγγίζεται από το επίπεδο εκπαίδευσης του πληθυσμού, την ποιότητα των θεσμών, όπως αυτή αντανακλάται σε σχετικούς δείκτες των διεθνών οργανισμών, και τις εισροές άμεσων ξένων επενδύσεων.

Ως προς τα αποτελέσματα των σχετικών εμπειρικών προσεγγίσεων, τα ευρήματα αναφορικά με τον ρόλο των ανά περίπτωση εξεταζόμε-

νων χαρακτηριστικών είναι συνήθως προς την ίδια κατεύθυνση. Συγκεκριμένα, η εργασία των Cadot κ.ά. (2011b) καταλήγει στο συμπέρασμα ότι οι άμεσες ξένες επενδύσεις και η μεγάλη απόσταση μίας χώρας από τους κύριους εξαγωγικούς της προορισμούς συντελούν στη συγκέντρωση των εξαγωγών της, ενώ το μέγεθος της αγοράς, οι υποδομές, το ανθρώπινο κεφάλαιο, η ποιότητα των θεσμών και η καλύτερη πρόσβαση στις διεθνείς αγορές μέσα από προτιμισιακές (preferential) εμπορικές συμφωνίες ευνοούν τη διαφοροποίηση των εξαγωγών. Σε σχέση με την επίδραση του μεγέθους της αγοράς και της γεωγραφικής απόστασης στη διαφοροποίηση, αντίστοιχα ευρήματα παρουσιάζουν και οι Parteka και Tamberi (2008, 2013a), ενώ ο ρόλος της απόστασης στην ενίσχυση της εξειδίκευσης επιβεβαιώνεται από τους Amurgo-Pacheco και Pierola (2008) και από τους Agosin κ.ά. (2012), με τους τελευταίους να διαπιστώνουν επιπλέον ότι το άνοιγμα στο διεθνές εμπόριο ωθεί στην εξειδίκευση των εξαγωγών, ενώ ένα υψηλότερο επίπεδο εκπαίδευσης του πληθυσμού συμβάλλει στη διαφοροποίηση. Πιο πρόσφατα, η εργασία του IMF (2019) διαπιστώνει θετική συσχέτιση της διαφοροποίησης με την ποιότητα του ανθρώπινου κεφαλαίου, το άνοιγμα στο διεθνές εμπόριο, την ποιότητα των θεσμών και τις υποδομές, ενώ διαπιστώνει ότι ο πλούτος σε φυσικούς πόρους και οι άμεσες ξένες επενδύσεις συναρτώνται με χαμηλότερο βαθμό διαφοροποίησης. Παράλληλα, ο Osakwe (2018), εστιάζοντας στις αναπτυσσόμενες χώρες, διαπιστώνει θετική συσχέτιση της διαφοροποίησης με το μερίδιο της βιομηχανίας στην παραγωγή, ενώ οι de Oliveira, Jegu και Santos (2020), επιχειρώντας μία ανάλυση με χρήση περιφερειακών στοιχείων μίας μεγάλης αναπτυσσόμενης οικονομίας (Βραζιλία), παρατηρούν μία θετική σχέση της διαφοροποίησης των εξαγωγών με το ανθρώπινο κεφάλαιο, την καινοτομία, τη χρηματοδότηση από το τραπεζικό σύστημα και τις δημόσιες επενδύσεις.

2.4. Μέθοδοι μέτρησης της διαφοροποίησης

Η μέτρηση της διαφοροποίησης των εξαγωγών γίνεται συνήθως με τον υπολογισμό δεικτών που κατατάσσονται σε δύο κατηγορίες.

Η πρώτη κατηγορία αποτελείται από δείκτες που έχουν τις καταβολές τους σε άλλους κλάδους της βιβλιογραφίας των οικονομικών,

όπως για παράδειγμα στη μελέτη της συγκέντρωσης της αγοράς ή της κατανομής του εισοδήματος μεταξύ ατόμων. Στην κατηγορία αυτή περιλαμβάνονται οι δημοφιλέστεροι δείκτες για την αποτύπωση της διαφοροποίησης/εξειδίκευσης των εξαγωγών, δηλαδή ο δείκτης συγκέντρωσης Herfindhal και οι δείκτες ανισότητας Gini και Theil. Οι δείκτες αυτοί μετρούν την ανισότητα μεταξύ μεριδίων στις εξαγωγές και ο βαθμός ακρίβειάς τους εξαρτάται από το πόσο αναλυτικά (disaggregated) είναι τα στοιχεία που χρησιμοποιούνται για τον υπολογισμό τους.

Μία δεύτερη κατηγορία δεικτών εστιάζει στα περιθώρια (margins) επέκτασης του εμπορίου, κάνοντας διάκριση μεταξύ του εντατικού περιθωρίου και του εκτατικού περιθωρίου του διεθνούς εμπορίου. Το εντατικό περιθώριο (intensive margin) αντανακλά μεταβολές στη διαφοροποίηση οι οποίες προκύπτουν από τη σύγκλιση ή την απόκλιση στα μερίδια των προϊόντων που περιλαμβάνονται ήδη στο εξαγωγικό μείγμα μίας χώρας. Το εκτατικό περιθώριο (extensive margin) αντανακλά την επίδραση στη διαφοροποίηση από τον εμπλουτισμό του εξαγωγικού χαρτοφυλακίου με νέα προϊόντα ή την απόσυρση υφιστάμενων προϊόντων από το εξαγωγικό μείγμα.

Η διάκριση μεταξύ εντατικού και εκτατικού περιθωρίου έχει σημασία από αναλυτικής πλευράς αλλά και από την άποψη της οικονομικής πολιτικής, καθώς μία σημαντικής κλίμακας μεταβολή στο εντατικό περιθώριο αντικατοπτρίζει πολύ διαφορετικές αλλαγές στο παραγωγικό μείγμα μίας χώρας σε σχέση με μία αντίστοιχη μεταβολή στο εκτατικό περιθώριο (Cadot et al., 2011b). Η διαφορετική βαρύτητα των δύο περιθωρίων για τις εξαγωγικές επιδόσεις έχει αποτελέσει αντικείμενο εμπειρικής διερεύνησης στη βιβλιογραφία, με την πλειονότητα των σχετικών αναλύσεων να συμπεραίνουν ότι το εντατικό περιθώριο, δηλαδή η διατήρηση και η εμπάθυνση των ήδη ενεργών εξαγωγικών δραστηριοτήτων και σχέσεων, διαδραματίζει σημαντικότερο ρόλο στην ανάπτυξη των εξαγωγών (Evenett & Venables, 2002· Brenton & Newfarmer, 2007· Amurgo-Pacheco & Pierola, 2008· Besedes & Prusa, 2011).

Στην ενότητα που ακολουθεί γίνεται μία σύντομη περιγραφή των ορισμών και χαρακτηριστικών των δεικτών διαφοροποίησης/συγκέντρωσης και των δεικτών εντατικού και εκτατικού περιθωρίου, στη βάση της βιβλιογραφίας που εφαρμόζει τους δείκτες αυτούς για την ανάλυση των εξα-

γωγών αγαθών¹. Οι κατηγορίες των δεικτών που περιγράφονται, χρησιμοποιούνται στη συνέχεια για το αναλυτικό και το εμπειρικό σκέλος της παρούσας μελέτης. Διευκρινίζεται ότι η ερμηνεία των αποτελεσμάτων από τη χρήση των δεικτών στη μελέτη αναφέρεται στα υπό εξέταση φαινόμενα της διαφοροποίησης/εξειδίκευσης των εξαγωγών αγαθών, και όχι σε έννοιες που συνδέονται με την αρχική χρήση των δεικτών αλλά παραπέμπουν συνήθως σε διαφορετικά οικονομικά φαινόμενα (όπως π.χ. η έννοια της συγκέντρωσης).

2.4.1. Δείκτες διαφοροποίησης/συγκέντρωσης

Δείκτης Herfindahl

Ο δείκτης Herfindahl συνιστά έναν από τους βασικούς ποσοτικούς δείκτες μέτρησης της συγκέντρωσης. Στην περίπτωση που αντικείμενο μελέτης αποτελούν οι εξαγωγές, ο δείκτης μπορεί να υπολογιστεί σε διάφορες παραλλαγές, για την αποτύπωση της διαφοροποίησης/συγκέντρωσης των εξαγωγών κατά κλάδο ή κατά προϊόν, κατά εξαγωγικό προορισμό, ή ακόμα και ενδοκλαδικά, δηλαδή μεταξύ των προϊόντων επιμέρους εξαγωγικών κλάδων.

Ενδεικτικά, αν η μία υπό εξέταση χώρα εξάγει $j = 1, \dots, n$ προϊόντα, ο δείκτης Herfindahl για τις εξαγωγές της χώρας κατά προϊόν ισούται με:

$$H = \sum_{j=1}^n \left(\frac{x_j}{x} \right)^2 \quad (2.1)$$

όπου x η συνολική αξία των εξαγωγών της χώρας και x_j η αξία των εξαγωγών του προϊόντος j .

Αντίστοιχα, αν η χώρα εξάγει σε $i = 1, \dots, k$ προορισμούς, τότε ο δείκτης Herfindahl κατά εξαγωγικό προορισμό ισούται με:

$$H = \sum_{i=1}^k \left(\frac{x_i}{x} \right)^2 \quad (2.2)$$

όπου x_i η αξία των εξαγωγών προς τη χώρα προορισμού i .

¹ Για μία αναλυτική τεχνική περιγραφή των δεικτών βλ. την εργασία των Cadot et al. (2011b).

Με την ίδια λογική, για την αποτύπωση της διαφοροποίησης κατά προϊόν ανά χώρα προορισμού, ο δείκτης Herfindahl ισοδυναμεί με:

$$H_i = \sum_{j=1}^n \left(\frac{x_{ij}}{x_i} \right)^2 \quad (2.3)$$

όπου x_{ij} η αξία εξαγωγών του προϊόντος j προς τη χώρα προορισμού i .

Σύμφωνα με τους παραπάνω τύπους, οι τιμές του δείκτη Herfindahl κυμαίνονται από $1/n$ έως 1 στις περιπτώσεις (2.1) και (2.3), και από $1/k$ έως 1 στην περίπτωση (2.2). Όσο υψηλότερες είναι οι τιμές που λαμβάνει ο δείκτης, τόσο μεγαλύτερος βαθμός συγκέντρωσης που αντανακλά, και συνεπώς χαμηλότερες τιμές του δείκτη ισοδυναμούν με υψηλότερο βαθμό διαφοροποίησης.

Επισημαίνεται ότι ο δείκτης Herfindahl μπορεί να προσαρμοστεί, έτσι ώστε το εύρος του να κυμαίνεται από το 0 έως το 1^2 . Ωστόσο μία τέτοια προσαρμογή (κανονικοποίηση/normalisation) στερεί πληροφόρηση σε σχέση με τη διαφοροποίηση, καθώς π.χ., ο δείκτης κατά προϊόν παύει να επηρεάζεται από τον αριθμό των εξαγόμενων προϊόντων. Για τον λόγο αυτό οι δείκτες Herfindahl στην παρούσα μελέτη δεν έχουν υποβληθεί σε προσαρμογή, με εξαίρεση τη χρήση του κανονικοποιημένου δείκτη ως εναλλακτική στο πλαίσιο των ελέγχων ανθεκτικότητας της εμπειρικής ανάλυσης στο Κεφάλαιο 5.

Συντελεστής Gini

Ο συντελεστής Gini συνιστά έναν από τους βασικούς ποσοτικούς δείκτες μέτρησης της ανισότητας και ορίζεται με διάφορες παραλλαγές στη βιβλιογραφία. Σε μελέτες που αφορούν τη διαφοροποίηση των εξαγωγών, ο δείκτης υπολογίζεται με κατάταξη των εξαγόμενων προϊόντων μίας χώρας κατά αύξουσα σειρά $l=1, \dots, n$, αναλόγως της αξίας των εξαγωγών x_l , και εν συνεχεία με μέτρηση των αθροιστικών μεριδίων στις εξαγωγές. Ειδικότερα, τα αθροιστικά μερίδια στις εξαγωγές υπολογίζονται ως εξής:

$$X_j = \frac{\sum_{l=1}^j x_l}{\sum_{l=1}^n x_l}$$

² Ενδεικτικά, στις περιπτώσεις των δεικτών (2.1) και (2.3), αυτό επιτυγχάνεται αφαιρώντας $1/N$ και διαιρώντας με $(1-1/N)$.

και σύμφωνα με την Regolo (2011, 2013) ένας τρόπος να εκφραστεί ο δείκτης Gini είναι με βάση τον ακόλουθο τύπο:

$$G = \left| 1 - \sum_{j=1}^n \frac{(x_j - x_{j-1})(2j-1)}{n} \right|. \quad (2.4)$$

Ο δείκτης ισούται με 0 στην περίπτωση που η αξία των εξαγωγών είναι η ίδια για όλα τα εξαγόμενα προϊόντα, ενώ λαμβάνει τη μέγιστη τιμή $1-1/n$ στην περίπτωση που η χώρα εξαγάγει μόνο ένα προϊόν. Γενικότερα, όσο χαμηλότερη είναι η τιμή του δείκτη, τόσο υψηλότερος ο διαφαινόμενος βαθμός διαφοροποίησης των εξαγωγών.

Δείκτης Theil

Ο δείκτης Theil αποτελεί μια στατιστική συνάρτηση μέτρησης ανισοτήτων. Στη βιβλιογραφία που διερευνά τη διαφοροποίηση των εξαγωγών, ο δείκτης ορίζεται ως:

$$T = \frac{1}{n} \sum_{j=1}^n \frac{x_j}{\mu} \ln \left(\frac{x_j}{\mu} \right) \quad (2.5)$$

όπου μ η μέση αξία εξαγωγών ανά προϊόν, δηλαδή:

$$\mu = \frac{\sum_{j=1}^n x_j}{n}.$$

Ο δείκτης ισούται με 0 στην περίπτωση που η αξία των εξαγωγών είναι η ίδια για όλα τα εξαγόμενα προϊόντα, ενώ χαμηλότερες τιμές του δείκτη αντανακλούν υψηλότερο βαθμό διαφοροποίησης.

Συνιστώσες του δείκτη Theil

Μία σημαντική ιδιότητα του δείκτη Theil είναι η δυνατότητα αποδόμησης του. Στην περίπτωση των εξαγωγών αγαθών ο δείκτης μπορεί να υπολογιστεί για ομάδες εξαγόμενων προϊόντων και να χωριστεί σε δύο συνιστώσες, με τη μία να μετράει τη συγκέντρωση/διαφοροποίηση εντός των ομάδων (within groups) και την άλλη να αποτυπώνει τη συγκέντρωση/διαφοροποίηση μεταξύ των ομάδων (between groups).

Ειδικότερα, αν n είναι ο συνολικός αριθμός των εξαγόμενων προϊόντων, ο οποίος χωρίζεται σε δύο ομάδες $l = 0, 1$, n_l ο αριθμός των προϊόντων στην ομάδα προϊόντων l , μ η μέση αξία εξαγωγών ανά προϊόν στο σύνολο των προϊόντων, μ_l η μέση αξία εξαγωγών ανά προϊόν στην ομάδα προϊόντων l και x_j η αξία των εξαγωγών του προϊόντος j , τότε η μεταξύ (between) των ομάδων συνιστώσα του δείκτη ορίζεται ως:

$$T^B = \sum_{l=0}^1 \frac{n_l \mu_l}{n \mu} \ln \left(\frac{\mu_l}{\mu} \right) \quad (2.6)$$

Και η εντός (within) των ομάδων συνιστώσα ορίζεται ως:

$$T^W = \sum_{l=0}^1 \frac{n_l \mu_l}{n \mu} T^l = \sum_{l=0}^1 \frac{n_l \mu_l}{n \mu} \left[\frac{1}{n_l} \sum_{j \in l} x_j \ln \left(\frac{x_j}{\mu_l} \right) \right] \quad (2.7)$$

όπου T^l ο υποδείκτης Theil για την ομάδα προϊόντων l . Όπως μπορεί εύκολα να επιβεβαιωθεί, $T^B + T^W = T$.

2.4.2. Δείκτες εντατικού και εκτατικού περιθωρίου

Δείκτης Theil

Οι συνιστώσες του δείκτη Theil χρησιμεύουν για τη μέτρηση του εντατικού και εκτατικού περιθωρίου επέκτασης του εμπορίου. Αν υποθέσουμε ότι το σύστημα στατιστικής ταξινόμησης προϊόντων περιλαμβάνει n κωδικούς, τότε για τη μέτρηση των δύο περιθωρίων με βάση τον δείκτη Theil μπορούμε να χωρίσουμε τους κωδικούς αυτούς σε δύο ομάδες, την ομάδα 0, η οποία αποτελείται από τους μη ενεργούς κωδικούς (δηλαδή τους κωδικούς για τους οποίους η αξία των εξαγωγών είναι 0), και την ομάδα 1, η οποία αποτελείται από τους ενεργούς κωδικούς. Με βάση αυτό τον διαχωρισμό ομάδων, η μεταβολή της εντός ομάδων συνιστώσας του δείκτη Theil για την ομάδα 1 μετράει τη μεταβολή του εντατικού περιθωρίου, ενώ η μεταβολή της μεταξύ ομάδων συνιστώσας του δείκτη Theil μετράει τη μεταβολή του εκτατικού περιθωρίου. Έτσι, με βάση τις συνιστώσες του δείκτη Theil μία μεταβολή στη διαφοροποίηση των εξαγωγών μίας χώρας μπορεί να διαχωριστεί στη μεταβολή του εντατικού περιθωρίου –δηλαδή στην αλλαγή των μεριδίων των προϊό-

ντων που ήδη περιλαμβάνονται στο εξαγωγικό μείγμα– και στη μεταβολή του εκτατικού περιθωρίου –δηλαδή στην προσθήκη ή την απόσυρση προϊόντων από το εξαγωγικό μείγμα.

Σημειώνεται ότι, αφού στην ομάδα των μη ενεργών κωδικών η μέση αξία εξαγωγών ανά προϊόν μ_0 ισούται με 0, η μεταξύ των ομάδων συνιστώσα του δείκτη Theil, όπως εκφράζεται με βάση τον τύπο (2.6) ο οποίος περιέχει λογάριθμο, δεν ορίζεται. Ωστόσο, όπως δείχνουν αναλυτικά οι Cadot et al. (2011b), η συνιστώσα αυτή, και επομένως η μεταβολή του εκτατικού περιθωρίου, ισούται απλά με τη μεταβολή στον αριθμό των ενεργών κωδικών, Δn_i . Επιπλέον, αφού $\mu_0 = T^0 = 0$, η μεταβολή του εντατικού περιθωρίου ισοδυναμεί με T^1 δηλαδή με τον δείκτη Theil για την ομάδα των ενεργών κωδικών.

Δείκτης Hummels και Klenow

Η μέτρηση του εκτατικού περιθωρίου στη βάση του δείκτη Theil, η οποία όπως φαίνεται παραπάνω ισοδυναμεί με απλή μέτρηση της μεταβολής στον αριθμό των ενεργών εξαγωγικών κωδικών, παρουσιάζει το μειονέκτημα ότι παραλείπει σημαντική πληροφορία σε σχέση με την οικονομική σημασία των προϊόντων που προστίθενται ή αποσύρονται από το εξαγωγικό μείγμα. Για παράδειγμα, με βάση τον δείκτη Theil η ενεργοποίηση των εξαγωγών μίας χώρας στον κλάδο «Αυτοκίνητα και άλλα οχήματα κυρίως σχεδιασμένα για τη μεταφορά ατόμων» (HS 8703) έχει την ίδια επίδραση στο εκτατικό περιθώριο με την ενεργοποίηση στον κλάδο «Βάτες, γάζες, επίδεσμοι και παρόμοια» (HS 3005), παρότι οι δύο αυτές δραστηριότητες έχουν προφανώς διαφορετική βαρύτητα.

Για την αντιμετώπιση του ως άνω ζητήματος οι Hummels και Klenow (2005) πρότειναν έναν εναλλακτικό ορισμό του εντατικού και εκτατικού περιθωρίου, ο οποίος λαμβάνει υπόψη την οικονομική σημασία των προϊόντων που εξάγει μία χώρα, από την άποψη της βαρύτητάς τους στο διεθνές εμπόριο. Σύμφωνα με τον ορισμό αυτό, αν x_j^c η αξία των εξαγωγών της χώρας c στο προϊόν j , x_j^W οι παγκόσμιες εξαγωγές του αγαθού αυτού, G_i^c οι ενεργοί κωδικοί προϊόντων που εξάγονται από τη χώρα c , τότε το εντατικό περιθώριο (IM^c) και το εκτατικό περιθώριο (EM^c) για τη χώρα c , ορίζονται ως:

$$IM^C = \frac{\sum_{j \in G^C} X_j^C}{\sum_{j \in G^C} X_j^W} \quad (2.8)$$

$$EM^C = \frac{\sum_{j \in G^C} X_j^W}{\sum_{j=1}^n X_j^W}. \quad (2.9)$$

Με άλλα λόγια, σύμφωνα με τον δείκτη των Hummels και Klebow, το εντατικό περιθώριο για μία χώρα c ορίζεται ως το πηλίκο της συνολικής αξίας των εξαγωγών της χώρας δια την αξία των παγκόσμιων εξαγωγών στους ενεργούς κωδικούς προϊόντων που εξάγει η χώρα. Αντίστοιχα, το εκτατικό περιθώριο ορίζεται ως το πηλίκο της αξίας των παγκόσμιων εξαγωγών στους ενεργούς κωδικούς προϊόντων που εξάγει η χώρα δια την αξία των συνολικών παγκόσμιων εξαγωγών σε όλα τα προϊόντα.

Με την ίδια λογική, για την αποτύπωση του εντατικού και του εκτατικού περιθωρίου μίας συγκεκριμένης χώρας ανά χώρα προορισμού i , ο δείκτης Hummels και Klebow εκφράζεται σύμφωνα με τον del Rosal (2019) με τη μορφή:

$$IM_i = \frac{\sum_{j \in G^i} X_{ij}}{\sum_{j \in G^i} X_j} \quad (2.10)$$

$$EM_i = \frac{\sum_{j \in G^i} X_j}{\sum_j X_j} \quad (2.11)$$

όπου x_j η αξία των εξαγωγών της χώρας στο προϊόν j και G^i οι κωδικοί προϊόντων που εξάγει η χώρα στον προορισμό i .

Επομένως, για το παράδειγμα π.χ. της Ελλάδας, ο δείκτης εκτατικού περιθωρίου προς μία χώρα προορισμού των εξαγωγών i ορίζεται ως το πηλίκο της συνολικής αξίας των εξαγωγών της Ελλάδας στους κωδικούς προϊόντων που εξάγονται στη χώρα i δια τη συνολική αξία των εξαγωγών της Ελλάδας. Αντίστοιχα, το εντατικό περιθώριο ορίζεται ως το πηλίκο της συνολικής αξίας των εξαγωγών της Ελλάδας προς τη χώρα i δια τη συνολική αξία των εξαγωγών της Ελλάδας στους κωδικούς προϊόντων που εξάγονται στη χώρα i . Σημειώνεται ότι το γινόμενο των ως άνω δεικτών εντατικού και εκτατικού περιθωρίου ανά χώρα προορισμού i ισού-

ται με το μερίδιο του προορισμού i στις συνολικές εξαγωγές της υπό εξέταση χώρας (στο συγκεκριμένο παράδειγμα στις συνολικές εξαγωγές της Ελλάδας).

Σημειώνεται ότι, σύμφωνα με τους παραπάνω ορισμούς, ως ενεργοί κωδικοί προϊόντων που εξάγονται από την εκάστοτε χώρα προς μία άλλη λαμβάνονται εκείνοι με αξία εξαγωγών άνω του μηδενός. Σε μία εναλλακτική προσέγγιση, οι Kehoe και Ruhl (2013) εφάρμοσαν μία παραλλαγή του δείκτη, στην οποία συγκαταλέγονται στους ενεργούς κωδικούς μόνο τα προϊόντα που υπερβαίνουν ένα ελάχιστο όριο αξίας εξαγωγών. Η παραλλαγή αυτή μπορεί να βοηθάει στην καλύτερη αποτύπωση του εκτατικού περιθωρίου, κυρίως σε περιπτώσεις που αφορούν τις εμπορικές σχέσεις μεγάλων εξαγωγικών χωρών με τους στενούς τους εμπορικούς εταίρους, και που επομένως παρατηρείται πολύ μικρός αριθμός προϊόντων με μηδενική αξία εξαγωγών ακόμα και σε αναλυτικό επίπεδο ταξινόμησης.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

ΕΞΕΛΙΞΗ ΚΑΙ ΔΙΑΡΘΡΩΣΗ ΤΩΝ ΕΞΑΓΩΓΩΝ ΑΓΑΘΩΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ: 2001-2019

3.1. Εισαγωγή

Το πρώτο βήμα για την αποτίμηση της διαφοροποίησης των εξαγωγών αγαθών μίας οικονομίας συνίσταται στην ανάλυση των εξαγωγικών επιδόσεων της, τόσο συνολικά, όσο και στη βάση λεπτομερών στοιχείων για το εύρος των εξαγωγικών της προορισμών και την ποικιλία και τα χαρακτηριστικά των αγαθών που εξάγει. Τα δομικά χαρακτηριστικά των εξαγωγών της Ελλάδας έχουν αποτελέσει αντικείμενο έρευνας σε μία σειρά προηγούμενων μελετών που αφορούν τις εξαγωγικές επιδόσεις της χώρας (βλ. π.χ. Δημέλη, 2004· Κωνσταντακοπούλου, 2015· Καλυβίτης κ.ά., 2018). Το παρόν κεφάλαιο έχει ως στόχο να προσφέρει μία πολυδιάστατη και επικαιροποιημένη εικόνα της πορείας και της διάρθρωσης των εξαγωγών αγαθών της Ελλάδας από την είσοδο της χώρας στην ΟΝΕ έως και το έτος 2019, με έμφαση στην ανάδειξη δομικών χαρακτηριστικών και εξελίξεων που παραπέμπουν σε τάσεις διαφοροποίησης ή συγκέντρωσης της εξαγωγικής δραστηριότητας.

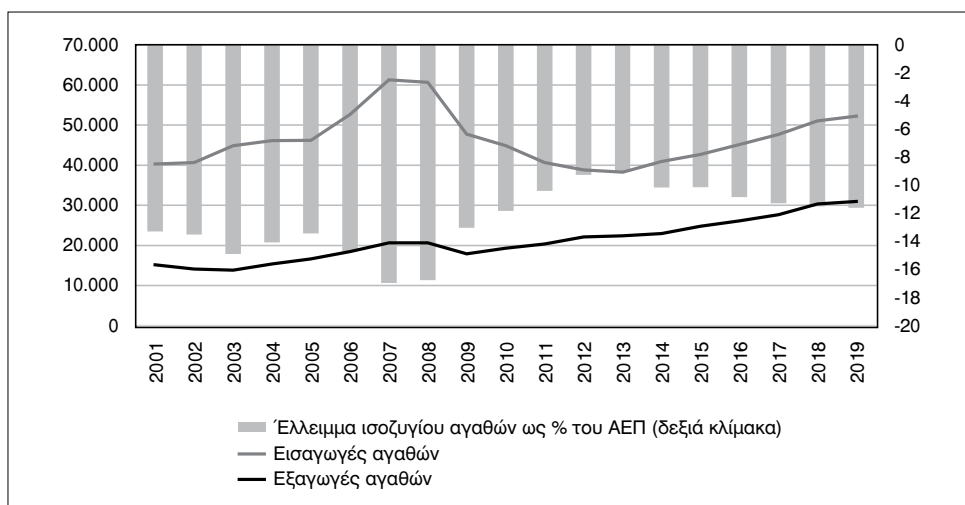
Η ανάλυση ξεκινά με μία αναφορά σε βασικά εθνικολογιστικά δεδομένα, τα οποία επιτρέπουν την αποτύπωση της συμμετοχής των εξαγωγών αγαθών στην οικονομική δραστηριότητα της Ελλάδας, πριν και μετά την οικονομική κρίση, και σε σύγκριση με τις χώρες της Ευρωζώνης. Εν συνεχεία, διενεργείται μία ανάλυση λεπτομερών στοιχείων από τη βάση δεδομένων διεθνούς εμπορίου του ΟΗΕ (UN Comtrade) και το International Trade Centre (ITC), μέσα από την οποία αναδεικνύονται βασικά χαρακτηριστικά της διάρθρωσης των εξαγωγών αγαθών της Ελλάδας ανά προϊόν και χώρα προορισμού. Τέλος, εξετάζονται δείκτες και στοιχεία που αντανakλούν ορισμένα ποιοτικά χαρακτηριστικά των εξαγωγών αγαθών, όπως το επίπεδο τεχνολογίας και το μερίδιο του μεταποιητικού τομέα στις εξαγωγές.

3.2. Εξέλιξη των εξαγωγών αγαθών και συμμετοχή τους στο ΑΕΠ

Οι εξαγωγές αγαθών αποτελούν κρίσιμο τομέα για την ανάπτυξη και τη σταθερότητα κάθε οικονομίας. Στην περίπτωση της Ελλάδας, οι αντιξοότητες που δημιούργησε η μακρά οικονομική κρίση δεν εμπόδισαν τις εξαγωγές αγαθών να εμφανίσουν αξιοσημείωτη άνοδο στη διάρκεια της τελευταίας δεκαετίας. Ωστόσο, η αξία των εξαγωγών αγαθών στην Ελλάδα εξακολουθεί να είναι πολύ χαμηλή για τα δεδομένα μίας ανεπτυγμένης ευρωπαϊκής χώρας, με την υστέρηση αυτή να αποτελεί εν πολλοίς κατάλοιπο των εξαιρετικά αδύναμων επιδόσεων που παρουσίασαν οι εξαγωγές στα χρόνια πριν την οικονομική κρίση.

Ειδικότερα, όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 3.1, το οποίο απεικονίζει την εξέλιξη των εισαγωγών, των εξαγωγών και του ισοζυγίου αγαθών της Ελλάδας από την είσοδο της χώρας στην ΟΝΕ έως και το έτος

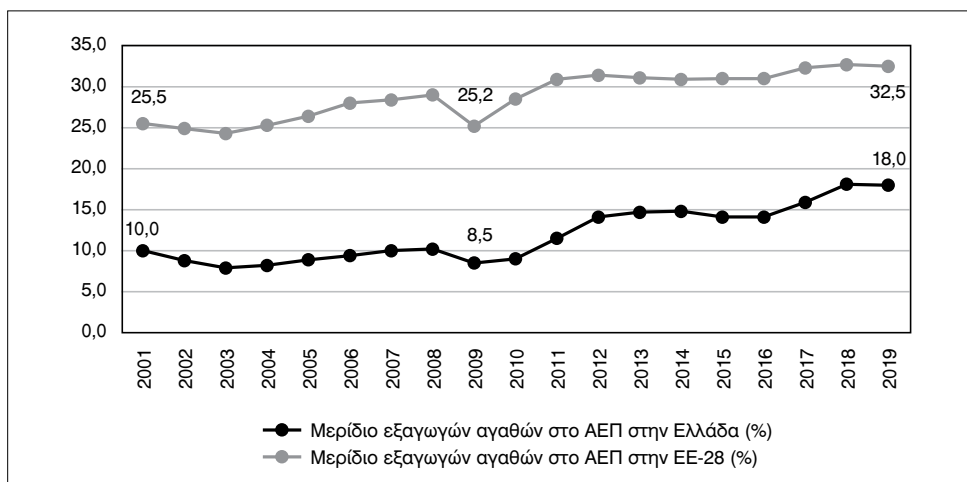
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 3.1
Αξία εξαγωγών και εισαγωγών αγαθών της Ελλάδας (σε εκατ. ευρώ, σταθερές τιμές 2015) και ισοζύγιο αγαθών της Ελλάδας ως ποσοστό του ΑΕΠ (%)



Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ.

2019, στην πρώτη τριετία από την είσοδο της Ελλάδας στην Ευρωζώνη οι εξαγωγές αγαθών της χώρας παρουσίασαν αρχικά οριακή άνοδο και εν συνεχεία κάμψη. Στη συνέχεια, και μέχρι το έτος 2007, σημειώθηκε αύξηση των εξαγωγών αγαθών, η οποία όμως δεν ήταν σε αντιστοιχία με το ευνοϊκό εσωτερικό και εξωτερικό περιβάλλον της εποχής εκείνης, ενώ παράλληλα δεν στάθηκε ικανή να αντισταθμίσει τη μεγάλη άνοδο που σημείωσαν στο ίδιο διάστημα οι εισαγωγές αγαθών. Όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 3.2, το μερίδιο των εξαγωγών της Ελλάδας προς το ΑΕΠ παρέμεινε ιδιαίτερα χαμηλό στη συγκεκριμένη περίοδο (κοντά στο 10,0%), μη επιτυγχάνοντας σύγκλιση προς τον αντίστοιχο μέσο όρο της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Επιπλέον, μέχρι το έτος 2007 η χώρα βρέθηκε αντιμέτωπη με ένα έλλειμμα του εξωτερικού ισοζυγίου αγαθών της τάξεως του 17,0% του ΑΕΠ, ανισορροπία η οποία διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο στον σχηματισμό των συνθηκών οικονομικής αποσταθεροποίησης που οδήγησαν στην κρίση. Οι παράγοντες που ευθύνονται για τις αδύναμες εξαγωγικές επιδόσεις, τις οποίες εμφάνισε η Ελλάδα σε μία κατά τα άλλα ιδιαίτερα

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 3.2
Μερίδιο εξαγωγών αγαθών στο ΑΕΠ στην Ελλάδα
και την Ευρωπαϊκή Ένωση (%)



Πηγή: Eurostat.

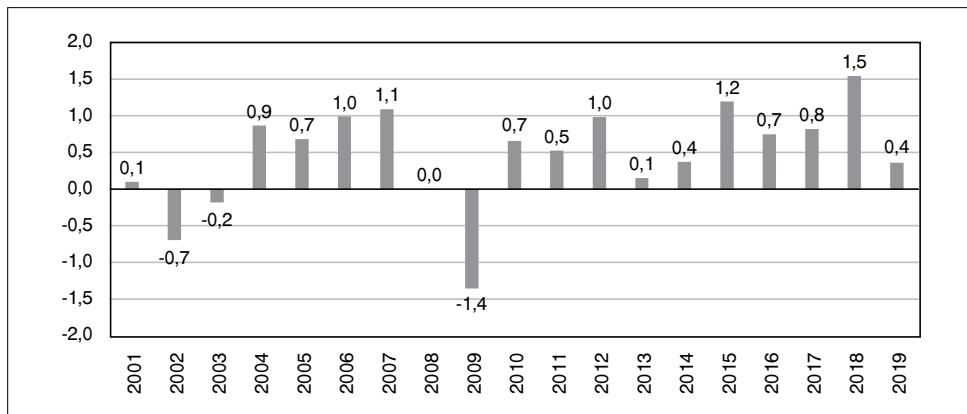
ευνοϊκή συγκυρία, είναι όπως προκύπτει από τη σχετική βιβλιογραφία πολλαπλοί, και περιλαμβάνουν τις σημαντικές απώλειες της χώρας σε όρους ανταγωνιστικότητας (Μαλλιαρόπουλος, 2011· Παπάζογλου, 2014), τα χαμηλά επίπεδα παραγωγικότητας (Τσέκερης, 2018· NPB-ΚΕΡΕ, 2019, 2020), την περιορισμένη ποικιλία και την εξειδίκευση των εξαγωγών σε προϊόντα χαμηλής και μέσης τεχνολογίας (Athanasoglou et al., 2010), το αδύναμο θεσμικό περιβάλλον (Bower et al., 2014) και τη στροφή του παραγωγικού προσανατολισμού της χώρας περισσότερο προς την ικανοποίηση εγχώριων αναγκών σε συγκεκριμένους τομείς με χαμηλή έκθεση στον διεθνή ανταγωνισμό (εσωτερικό εμπόριο, κατασκευές, κ.ά.) και λιγότερο προς τη διεκδίκηση μεριδίων στις αγορές διεθνώς εμπορεύσιμων αγαθών (ΚΕΠΕ, 2014).

Παρά την αδυναμία επίτευξης επαρκούς μεγέθυνσης των εξαγωγών στα χρόνια της ευημερίας, η ελληνική οικονομία παρουσίασε σημαντική βελτίωση των εξαγωγικών μεγεθών της στην περίοδο που ακολούθησε.

Ειδικότερα, κατά τη διάρκεια της οικονομικής κρίσης, και με εξαίρεση τη διετία 2008-2009, όταν ο εξωτερικός τομέας της χώρας επλήγη σοβαρά από την κατάρρευση του διεθνούς εμπορίου λόγω της παγκόσμιας χρηματοπιστωτικής κρίσης, οι εξαγωγές αγαθών αποτέλεσαν για την Ελλάδα τη μοναδική βασική συνιστώσα της ζήτησης με σταθερά ανοδική πορεία. Συγκεκριμένα κατά την περίοδο 2010-2016, όταν οι ελληνικές επιχειρήσεις αντιμετώπισαν τις πιο σοβαρές αντιξοότητες που συνδέονταν με την κρίση, οι εξαγωγές αγαθών σημείωσαν μέσο ετήσιο πραγματικό ρυθμό αύξησης της τάξεως 5,3%. Η εξέλιξη αυτή συνέβαλλε, έστω και περιορισμένα, στη συγκράτηση της μείωσης του ΑΕΠ της Ελλάδας στα χρόνια της κρίσης, ενώ οδήγησε, σε συνδυασμό με την παράλληλη σημαντική κάμψη που σημειώθηκε στις εισαγωγές αγαθών, σε περιστολή του ελλείμματος του εξωτερικού ισοζυγίου αγαθών. Μετά το πέρας της βαθιάς ύφεσης, και κατά τη διάρκεια της τριετούς περιόδου οικονομικής ανάκαμψης που έλαβε χώρα από το έτος 2017 έως το έτος 2019, οι εξαγωγές αγαθών της Ελλάδας παρέμειναν σε ανοδική πορεία, συνεισφέροντας έτσι στην αύξηση που σημείωσε το ΑΕΠ κατά την περίοδο αυτή. Όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 3.3, το έτος 2018 η συμβολή των εξαγωγών αγαθών στον πραγματικό ρυθμό μεταβολής του ΑΕΠ της Ελλάδας έφτασε τις 1,5 ποσοστιαίες μονάδες, επίδοση υψηλότερη όλων των προηγούμενων ετών της εξεταζόμενης περιόδου.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 3.3

Συμβολή των εξαγωγών αγαθών στον πραγματικό ρυθμό μεταβολής του ΑΕΠ της Ελλάδας (εκατοστιαίες μονάδες)



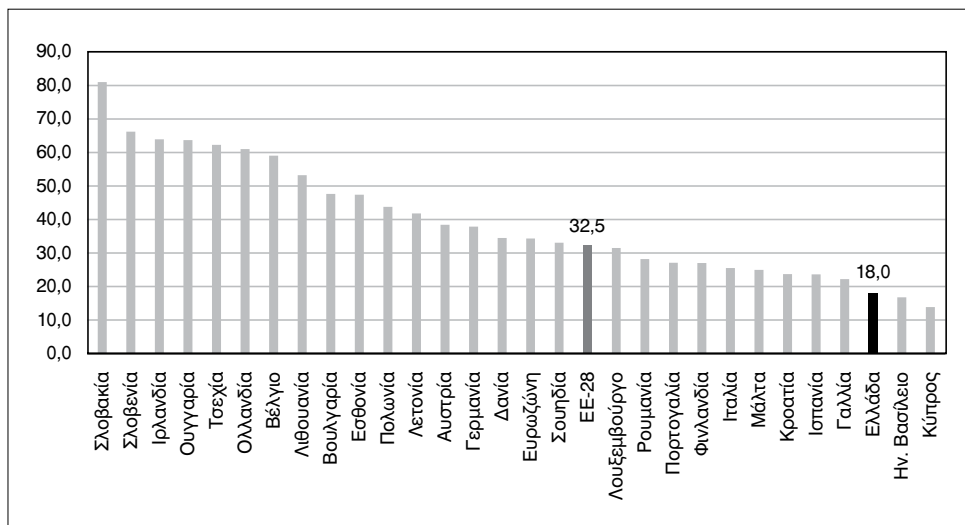
Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ.

Η θετική εξέλιξη των εξαγωγών αγαθών της Ελλάδας στη δύσκολη περίοδο της οικονομικής κρίσης αντανακλά την προσπάθεια των εγχώριων επιχειρήσεων να αντιμετωπίσουν τη μεγάλη κάμψη που σημειώθηκε κατά την περίοδο αυτή στην εγχώρια ζήτηση, βρίσκοντας διέξοδο για τα προϊόντα τους στις ξένες αγορές. Στην επιτυχή έκβαση της προσπάθειας αυτής φαίνεται να συνέδραμαν σε πρώτο χρόνο η ταχεία ανάκαμψη της διεθνούς οικονομίας από την παγκόσμια χρηματοπιστωτική κρίση, και εν συνεχεία η βελτίωση της ανταγωνιστικότητας κόστους της ελληνικής οικονομίας λόγω των διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων που εφαρμόστηκαν με βάση τα προγράμματα οικονομικής προσαρμογής (Lekkos et al., 2019). Στις μεταρρυθμίσεις αυτές περιλαμβάνονταν, μεταξύ άλλων, μέτρα και δράσεις για τη μείωση του εργασιακού κόστους και την άρση δυσκαμψιών στην αγορά εργασίας (Vettas et al., 2020), ρυθμίσεις για τη βελτίωση του επιχειρηματικού περιβάλλοντος και την προώθηση του ανταγωνισμού (Athanassiou et al., 2019), καθώς και διαδικασίες για τη διευκόλυνση του εξωτερικού εμπορίου, μέσα από την απλοποίηση των προ-τελωνειακών και τελωνειακών διαδικασιών (Ελληνική Δημοκρατία, 2012· Κακουλίδου κ.ά., 2020). Ωστόσο, και παρά την πρόοδο στα

πεδία αυτά, σημαντικό εμπόδιο για την ανάπτυξη της ελληνικής οικονομίας και ιδιαίτερα του τομέα των εξαγωγών αποτέλεσε η παρατηρούμενη κάμψη της παραγωγικότητας στα χρόνια μετά την έναρξη της οικονομικής κρίσης (Παραϊοαννου, Tsekeris & Tassis, 2017).

Σε συνέχεια των βελτιούμενων εξαγωγικών επιδόσεων της Ελλάδας για δέκα συναπτά έτη, από το 2010 έως και το 2019, το μερίδιο των εξαγωγών αγαθών της χώρας στο ΑΕΠ αυξήθηκε κατά οκτώ περίπου εκατοστιαίες μονάδες σε σχέση με την περίοδο πριν την κρίση, φτάνοντας κατά την πιο πρόσφατη περίοδο αναφοράς το επίπεδο του 18,0%. Η αύξηση αυτή δεν αντανακλά βεβαίως μόνον την προαναφερόμενη θετική πορεία των εξαγωγών αγαθών, αλλά οφείλεται εν μέρει στις μεγάλες απώλειες που κατέγραψε η χώρα σε όρους ΑΕΠ κατά την περίοδο της κρίσης. Παρά, δε, την εν λόγω αύξηση, η Ελλάδα δεν έπαψε να υστερεί σημαντικά ως προς τη συμμετοχή των εξαγωγών αγαθών στην οικονομική δραστηριότητα. Όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 3.4, το έτος 2019

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 3.4
Μερίδιο εξαγωγών αγαθών στο ΑΕΠ στις χώρες της Ευρωζώνης (2019, %)



Πηγή: Eurostat.

ο μέσος όρος της ΕΕ-28 όσον αφορά το μερίδιο των εξαγωγών αγαθών στο ΑΕΠ ανερχόταν στο 32,5%, με την Ελλάδα να καταλαμβάνει τη τρίτη χαμηλότερη θέση μεταξύ των χωρών-μελών της ΕΕ-28 ως προς το συγκεκριμένο μερίδιο. Λαμβάνοντας υπόψη και την απόσταση που χωρίζει την Ελλάδα από τις αντίστοιχες επιδόσεις των χωρών που βρίσκονται στις πρώτες θέσεις της σχετικής κατάταξης (Σλοβακία, Σλοβενία, Ιρλανδία), γίνεται αντιληπτό ότι υπάρχουν μεγάλα περιθώρια για αύξηση της συμβολής του τομέα των εξαγωγών αγαθών στην ελληνική οικονομία.

3.3. Δίαιρθρωση εξαγωγών αγαθών σε επίπεδο προϊόντων

Η διάρθρωση των εξαγωγών αγαθών μίας χώρας προκύπτει μέσα από την ανάλυση στοιχείων για το διεθνές εμπόριο, τα οποία είναι διαθέσιμα σε συγκεντρωτικό ή αναλυτικό επίπεδο, αναλόγως της στατιστικής ταξινόμησης στην οποία αναφέρονται. Στην παρούσα ενότητα η δομή των εξαγωγών της Ελλάδας εξετάζεται αρχικά σε σχέση με τα γενικά χαρακτηριστικά της, στη βάση της διεθνούς ταξινόμησης σε Ευρείες Οικονομικές Κατηγορίες (Broad Economic Categories-BEC). Στη συνέχεια η ανάλυση εξειδικεύεται σε επίπεδο κλάδων/προϊόντων, με χρήση στοιχείων σύμφωνα με το διεθνές Εναρμονισμένο Σύστημα Ταξινόμησης (Harmonised System-HS).

Η ταξινόμηση κατά BEC είναι διαθέσιμη σε επίπεδο έως και τριψήφιων κωδικών, και παρέχει μία συγκεντρωτική εικόνα των εξαγωγών ανά κύρια κατηγορία αγαθών αλλά και ανά επίπεδο επεξεργασίας (πρωτογενή και επεξεργασμένα αγαθά) και τελική χρήση (κεφαλαιουχικά, ενδιάμεσα και καταναλωτικά αγαθά)³. Τα στοιχεία που παρουσιάζονται παρακάτω στη βάση της ταξινόμησης BEC έχουν αντληθεί από τη βάση δεδομένων διεθνούς εμπορίου των Ηνωμένων Εθνών (UN Comtrade).

Η ταξινόμηση κατά HS χρησιμεύει ως μία κοινή βάση κατηγοριοποίησης των εξαγωγών αγαθών των χωρών, σε λεπτομερές επίπεδο ανάλυσης, το οποίο χρησιμεύει και για δασμολογικούς σκοπούς. Το σύστημα HS επιτρέπει την ανάλυση των εξαγωγών κατά κλάδο/προϊόν σε διψή-

³ Για μία περιγραφή της δομής και της χρησιμότητας του συστήματος ταξινόμησης BEC, βλ. United Nations (2018).

φιο, τετραψήφιο και εξαψήφιο επίπεδο κωδικών, ενώ επιτρέπει στις χώρες να ορίσουν ακόμα πιο συγκεκριμένες κατηγορίες προϊόντων, φτάνοντας το οκταψήφιο επίπεδο κωδικοποίησης, το οποίο αναφέρεται και ως Εθνική Δασμολογική Κλάση (National Tariff Line-NTL). Στο παρόν κεφάλαιο, αλλά και στη συνέχεια της μελέτης, χρησιμοποιούνται ετήσιες χρονοσειρές για τις εξαγωγές αγαθών στη βάση της ταξινόμησης HS, σε διψήφιο, τετραψήφιο, εξαψήφιο και οκταψήφιο επίπεδο ανάλυσης. Οι χρονοσειρές αυτές έχουν αντληθεί από τη βάση δεδομένων Trade map του International Trade Center (ITC), οργανισμού που υπάγεται από κοινού στα Ηνωμένα Έθνη και τον Παγκόσμιο Οργανισμό Εμπορίου. Αρχική πηγή των στοιχείων του ITC για τις εξαγωγές της Ελλάδας αποτελεί η βάση δεδομένων διεθνούς εμπορίου των Ηνωμένων Εθνών (UN Comtrade), στην οποία η Ελλάδα διαβιβάζει την αξία των εξαγωγών της ανά κωδικό HS. Διευκρινίζεται ότι το σύστημα HS αναπροσαρμόζεται ανά πενταετία, προκειμένου να ληφθούν υπόψη αλλαγές στην τεχνολογία ή τις τάσεις του διεθνούς εμπορίου. Η τελευταία σχετική επικαιροποίηση, στην οποία αναφέρονται τα δεδομένα που παρουσιάζονται κατωτέρω, έλαβε χώρα το έτος 2017 (HS 2017).

3.3.1. Κατηγορίες εξαγόμενων αγαθών

Ο Πίνακας 3.1 απεικονίζει τη σύνθεση των εξαγωγών αγαθών στην Ελλάδα και τον μέσο όρο της ΕΕ σε όρους μεριδίων των επτά μονοψήφια κατηγοριών της ταξινόμησης BEC στη συνολική αξία των εξαγωγών. Τα έτη αναφοράς που περιλαμβάνονται στον πίνακα, επιτρέπουν μία αποτίμηση των βασικών δομικών μεταβολών που επήλθαν στο εξαγωγικό εμπόριο αγαθών της Ελλάδας κατά την περίοδο ανάπτυξης που ακολούθησε την είσοδο της Ελλάδας στην Ευρωζώνη, και κατά την περίοδο από την εκδήλωση της οικονομικής κρίσης και μετά.

Όπως φαίνεται από τα στοιχεία του πίνακα, στην αρχή της εξεταζόμενης περιόδου, η Ελλάδα εμφάνιζε υψηλό βαθμό εξαγωγικής εξειδίκευσης στις κατηγορίες των βιομηχανικών προμηθειών (δηλαδή των ενδιάμεσων αγαθών, πλην τροφίμων, που χρησιμοποιούνται στη βιομηχανία), καθώς επίσης και στις κατηγορίες των καταναλωτικών αγαθών και των τροφίμων και ποτών. Παράλληλα, σε σχέση με τον μέσο όρο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, η χώρα παρουσίαζε συγκριτικά υψηλό μερίδιο εξαγωγών

ΠΙΝΑΚΑΣ 3.1

Σύνθεση εξαγωγών αγαθών στην Ελλάδα και την ΕΕ κατά μονοψήφια κατηγορία της ταξινόμησης BEC: μερίδια στο σύνολο των εξαγωγών (%)

Κωδ.	Κατηγορία	Ελλάδα			ΕΕ-28		
		2001	2008	2019	2001	2008	2019
1	Τρόφιμα και ποτά	20,1	16,8	15,8	5,2	4,8	6,3
2	Βιομηχανικές προμήθειες π.δ.κ.α.	33,0	32,2	27,9	25,2	25,2	28,1
3	Καύσιμα και λιπαντικά	11,0	21,1	30,3	2,7	5,9	4,4
4	Κεφαλαιουχικά αγαθά (εκτός του εξοπλισμού μεταφορών), μέρη και εξαρτήματά τους	7,8	7,3	7,3	29,8	27,4	24,2
5	Εξοπλισμός μεταφορών, μέρη και εξαρτήματά τους	2,5	4,2	1,8	17,9	16,2	18,8
6	Καταναλωτικά αγαθά π.δ.κ.α.	23,6	15,8	14,0	13,6	12,3	15,2
7	Λοιπά	1,9	2,7	2,9	5,6	8,2	2,9

Πηγή: Επεξεργασία στοιχείων UN Comtrade, Ιανουάριος 2021.

στην κατηγορία των καυσίμων και λιπαντικών, και κατά πολύ χαμηλότερα μερίδια εξαγωγών στις κατηγορίες των κεφαλαιουχικών αγαθών και του εξοπλισμού μεταφορών.

Στα χρόνια που ακολούθησαν, η σημαντικότερη εξέλιξη σε σχέση με τη σύνθεση των εξαγωγών της Ελλάδας αφορούσε τη μεγάλη αύξηση της συμμετοχής των καυσίμων και λιπαντικών στις εξαγωγές, από το επίπεδο του 11,0% το 2001, στο 21,1% μέχρι το 2008 και εν συνεχεία στο 30,3% μέχρι το 2019. Οι μεγάλες επενδύσεις, που υλοποιήθηκαν επί σειρά ετών στον κλάδο των προϊόντων πετρελαίου, βελτίωσαν σημαντικά τις παραγωγικές υποδομές και συνέβαλαν στην τεχνολογική αναβάθμιση της παραγωγής, τοποθετώντας τις επιχειρήσεις του κλάδου σε καλύτερη θέση, ώστε να αντιμετωπίσουν την εγχώρια οικονομική κρίση βρίσκοντας διέξοδο στις αγορές του εξωτερικού (Κουτρούλης, κ.ά., 2018). Η Ελλάδα, παρότι δεν αποτελεί χώρα εξόρυξης και παραγωγής πετρελαίου, πέτυχε σημαντική άνοδο των πραγματικών εξαγωγών της σε διυ-

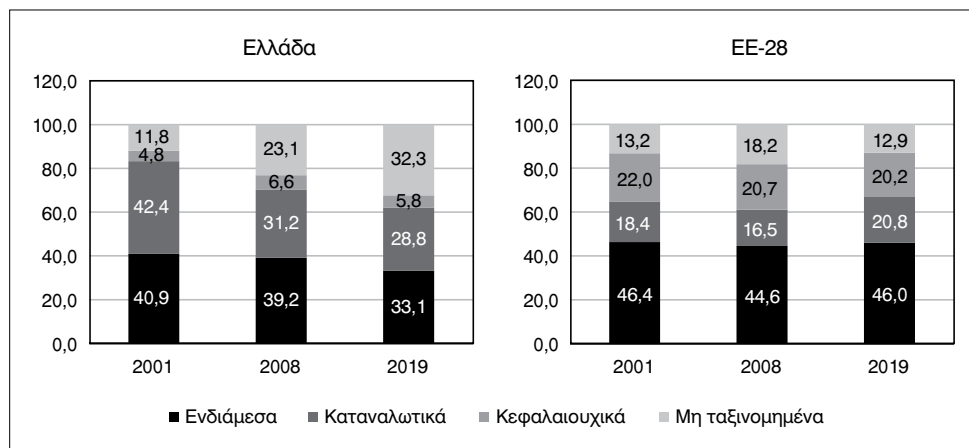
λισμένο πετρέλαιο πριν, κατά τη διάρκεια αλλά και μετά την περίοδο της κρίσης, και αποτελεί πλέον σημαντικό παραγωγό προϊόντων διυλισμένου πετρελαίου σε διεθνές επίπεδο (Τράπεζα της Ελλάδος, 2019).

Σε ό,τι αφορά τα μερίδια των υπόλοιπων κατηγοριών εξαγωγικών αγαθών εκτός των καυσίμων, τα στοιχεία του Πίνακα 3.1 δείχνουν ότι η Ελλάδα διατήρησε καθ' όλη τη διάρκεια της εξεταζόμενης περιόδου υψηλό βαθμό εξαγωγικής εξειδίκευσης στις βιομηχανικές προμήθειες, ενώ κατέγραψε, κυρίως πριν την οικονομική κρίση, μείωση του σχετικού βάρους στις εξαγωγές στις κατηγορίες των τροφίμων και ποτών και των καταναλωτικών αγαθών. Εντούτοις, η χώρα εξακολουθεί να καταγράφει σημαντικό και κατά πολύ υψηλότερο σε σχέση με τον μέσο όρο της ΕΕ μερίδιο εξαγωγών στην κατηγορία των τροφίμων και ποτών. Από την άλλη πλευρά, παραμένουν σε πολύ χαμηλά επίπεδα συγκριτικά με τον ευρωπαϊκό μέσο όρο τα μερίδια των εξαγωγών της Ελλάδας που αφορούν κεφαλαιουχικά αγαθά και εξοπλισμό μεταφορών.

Η κυριαρχία των ενδιάμεσων και καταναλωτικών αγαθών στις εξαγωγές της Ελλάδας, και η αντίστοιχη πολύ χαμηλή σε σχέση με τον μέσο όρο της ΕΕ συμμετοχή των κεφαλαιουχικών αγαθών στις εξαγωγές, αποτυπώνονται και στο Διάγραμμα 3.5 το οποίο παρουσιάζει τη διάρθρωση των εξαγωγών κατά κατηγορία τελικής χρήσης. Σύμφωνα με την ταξινόμηση BEC, οι διψήφιοι και τριψήφιοι κωδικοί εμπορευμάτων κατατάσσονται κατά κατηγορία τελικής χρήσης σε ενδιάμεσα, καταναλωτικά, κεφαλαιουχικά και μη ταξινομημένα αγαθά. Η τελευταία κατηγορία περιλαμβάνει τα καύσιμα κινητήρων (τριψήφιος κωδικός 321), τα επιβατηγά μηχανοκίνητα οχήματα (διψήφιος κωδικός 51) και τα λοιπά αγαθά (μονοψήφιος κωδικός 7), κωδικούς που περιλαμβάνουν μείγμα προϊόντων για επαγγελματική/βιομηχανική χρήση και οικιακή κατανάλωση. Με βάση τα μερίδια που αποτυπώνονται στο Διάγραμμα 3.5, στο σύνολο της ΕΕ η σύνθεση των εξαγωγών κατά κατηγορία τελικής χρήσης φαίνεται να έμεινε σχετικά σταθερή κατά την εξεταζόμενη περίοδο, με τα αγαθά που εξάγονται για να χρησιμοποιηθούν σε επενδύσεις παγίου κεφαλαίου να αντιπροσωπεύουν γύρω στο 20% των εξαγωγών. Από την άλλη πλευρά στην περίπτωση της Ελλάδας, η εικόνα όσον αφορά τις τελικές χρήσεις των εξαγωγών φαίνεται να έχει διαφοροποιηθεί στην πορεία του χρόνου, χωρίς όμως να έχει αλλάξει στην πραγματικότητα η συγκριτικά υψηλή αναλογία των ενδιάμεσων και καταναλωτικών αγαθών στις

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 3.5

Σύνθεση εξαγωγών αγαθών στην Ελλάδα και την ΕΕ κατά κατηγορία τελικής χρήσης σύμφωνα με την ταξινόμηση ΒΕC: μερίδια στο σύνολο των εξαγωγών (%)



Πηγή: Επεξεργασία στοιχείων UN Comtrade, Ιανουάριος 2021.

εξαγωγές. Όπως προκύπτει από την ανάλυση των σχετικών στοιχείων, η αύξηση του μεριδίου των εξαγωγών που καταγράφεται στην κατηγορία των μη ταξινομημένων αγαθών, αφορά κατά κύριο λόγο τις εξαγωγές καυσίμων της Ελλάδας, οι οποίες προορίζονται εν μέρει για επαγγελματική/βιομηχανική και εν μέρει για καταναλωτική χρήση.

Σε σχέση με τη διάρθρωση των εξαγωγών της Ελλάδας στην κατηγορία των αγαθών που προορίζονται αμιγώς για τελική χρήση την κατανάλωση, πρόσθετη πληροφόρηση παρέχεται στον Πίνακα 3.2, ο οποίος διαχωρίζει τις εν λόγω εξαγωγές σε πέντε υποκατηγορίες: τα τρόφιμα και ποτά για οικιακή κατανάλωση, τον μη βιομηχανικό εξοπλισμό μεταφορών και τα διαρκή, ημιδιαρκή και μη διαρκή καταναλωτικά αγαθά π.δ.κ.α.⁴. Όπως φαίνεται από τα στοιχεία του πίνακα, οι εξαγωγές καταναλωτικών

⁴ Τα διαρκή καταναλωτικά αγαθά έχουν συνήθως χρόνο ζωής άνω της τριετίας, τα ημιδιαρκή έχουν χρόνο ζωής άνω του έτους και χαμηλότερο κόστος σε σχέση με τα διαρκή, ενώ τα μη διαρκή έχουν πιο περιορισμένο χρόνο ζωής.

ΠΙΝΑΚΑΣ 3.2

Σύνθεση εξαγωγών καταναλωτικών αγαθών στην Ελλάδα και την ΕΕ σύμφωνα με την ταξινόμηση BEC (%)

Κωδικός	Κατηγορία καταναλωτικών αγαθών	Ελλάδα			ΕΕ-28		
		2001	2008	2019	2001	2008	2019
112 & 122	Τρόφιμα και ποτά κυρίως για οικιακή κατανάλωση	43,6	48,7	50,7	23,5	23,1	24,6
522	Εξοπλισμός μεταφορών, μη βιομηχανικός	0,7	0,6	0,7	3,0	2,6	2,2
61	Διαρκή καταναλωτικά αγαθά	4,5	5,1	3,1	16,3	15,7	13,1
62	Ημιδιαρκή καταναλωτικά αγαθά	26,7	18,4	15,4	23,8	20,4	19,8
63	Μη διαρκή καταναλωτικά αγαθά	24,5	27,2	30,1	33,4	38,1	40,2
	ΣΥΝΟΛΟ	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Πηγή: Επεξεργασία στοιχείων UN Comtrade, Ιανουάριος 2021.

αγαθών της Ελλάδας κυριαρχούνται ολοένα και περισσότερο από την υποκατηγορία των τροφίμων και ποτών, ενώ υψηλό και αυξανόμενο μερίδιο στις εν λόγω εξαγωγές καταλαμβάνουν και τα μη διαρκή καταναλωτικά αγαθά π.δ.κ.α. Αντίστοιχα, τα μερίδια του εξοπλισμού μεταφορών και των διαρκών καταναλωτικών αγαθών στις εξαγωγές καταναλωτικών προϊόντων της Ελλάδας παραμένουν πολύ χαμηλά σε σχέση με τον μέσο όρο της ΕΕ, ενώ κάμψη κατά την εξεταζόμενη περίοδο σημειώθηκε και στο αντίστοιχο μερίδιο της υποκατηγορίας των ημιδιαρκών καταναλωτικών αγαθών.

Με βάση τα παραπάνω, μία πρώτη εικόνα σε σχέση με την εξέλιξη της δομής των εξαγωγών της Ελλάδας κατά την εξεταζόμενη περίοδο φαίνεται να παραπέμπει στην ύπαρξη έντονων τάσεων εξειδίκευσης, ιδιαίτερα στην κατηγορία των καυσίμων και λιπαντικών. Παράλληλα, η εν λόγω εικόνα δεν παρέχει ενδείξεις διαφοροποίησης των εξαγωγών προς την κατηγορία κεφαλαιουχικών αγαθών, ή προς την κατηγορία των διαρκών καταναλωτικών αγαθών. Σε γενικές γραμμές, μία τάση διαφοροποίησης προς τα κεφαλαιουχικά ή τα διαρκή καταναλωτικά αγαθά θα μπορούσε να αποτελεί σημάδι τεχνολογικής αναβάθμισης του εξαγωγικού

τομέα της Ελλάδας, έχοντας παράλληλα πολλές από τις θετικές αναπτυξιακές επιδράσεις που υποδεικνύει η θεωρία υπέρ της διαφοροποίησης (βλ. Κεφάλαιο 2). Από την άλλη πλευρά, μία τέτοια μορφή διαφοροποίησης θα μπορούσε, παραδόξως, να συνεπάγεται υψηλότερη μεταβλητότητα των εξαγωγών της Ελλάδας σε περιόδους διεθνούς ύφεσης. Στη βιβλιογραφία υπάρχουν ενδείξεις μεγαλύτερης μεταβλητότητας του εξαγωγικού ισοζυγίου και των όρων του εμπορίου σε χώρες με υψηλή αναλογία κεφαλαιουχικών αγαθών στο εξαγωγικό τους χαρτοφυλάκιο (Boileau, 1999). Επιπλέον, είναι γνωστό ότι η ζήτηση για διαρκή καταναλωτικά αγαθά τείνει να είναι περισσότερο ευάλωτη στις διακυμάνσεις του οικονομικού κύκλου σε σχέση με τη ζήτηση για μη διαρκή αγαθά (βλ. π.χ. Black & Cusbert, 2010· ECB, 2018), καθώς τα νοικοκυριά μπορούν να περιορίσουν βραχυχρόνια την κατανάλωση διαρκών αγαθών χωρίς ιδιαίτερη επίπτωση στο επίπεδο ικανοποίησής τους (utility).

Η ταξινόμηση BEC δίνει τη δυνατότητα περαιτέρω ανάλυσης της σύνθεσης των εξαγωγών στις σημαντικές για το εξαγωγικό εμπόριο της Ελλάδας κατηγορίες των τροφίμων και ποτών, των βιομηχανικών προμηθειών και των καυσίμων και λιπαντικών, μέσω του διαχωρισμού μεταξύ των πρωτογενών και επεξεργασμένων αγαθών. Όπως αναφέρθηκε στο Κεφάλαιο 2 της παρούσας μελέτης, μία από τις βασικές διαστάσεις της διαφοροποίησης των εξαγωγών, η λεγόμενη κάθετη διαφοροποίηση, συνίσταται στην απομάκρυνση των οικονομιών από τις εξαγωγές πρώτων υλών και ακατέργαστων αγαθών, και την αξιοποίηση των παραγωγικών τους πόρων στην κατεύθυνση της παραγωγής και των εξαγωγών μεταποιημένων αγαθών υψηλότερης προστιθέμενης αξίας. Τα στοιχεία του Πίνακα 3.3, ο οποίος παρουσιάζει τα μερίδια των πρωτογενών και επεξεργασμένων αγαθών στις εξαγωγές αγαθών καθεμίας από τις συγκεκριμένες τρεις εξαγωγικές κατηγορίες για τα έτη 2001, 2008 και 2019, δείχνουν ότι η Ελλάδα παρουσιάζει εικόνα προόδου ως προς την κάθετη διαφοροποίηση των εξαγωγών της, με σημαντικές όμως διαφορές ως προς τη σχετική επίδοση ανά κλάδο και ανά περίοδο.

Ειδικότερα, στον κλάδο των καυσίμων και λιπαντικών, η χώρα σχεδόν μηδένισε το μερίδιο των πρωτογενών προϊόντων στις εξαγωγές της μέχρι το έτος 2008, ενώ το έτος 2019 τα πρωτογενή προϊόντα αφορούσαν μόλις το 1,5% των εξαγωγών του κλάδου, ποσοστό πολύ χαμηλότερο σε σχέση με τον αντίστοιχο μέσο όρο της ΕΕ. Από την άλλη πλευρά, στην

ΠΙΝΑΚΑΣ 3.3

Μερίδια πρωτογενών και επεξεργασμένων αγαθών στις εξαγωγές των αντίστοιχων μονοψήφιων κατηγοριών σύμφωνα με την ταξινόμηση BEC στην Ελλάδα και την ΕΕ (%)

Κωδικός	Κατηγορία	Ελλάδα			ΕΕ-28		
		2001	2008	2019	2001	2008	2019
1	Τρόφιμα και ποτά						
11	Πρωτογενή	44,3	42,1	37,9	15,5	19,9	16,1
12	Επεξεργασμένα	55,7	57,9	62,1	84,5	80,1	83,9
2	Βιομηχανικές προμήθειες π.δ.κ.α.						
21	Πρωτογενή	20,1	13,7	15,2	9,0	9,2	7,2
22	Επεξεργασμένα	79,9	86,3	84,8	91,0	90,8	92,1
3	Καύσιμα και λιπαντικά						
31	Πρωτογενή	8,3	0,0	1,5	24,1	8,8	9,6
32	Επεξεργασμένα	91,7	100,0	98,5	75,9	91,2	90,4

Πηγή: Επεξεργασία στοιχείων UN Comtrade, Ιανουάριος 2021.

κατηγορία των τροφίμων και ποτών, το μερίδιο των πρωτογενών αγαθών στις εξαγωγές παραμένει, παρά τη μείωσή του, πολύ υψηλό στην Ελλάδα σε σχέση με τον μέσο όρο της ΕΕ, παραπέμποντας σε σημαντικά περιθώρια περαιτέρω κάθετης διαφοροποίησης στον συγκεκριμένο τομέα. Παράλληλα, συγκριτικά υψηλό, καίτοι μειωμένο σε σχέση με το έτος 2001, παραμένει και το μερίδιο των πρωτογενών αγαθών στις εξαγωγές βιομηχανικών προμηθειών της χώρας, υποδηλώνοντας τη δυνατότητα σημαντικών περιθωρίων κάθετης διαφοροποίησης και σε αυτή την κατηγορία. Ένα ενδιαφέρον στοιχείο που προκύπτει από τον πίνακα είναι ότι, στις κατηγορίες των βιομηχανικών προμηθειών και των καυσίμων και λιπαντικών, η πρόοδος προς την κατεύθυνση της κάθετης διαφοροποίησης συντελέστηκε κατά βάση στην περίοδο πριν από την οικονομική κρίση, ενώ στον τομέα των τροφίμων και ποτών, όπου τα περιθώρια για διαφοροποίηση ήταν και μεγαλύτερα, το μερίδιο των πρωτογε-

ών προϊόντων στις εξαγωγές σημείωσε μεγαλύτερη υποχώρηση κατά την πιο πρόσφατη περίοδο.

3.3.2. Εξαγωγές ανά κλάδο/προϊόν

Στον Πίνακα 3.4 παρατίθενται κατά σειρά μεγέθους εξαγωγών οι 30 διψήφιοι κλάδοι αγαθών της ταξινόμησης HS με την υψηλότερη αξία εξαγωγών από την Ελλάδα το έτος 2019. Οι συγκεκριμένοι κλάδοι μπορεί να θεωρηθεί ότι συνθέτουν τον κορμό των εξαγόμενων προϊόντων της χώρας, καθώς κατά το έτος 2019 συνεισέφεραν αθροιστικά το 89,2% της συνολικής αξίας των εξαγωγών αγαθών. Όπως φαίνεται, οι περισσότεροι από τους κλάδους του πίνακα ανήκουν εξολοκλήρου στον τομέα της μεταποίησης ή περιλαμβάνουν εν μέρει προϊόντα μεταποίησης. Ωστόσο, σε υψηλές θέσεις στον πίνακα εντοπίζονται και ορισμένοι σημαντικοί κλάδοι του πρωτογενούς τομέα.

Ειδικότερα, στην πρώτη θέση του πίνακα, με εξαιρετικά υψηλό μερίδιο στις εξαγωγές και μεγάλη αύξηση των εξαγωγών στη διάρκεια της εξεταζόμενης περιόδου, βρίσκονται τα πετρελαιοειδή. Στις δέκα πρώτες θέσεις στον πίνακα, με σημαντική συμμετοχή στις εξαγωγές αγαθών, περιλαμβάνονται επίσης τα φαρμακευτικά προϊόντα, οι λέβητες, μηχανές, συσκευές κ.ά., τα προϊόντα αλουμινίου, τα πλαστικά, τα ηλεκτρικά μηχανήματα, τα παρασκευάσματα διατροφής από λαχανικά και φρούτα, τα φρούτα, και τα γαλακτοκομικά προϊόντα. Είναι αξιοσημείωτο ότι, πέραν τον πετρελαιοειδών, 25 ακόμα από τους κλάδους του πίνακα παρουσίασαν αύξηση των εξαγωγών τους τόσο στο διάστημα 2001-2008, όσο και στο διάστημα 2008-2019. Από την άλλη πλευρά, μεγάλη μείωση εξαγωγών σημείωσε, κυρίως πριν, αλλά και κατά την περίοδο της οικονομικής κρίσης, ο κλάδος των πλεκτών ενδυμάτων, ενώ κάμψη στις εξαγωγές στην περίοδο μετά την εκδήλωση της κρίσης παρουσίασαν οι κλάδοι του βαμβακιού, του χυτοσίδηρου, του σιδήρου και χάλυβα και των προϊόντων από χυτοσίδηρο σίδηρο και χάλυβα.

Ως προς το διαφαινόμενο βαθμό συγκέντρωσης/διαφοροποίησης των εξαγωγών αγαθών της Ελλάδας ανά κλάδο, τα στοιχεία του Πίνακα 3.4 παραπέμπουν εκ πρώτης όψεως σε έναν σχετικά υψηλό βαθμό εξειδίκευσης, ο οποίος φαίνεται να αυξήθηκε κατά την περίοδο μετά την εκδήλωση της οικονομικής κρίσης. Όπως προκύπτει από την επεξεργασία

ΠΙΝΑΚΑΣ 3.4

Αξία εξαγωγών και μερίδιο στις συνολικές εξαγωγές αγαθών της Ελλάδας στις 30 διψήφιες κατηγορίες προϊόντων της ταξινόμησης HS 2017 με τις υψηλότερες εξαγωγές το έτος 2019

Κωδικός	Κλάδος	Αξία εξαγωγών (σε εκατ. ευρώ)			Μερίδιο στις εξαγωγές (%)		
		2001	2008	2019	2001	2008	2019
	ΣΥΝΟΛΟ ΠΡΟΪΟΝΤΩΝ	11.602	21.156	33.842	100,0	100,0	100,0
27	Ορυκτά καύσιμα, ορυκτά λάδια, προϊόντα διύλισης κ.ά.	1.292	4.577	10.677	11,1	21,6	31,6
30	Φαρμακευτικά προϊόντα	349	875	1.933	3,0	4,1	5,7
84	Μηχανές, συσκευές, λέβητες κ.ά.	540	996	1.731	4,7	4,7	5,1
76	Αλουμίνιο και προϊόντα	674	1.009	1.703	5,8	4,8	5,0
39	Πλαστικές ύλες και προϊόντα	370	881	1.172	3,2	4,2	3,5
85	Ηλεκτρικές μηχανές και συσκευές, συσκευές εγγραφής ή αναπαραγωγής ήχου και εικόνας κ.ά.	622	964	1.131	5,4	4,6	3,3
20	Παρασκευάσματα διατροφής από λαχανικά, φρούτα, ξηρούς καρπούς κ.ά.	529	724	1.072	4,6	3,4	3,2
99	Προϊόντα π.δ.κ.α.	218	562	967	1,9	2,7	2,9
08	Βρώσιμα φρούτα, καρποί, κ.ά.	556	666	954	4,8	3,2	2,8
04	Γαλακτοκομικά προϊόντα, αυγά, μέλι, κ.ά.	133	278	693	1,2	1,3	2,0
	10 πρώτοι κλάδοι	5.284	11.532	22.032	45,5	54,5	65,1
03	Ψάρια, όστρακα, μαλάκια, κ.ά.	228	455	671	2,0	2,1	2,0
74	Χαλκός και προϊόντα από χαλκό	214	568	644	1,8	2,7	1,9
52	Βαμβάκι	456	383	569	3,9	1,8	1,7
25	Αλάτι, θείο, γαίες, πέτρες, γύψος, ασβέστης, τσιμέντα	283	357	568	2,4	1,7	1,7
61	Ενδύματα και συμπληρώματα του ενδύματος, πλεκτά	1.067	630	568	9,2	3,0	1,7
72	Χυτοσίδηρος, σίδηρος και χάλυβας	170	665	543	1,5	3,1	1,6

ΠΙΝΑΚΑΣ 3.4 (συνέχεια)

Κωδικός	Κλάδος	Αξία εξαγωγών (σε εκατ. ευρώ)			Μερίδιο στις εξαγωγές (%)		
		2001	2008	2019	2001	2008	2019
73	Προϊόντα από χυτοσίδηρο, σίδηρο ή χάλυβα	224	589	533	1,9	2,8	1,6
24	Καπνά και βιομηχανοποιημένα υποκατάστατα καπνού	391	446	508	3,4	2,1	1,5
15	Ζωικά, φυτικά λίπη και έλαια, κ.ά.	278	379	432	2,4	1,8	1,3
38	Διάφορα προϊόντα των χημικών βιομηχανιών	97	157	341	0,8	0,7	1,0
	20 πρώτοι κλάδοι	8.693	16.160	27.408	74,9	76,4	81,0
90	Όργανα και συσκευές οπτικής, φωτογραφίας ή κινηματογραφίας, μέτρησης, κ.ά.	69	157	340	0,6	0,7	1,0
21	Διάφορα παρασκευάσματα διατροφής	47	117	318	0,4	0,6	0,9
62	Ενδύματα και συμπληρώματα του ενδύματος, άλλα από τα πλεκτά	192	211	316	1,7	1,0	0,9
19	Παρασκευάσματα από δημητριακά, αλεύρια, άμυλα ή γάλα, είδη ζαχαροπλαστικής	73	155	288	0,6	0,7	0,9
33	Αιθέρια έλαια και ρητινοειδή, προϊόντα αρωματοποίησης ή καλλωπισμού, καλλυντικά	116	241	280	1,0	1,1	0,8
95	Παιχνίδια, είδη διασκέδασης ή αθλητισμού	37	74	278	0,3	0,4	0,8
64	Υποδήματα, και ανάλογα είδη, μέρη των ειδών αυτών	35	71	254	0,3	0,3	0,8
22	Ποτά, αλκοολούχα υγρά και ξίδι	133	185	245	1,1	0,9	0,7
32	Δειφικά και βαφικά εκχυλίσματα, ταννίνες, χρώματα επίχρισης, βερνίκια, κ.ά.	58	142	236	0,5	0,7	0,7
48	Χαρτί, χαρτόνι και προϊόντα	99	137	222	0,9	0,6	0,7
	30 πρώτοι κλάδοι	9.553	17.650	30.187	82,3	83,4	89,2

Πηγή: Επεξεργασία στοιχείων της UN Comtrade που αντλήθηκαν από το ITC, Ιανουάριος 2021.

του συνόλου των δεδομένων σε διψήφιο επίπεδο με βάση την ταξινόμηση HS, κατά τα έτη 2001 και 2008 οι 10 πρώτοι σε αξία εξαγωγών κλάδοι εκείνης της περιόδου συνεισέφεραν το 56% περίπου των συνολικών εξαγωγών αγαθών της Ελλάδας, με το ποσοστό αυτό να έχει αυξηθεί στο 65,1% το έτος 2019. Επιπλέον, οι μεταβολές που σημειώθηκαν κατά την εξεταζόμενη περίοδο στο μείγμα των βασικών εξαγωγικών κλάδων της χώρας ήταν σε γενικές γραμμές σχετικά περιορισμένες. Συγκεκριμένα, από τους 30 κλάδους που απεικονίζονται στον Πίνακα 3.4, οι 25 βρίσκονταν στις τριάντα πρώτες θέσεις σε αξία εξαγωγών και στην αρχή της εξεταζόμενης περιόδου. Επίσης, μεγάλες αλλαγές στη σειρά κατάταξης των κλάδων σημειώθηκαν σε λίγες μόνο περιπτώσεις, με σημαντικότερες την άνοδο του κλάδου των φαρμακευτικών προϊόντων από την 11η θέση κατά αξία εξαγωγών το έτος 2001 στη 2η θέση μέχρι το έτος 2019, και την υποχώρηση του κλάδου των πλεκτών ενδυμάτων από τη 2η θέση το 2001 στη 15η θέση μέχρι το έτος 2019.

Στον Πίνακα 3.5 παρουσιάζονται κατά σειρά μεγέθους εξαγωγών οι τριάντα τετραψήφιες κατηγορίες προϊόντων της ταξινόμησης HS με την υψηλότερη αξία εξαγωγών το έτος 2019. Τα στοιχεία του Πίνακα φαίνεται να συνηγορούν προς την εκτίμηση ενός σχετικά υψηλού και αυξανόμενου βαθμού εξειδίκευσης στην περίπτωση των ελληνικών εξαγωγών. Το έτος 2019 οι δέκα πρώτες σε αξία εξαγωγών κατηγορίες προϊόντων του Πίνακα 3.5 συνεισέφεραν το 48,6% περίπου των συνολικών εξαγωγών αγαθών της Ελλάδας, ενώ το αντίστοιχο μερίδιο των δέκα πρώτων τετραψήφιων εξαγωγικών κλάδων στο σύνολο της ΕΕ ανήλθε κατά το ίδιο έτος σε χαμηλότερο επίπεδο της τάξης του 40%. Από τις τριάντα κατηγορίες προϊόντων του Πίνακα, οι επτά ανήκουν σε δύο κλάδους, τον κλάδο των πετρελαιοειδών και τον κλάδο των προϊόντων αλουμινίου, ενώ εννέα ακόμα αφορούν τον αγροδιατροφικού τομέα –νωπά ψάρια, τυριά, παρασκευάσματα διατροφής από λαχανικά, καρπούς και φρούτα, και προϊόντα π.δ.κ.α., ελαιόλαδο, φράουλες και μούρα, εσπεριδοειδή, γιαούρτι κ.ά. Οι υπόλοιπες δεκατέσσερις κατηγορίες περιλαμβάνουν τα φάρμακα με τη μορφή δόσεων ή συσκευασμένα για λιανική πώληση, τις αυτόματες μηχανές επεξεργασίας πληροφοριών (H/Y), το βαμβάκι, τους σωλήνες από χαλκό και από σίδηρο ή χάλυβα, τα σύρματα και καλώδια, τα μάρμαρα και τσιμέντα, δύο κατηγορίες καπνικών προϊόντων, και δύο κατηγορίες προϊόντων από τους κλάδους των πλαστικών υλών και των παιχνιδιών.

Παράλληλα, με τον διαφαινόμενο σχετικά υψηλό βαθμό εξειδίκευσης των εξαγωγών της Ελλάδας, τα στοιχεία του Πίνακα 3.5 αναδεικνύουν και ορισμένες σημαντικές εξελίξεις προς την κατεύθυνση της διαφοροποίησης. Ειδικότερα, στην αρχή της εξεταζόμενης περιόδου, οκτώ από τις κατηγορίες προϊόντων του πίνακα εμφάνιζαν περιορισμένη εξαγωγική δραστηριότητα, με την αξία των εξαγωγών τους να βρίσκεται κοντά ή χαμηλότερα των 30 εκατ. ευρώ. Στις κατηγορίες αυτές περιλαμβάνονταν και τα φάρμακα για λιανική πώληση, τα οποία μέχρι το έτος 2019 είχαν αναρριχηθεί στην τέταρτη θέση της σχετικής κατάταξης.

Η λεπτομερέστερη δυνατή απεικόνιση του εύρους των βασικών εξαγόμενων προϊόντων της ελληνικής οικονομίας παρέχεται από τα στοιχεία των εξαγωγών ανά δασμολογική κλάση, ή αλλιώς ανά οκταψήφιο κωδικό της ταξινόμησης HS. Στον Πίνακα Π.1 του Παραρτήματος παρουσιάζονται κατά σειρά μεγέθους εξαγωγών οι εκατό οκταψήφιες κλάσεις προϊόντων της ταξινόμησης HS με την υψηλότερη αξία εξαγωγών από την Ελλάδα το έτος 2019. Όπως φαίνεται από τον πίνακα, το έτος 2019 τα πρώτα είκοσι σε αξία εξαγωγών προϊόντα συγκέντρωναν το 43,6% της συνολικής αξίας των εξαγωγών αγαθών της Ελλάδας, ενώ για το σύνολο των εκατό προϊόντων του πίνακα το αντίστοιχο μερίδιο επί των συνολικών εξαγωγών ανερχόταν στο 66,3%.

Τα λεπτομερή στοιχεία του Πίνακα Π.1 αποκαλύπτουν την ύπαρξη υψηλού βαθμού διαφοροποίησης εντός του κυρίαρχου κλάδου των πετρελαιοειδών (κλάδος 27), καθώς δεκαεπτά από τα εκατό προϊόντα του Πίνακα ανήκουν στην κατηγορία των καυσίμων και λιπαντικών. Υψηλός βαθμός διαφοροποίησης εντοπίζεται επίσης στην κατηγορία των προϊόντων αλουμινίου (κλάδος 76), στην οποία συγκαταλέγονται δεκατέσσερις από τους κωδικούς προϊόντων του πίνακα, ενώ σημαντικός βαθμός διαφοροποίησης, με πέντε κωδικούς προϊόντων ανά κατηγορία, διακρίνεται στις πλαστικές ύλες και προϊόντα (κλάδος 39), στις μηχανές, συσκευές, λέβητες κ.ά. (κλάδος 84) και στις ηλεκτρικές μηχανές και συσκευές, συσκευές εγγραφής ή αναπαραγωγής ήχου και εικόνας κ.ά. (κλάδος 85). Στον αντίποδα, χαμηλό βαθμό διαφοροποίησης παρουσιάζει ο σημαντικός εξαγωγικός κλάδος του βαμβακιού (κλάδος 52), στην περίπτωση του οποίου οι εξαγωγές αφορούν κατά κύριο λόγο ένα και μόνο προϊόν, το ανεπεξέργαστο (μη λαναρισμένο ούτε χτενισμένο) βαμβάκι.

ΠΙΝΑΚΑΣ 3.5

Αξία εξαγωγών και μερίδιο στις συνολικές εξαγωγές αγαθών της Ελλάδας στις 30 τετραμήφιες κατηγορίες προϊόντων της ταξινόμησης HS 2017 με τις υψηλότερες εξαγωγές το έτος 2019

Κωδικός	Κλάδος	Αξία εξαγωγών (σε εκατ. ευρώ)				Μερίδιο στις εξαγωγές (%)			
		2001	2008	2019		2001	2008	2019	
2710	Λάδια από πετρέλαιο ή ασφαλτούχα ορυκτά, όχι ακατέργαστα, κ.ά.	1.107	4.280	9.862		9,5	20,2	29,1	
3004	Φάρμακα με μορφή δόσεων ή συσκευασμένα για λιανική πώληση	339	843	1.847		2,9	4,0	5,5	
9999	Προϊόντα π.δ.κ.α.	218	562	967		1,9	2,7	2,9	
8471	Αυτόματες μηχανές επεξεργασίας πληροφοριών (Η/Μ), κ.ά.	31	59	676		0,3	0,3	2,0	
7606	Πλάκες, ταινίες και φύλλα από αλουμίνιο πάχους > 0,2 mm	178	397	639		1,5	1,9	1,9	
5201	Βαμβάκι, μη λαναρισμένο ούτε χτενισμένο	285	226	526		2,5	1,1	1,6	
0302	Ψάρια νωπά ή διατηρημένα με απλή ψύξη, με εξαίρεση αυτά της κλάσης 304	187	375	519		1,6	1,8	1,5	
2005	Λαχανικά παρασκευασμένα/διατηρημένα όχι με ξίδι/οξικό οξύ, όχι κατεψυγμένα	105	220	502		0,9	1,0	1,5	
0406	Τυριά και πηγμένο γάλα για τυρί	105	207	466		0,9	1,0	1,4	
7411	Σωλήνες κάθε είδους από χαλκό	88	288	459		0,8	1,4	1,4	
	10 πρώτοι κλάδοι	2.643	7.457	16.462		22,8	35,2	48,6	
2713	Οπτόανθρακας (κοκ) από πετρέλαιο, άσφαλτος από πετρέλαιο κ.ά.	12	105	387		0,1	0,5	1,1	
7604	Ράβδοι και ειδη καθορισμένης μορφής από αλουμίνιο	101	148	359		0,9	0,7	1,1	
1509	Ελαιόλαδο και τα κλάσματά του, όχι χημικώς μετασχηματισμένα	239	268	351		2,1	1,3	1,0	
2008	Καρποί και φρούτα κ.ά., παρασκευασμένα ή διατηρημένα	268	312	336		2,3	1,5	1,0	

8544	Σύρματα, καλώδια κ.ά. αγωγοί με ηλεκτρική μόνωση, καλώδια από οπτικές ίνες	136	269	327	1,2	1,3	1,0
7607	Φύλλα και ταινίες, λεπτά, από αλουμίνιο με πάχος <0,2 mm	306	106	323	2,6	0,5	1,0
2515	Μάρμαρα, τραβερτίνες, ασβεστόλιθοι	33	54	248	0,3	0,3	0,7
2106	Παρασκευάσματα διατροφής π.δ. κ.α.	30	85	243	0,3	0,4	0,7
7601	Αλουμίνιο σε ακατέργαστη μορφή	20	179	229	0,2	0,8	0,7
2711	Αέρια πετρελαίου και άλλοι αέριοι υδρογονάνθρακες	65	157	227	0,6	0,7	0,7
	20 πρώτοι κλάδοι	3.854	9.139	19.492	33,2	43,2	57,6
0810	Φράουλες, σμέουρα, μούρα, βατόμουρα, κ.ά.	19	54	216	0,2	0,3	0,6
9503	Τρίκυκλα, σκούτερ, κούκλες, μικροκατασκευές, ruzzles κ.ά. παιχνίδια	16	31	215	0,1	0,1	0,6
3902	Πολυμερή του προπυλενίου ή άλλων ολεφινών, σε αρχικές μορφές	3	173	215	0,0	0,8	0,6
2523	Τσιμέντα	186	199	197	1,6	0,9	0,6
7213	Χοντρόσυρμα (fil machine) από σίδηρο ή από όχι σε κράμα χάλυβες	1	47	196	0,0	0,2	0,6
2402	Πούρα, πουράκια και τσιγάρα, από καπνό ή υποκατάστατα του καπνού	123	164	189	1,1	0,8	0,6
7305	Σωλήνες κυκλικής διατομής με διάμετρο > 406,4 mm, από σίδηρο ή χάλυβα	77	101	187	0,7	0,5	0,6
0805	Εσπεριδοειδή, ωπά ή ξερά	166	151	183	1,4	0,7	0,5
0403	Βουτυρόγαλα, πηγμένο γάλα και πηγμένη κρέμα, γιαούρτι, κεφίρ κ.ά.	22	58	176	0,2	0,3	0,5
2403	Άλλα βιομηχανοποιημένα καπνά και υποκατάστατα του καπνού, κ.ά.	15	1	176	0,1	0,0	0,5
	30 πρώτοι κλάδοι	4.483	10.117	21.442	38,6	47,8	63,4

Πηγή: Επεξεργασία στοιχείων της UN Comtrade που αντλήθηκαν από το ITC, Ιανουάριος 2021.

Από τον Πίνακα Π.1 διακρίνονται, εκτός των άλλων, τα βασικότερα προϊόντα που εξάγει η Ελλάδα στον αγροδιατροφικό τομέα, δηλαδή στους κωδικούς 01 έως 24 της ταξινόμησης HS. Όπως παρατηρείται, πέντε προϊόντα του τομέα αυτού, και συγκεκριμένα οι ελιές (διατηρημένες όχι σε ξύδι ή οξικό οξύ), η φέτα, το εξαιρετικά παρθένο ελαιόλαδο, οι νωπές τσιπούρες και τα νωπά λαυράκια περιλαμβάνονται στους είκοσι κωδικούς με την υψηλότερη αξία εξαγωγών το έτος 2019. Επιπλέον στον πίνακα περιλαμβάνονται δεκαοκτώ ακόμα κωδικοί προϊόντων του συγκεκριμένου τομέα, και ειδικότερα τα νωπά ακτινίδια, πορτοκάλια, επιτραπέζια σταφύλια, καρπούζια, φράουλες και ροδάκινα, τα παρασκευάσματα διατροφής π.δ.κ.α. (δύο κωδικοί), τα ροδάκινα σε κονσέρβα (δύο κωδικοί), τα μείγματα και ζυμάρια αρτοποιίας, ζαχαροπλαστικής ή μπισκοτοποιίας, τα τσιγάρα, τα καπνά υποκατάστατα καπνού και τα καπνά ανατολικού τύπου, τα γιαούρτια, το σιτάρι, οι ελιές διατηρημένες σε ξύδι ή οξικό οξύ, και οι καπνιστοί σολωμοί.

Σε σχέση με τα προϊόντα του αγροδιατροφικού τομέα, μία σημαντική διάσταση του εξαγωγικού μείγματος, η οποία σχετίζεται άμεσα με το ζήτημα της διαφοροποίησης, αφορά τις εξαγωγές προϊόντων προστατευόμενης γεωγραφικής ένδειξης, δηλαδή προϊόντων Προστατευόμενης Ονομασίας Προέλευσης (ΠΟΠ), Προστατευόμενης Γεωγραφικής Ένδειξης (ΠΓΕ) και Γεωγραφικής Ένδειξης (ΓΕ).

Σύμφωνα με τα στοιχεία του ευρωπαϊκού μητρώου γεωγραφικών ενδείξεων eAmbrosia, η Ελλάδα βρίσκεται στην τέταρτη θέση μεταξύ των χωρών της ΕΕ σε αριθμό προϊόντων με προστατευόμενη γεωγραφική ένδειξη (μετά τη Γαλλία, την Ιταλία και την Ισπανία), έχοντας κατοχυρώσει μέχρι στιγμής στο σύνολο 282 προϊόντα (τρόφιμα, κρασιά και αλκοολούχα ποτά). Σε μελέτη που εκπονήθηκε για την Ευρωπαϊκή Επιτροπή σχετικά με την οικονομική σημασία των προϊόντων προστατευόμενης γεωγραφικής ένδειξης (European Commission, 2019), η αξία πωλήσεων των προϊόντων αυτών από την Ελλάδα φαίνεται να ανήλθε κατά το πιο πρόσφατο έτος αναφοράς της συγκεκριμένης μελέτης (2017) στα 1,2 δισ. ευρώ, με αναλογία 42% επί του ποσού αυτού, δηλαδή περί τα 500 εκατ. ευρώ, να αφορά εξαγωγές. Η εκτίμηση αυτή δίνει την αίσθηση μίας αξιόλογης τάξης μεγέθους των εξαγωγών ελληνικών προϊόντων προστατευόμενης γεωγραφικής ένδειξης, τοποθε-

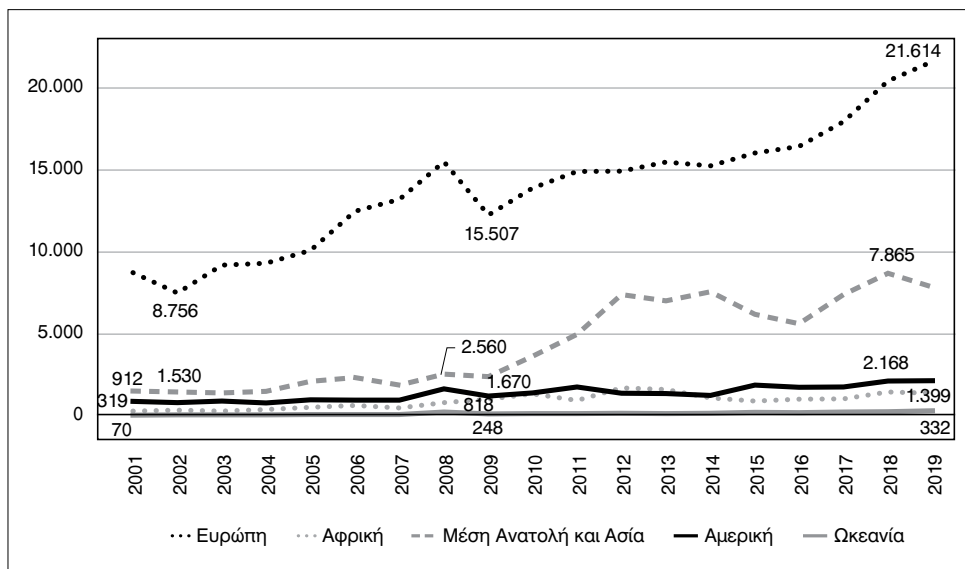
τώντας την αναλογία τους στις εξαγωγές του αγροδιατροφικού τομέα της Ελλάδας κοντά στο 10%.

Από τα αναλυτικά στοιχεία για τις εξαγωγές αγαθών μπορεί επίσης να προσδιοριστεί η αξία των εξαγωγών ανά προϊόν για ορισμένα αλλά όχι για όλα τα προϊόντα προστατευόμενης γεωγραφικής ένδειξης, καθώς η ταξινόμηση HS διακρίνει την παρουσία της ένδειξης αυτής για μερικούς μόνο οκταψήφιους κωδικούς προϊόντων. Ειδικότερα, από τα διαθέσιμα στοιχεία προκύπτει ότι η φέτα, ένα από τα σημαντικότερα ελληνικά προϊόντα ΠΟΠ, έφθασε σε αξία εξαγωγών τα 388 εκατ. ευρώ το έτος 2019, και επομένως καταλαμβάνει σημαντικό μερίδιο των εξαγωγών προϊόντων γεωγραφικής ένδειξης της Ελλάδας. Επιπλέον, αξιοσημείωτη δραστηριότητα στις εξαγωγές προϊόντων ΠΟΠ και ΠΓΕ καταγράφεται στον κλάδο του κρασιού, με τριάντα έξι οκταψήφιους κωδικούς να συγκεντρώνουν το έτος 2019 εξαγωγές ύψους 53,6 εκατ. ευρώ, αξία που αντιστοιχεί στο 67,6% των συνολικών εξαγωγών του κλάδου. Για τους σημαντικούς εξαγωγικούς κλάδους της ελιάς και του ελαιόλαδου, στους οποίους η Ελλάδα διαθέτει έντεκα και τριάντα τρία εγγεγραμμένα προϊόντα προστατευόμενης γεωγραφικής ένδειξης, αντίστοιχα, δεν διακρίνεται η ιδιότητα της ένδειξης αυτής στους σχετικούς κωδικούς της ταξινόμησης HS, και επομένως δεν μπορεί να προσδιοριστεί με βάση τα συγκεκριμένα στοιχεία η αξία των εξαγωγών τους σε προϊόντα ΠΟΠ και ΠΓΕ. Παράλληλα, η ίδια αδυναμία προσδιορισμού ισχύει και για τις περιπτώσεις των εξαγωγών φρούτων, λαχανικών και καρπών προστατευόμενης γεωγραφικής ένδειξης.

3.4. Διάρθρωση των εξαγωγών αγαθών ανά γεωγραφικό προορισμό

Μία πρώτη αποτύπωση της διάρθρωσης των εξαγωγών αγαθών της Ελλάδας ανά γεωγραφικό προορισμό παρουσιάζεται στο Διάγραμμα 3.6, το οποίο απεικονίζει την πορεία των εξαγωγών προς τις ευρύτερες γεωγραφικές ζώνες της Ευρώπης, της Αφρικής, της Μέσης Ανατολής και Ασίας, της Αμερικής και της Ωκεανίας. Όπως φαίνεται από το διάγραμμα, μεγάλο τμήμα των εξαγωγών αγαθών της Ελλάδας κατευθύνεται διαχρονικά προς τις χώρες της Ευρώπης, με την αξία των εξαγωγών προς

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 3.6
Αξία εξαγωγών αγαθών της Ελλάδας ανά ευρεία γεωγραφική ζώνη
(εκατ. ευρώ), 2001-2019



Πηγή: Επεξεργασία στοιχείων της UN Comtrade που αντλήθηκαν από το ITC, Ιανουάριος 2021.

τη συγκεκριμένη γεωγραφική ζώνη να ακολουθεί ταχεία ανοδική τάση στο μεγαλύτερο μέρος της εξεταζόμενης περιόδου. Μετά την Ευρώπη, σε δεύτερο σημαντικότερο εξαγωγικό προορισμό για την Ελλάδα έχει εξελιχθεί η Μέση Ανατολή και Ασία, με τις εξαγωγές προς τη συγκεκριμένη ζώνη να έχουν παρουσιάσει μεγάλη άνοδο, ιδιαίτερα κατά τις περιόδους 2010-2012 και 2017-2018. Όσον αφορά τις υπόλοιπες τρεις γεωγραφικές ζώνες, η αξία των εξαγωγών της Ελλάδας προς αυτές έχει παραμείνει σε συγκριτικά χαμηλότερα επίπεδα, με τις αντίστοιχες εξελίξεις ανά ζώνη να είναι σχετικά περιορισμένης κλίμακας. Στην περίπτωση της Αμερικής, οι εξαγωγές από την Ελλάδα παρουσίασαν ήπια ανοδική τάση από το έτος 2008 και μετά, ενώ στην περίπτωση της Αφρικής η δυναμική που καταγράφηκε στις εξαγωγές από την Ελλάδα κατά την περίοδο 2008-2012 δεν φαίνεται να είχε ανάλογη συνέχεια στα έτη που ακολούθησαν.

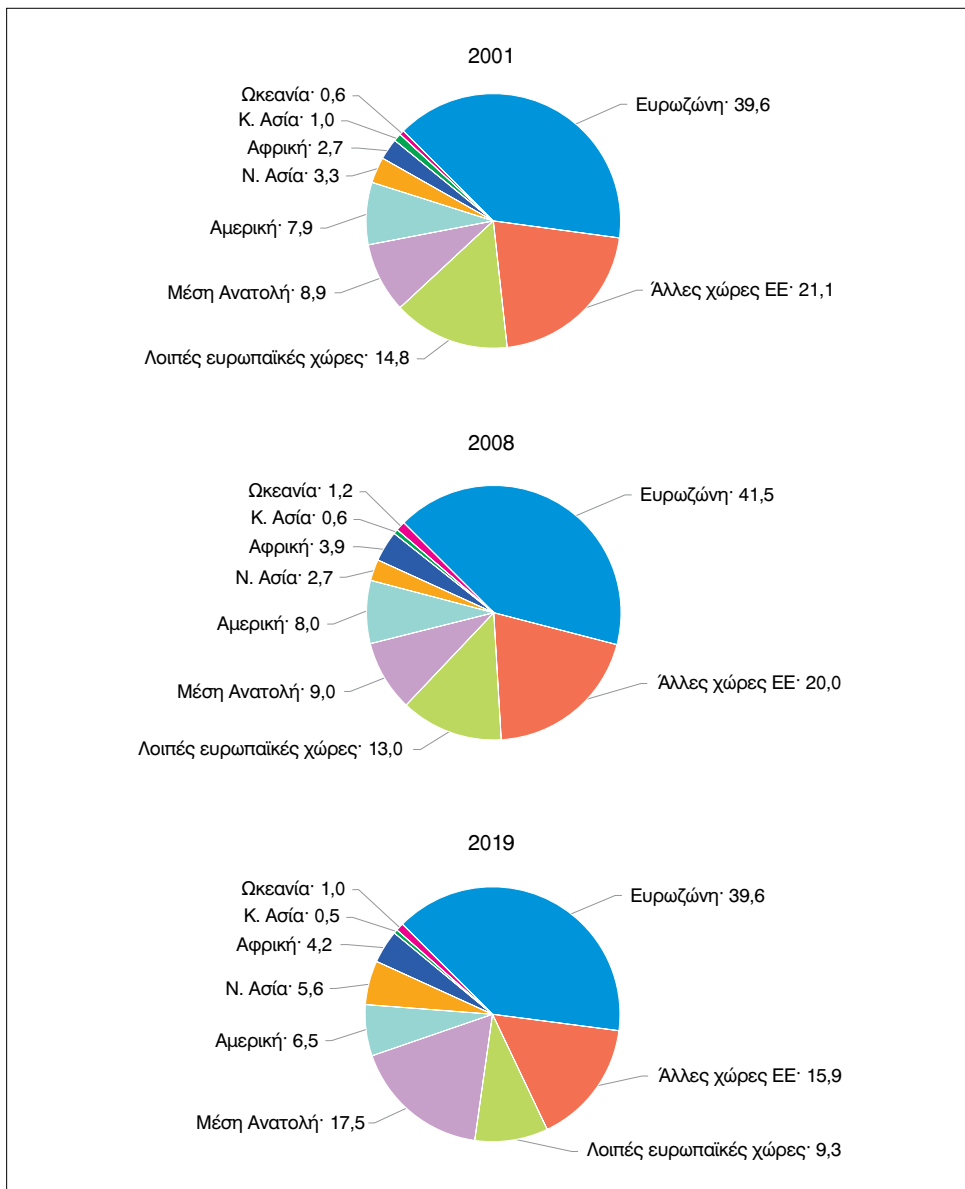
Στο Διάγραμμα 3.7 γίνεται μία αναλυτικότερη αποτύπωση της διάρθρωσης των εξαγωγών αγαθών της Ελλάδας ανά γεωγραφική ζώνη στην αρχή και στο τέλος της εξεταζόμενης περιόδου, καθώς και στο ενδιάμεσο έτος 2008. Από τη σύγκριση των επιμέρους μεριδίων στα τρία τμήματα του διαγράμματος, παρατηρείται μία σχετικά σταθερή εικόνα στη γεωγραφική διάρθρωση των εξαγωγών μέχρι το έτος 2008, και από εκεί και πέρα μία σημαντική μετατόπιση μεριδίων από τις ευρωπαϊκές χώρες εκτός Ευρωζώνης προς τις χώρες της Μέσης Ανατολής και της Νότιας Ασίας.

Ειδικότερα, όπως φαίνεται στο διάγραμμα, η Ευρωζώνη διατηρεί υψηλό και σχετικά σταθερό μερίδιο των εξαγωγών αγαθών της Ελλάδας κατά την εξεταζόμενη περίοδο, με το μερίδιο αυτό να διαμορφώνεται στην περιοχή του 40%. Από την άλλη πλευρά, οι εκτός Ευρωζώνης χώρες της ΕΕ και οι λοιπές ευρωπαϊκές χώρες εμφανίζουν σημαντική αλλά μειούμενη συμμετοχή στις ελληνικές εξαγωγές, με τα μερίδιά τους να έχουν υποχωρήσει στο 15,9% και 9,3%, αντίστοιχα, το έτος 2019, έναντι 20,0% και 13,0%, αντίστοιχα, το έτος 2008. Η υποχώρηση του μεριδίου των εξαγωγών αγαθών της Ελλάδας προς τις εκτός Ευρωζώνης ευρωπαϊκές χώρες φαίνεται να αντισταθμίστηκε κυρίως από τις χώρες της Μέσης Ανατολής και της Νότιας Ασίας, οι οποίες έφτασαν να απορροφούν το 17,5% και 5,6% των ελληνικών εξαγωγών αγαθών, αντίστοιχα, το έτος 2019, έναντι μεριδίων 9,0% και 2,7% στις εξαγωγές το έτος 2008.

Σε ένα επόμενο επίπεδο ανάλυσης της γεωγραφικής διάρθρωσης των εξαγωγών αγαθών της Ελλάδας, ο Πίνακας 3.6 παρουσιάζει την εξέλιξη των μεριδίων στις συνολικές εξαγωγές για τις τριάντα χώρες προορισμού με την υψηλότερη αξία εξαγωγών από την Ελλάδα το έτος 2019. Όπως φαίνεται, οι συγκεκριμένες χώρες απορρόφησαν συνολικά το 81,1% των ελληνικών εξαγωγών το 2019, με το αντίστοιχο μερίδιό τους να κυμαίνεται περίπου στο ίδιο επίπεδο και τα δύο προηγούμενα έτη αναφοράς (2001 και 2008). Πρώτη χώρα προορισμού των ελληνικών εξαγωγών αγαθών αναδεικνύεται το έτος 2019 η Ιταλία, ενώ στις δέκα πρώτες θέσεις της σχετικής κατάταξης περιλαμβάνονται έξι ακόμα ευρωπαϊκές χώρες –η Γερμανία, η Κύπρος, η Βουλγαρία, το Ηνωμένο Βασίλειο, η Γαλλία και η Ισπανία–, η Τουρκία, ο Λίβανος και, τέλος, οι ΗΠΑ.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 3.7

Μερίδια στις εξαγωγές αγαθών της Ελλάδας ανά γεωγραφική ζώνη (%)



Πηγή: Επεξεργασία στοιχείων της UN Comtrade που αντλήθηκαν από το ITC, Ιανουάριος 2021.

Σημείωση: Η Αίγυπτος έχει συμπεριληφθεί στις χώρες της Μέσης Ανατολής και όχι στην Αφρική.

Από τα στοιχεία του Πίνακα 3.6 προκύπτουν κάποιες ενδείξεις γεωγραφικής διαφοροποίησης των εξαγωγών αγαθών της Ελλάδας, καθώς οι δέκα πρώτες χώρες της σχετικής κατάταξης παρουσίασαν κάμψη του συνολικού μεριδίου τους από το 54,8% το 2001 στο 51,2% το 2019, ενώ οι δέκα επόμενες χώρες παρουσίασαν αύξηση του αντίστοιχου μεριδίου από το 17,6% το 2001 στο 21,1% το 2019. Από τις μεταβολές μεριδίων που καταγράφονται μεταξύ των ετών αναφοράς του πίνακα, διακρίνονται αρκετές ανακατατάξεις στη συμμετοχή των εξαγωγικών προορισμών, σε αντιστοιχία και με την εικόνα που περιγράφηκε παραπάνω σε σχέση με τις μεταβολές στη διάρθρωση των εξαγωγών ανά γεωγραφική ζώνη. Ειδικότερα, από τη σύγκριση των μεριδίων του έτους 2019 με τα αντίστοιχα στην αρχή της εξεταζόμενης περιόδου, προκύπτει σημαντική αύξηση της συμμετοχής στις εξαγωγές στις περιπτώσεις της Ιταλίας, της Τουρκίας, των χωρών της Μέσης Ανατολής όπως ο Λίβανος, η Αίγυπτος και η Σαουδική Αραβία, καθώς επίσης και της Κίνας. Παράλληλα σημαντική μείωση στα μερίδιά τους στις ελληνικές εξαγωγές αγαθών παρουσίασαν η Γερμανία, η οποία καταλάμβανε την πρώτη θέση της σχετικής κατάταξης το 2001, το Ηνωμένο Βασίλειο, η Ρωσία, οι ΗΠΑ, η Αλβανία και η Βόρεια Μακεδονία.

Η σημασία των σημαντικότερων χωρών προορισμού για τις εξαγωγές της Ελλάδας, αλλά και οι μεταβολές στη σχετική βαρύτητα του εμπορίου με τις χώρες αυτές, αναδεικνύονται περαιτέρω στο Διάγραμμα 3.8, το οποίο απεικονίζει την ποσοστιαία συμβολή στην αύξηση της αξίας των εξαγωγών κατά τις περιόδους 2001-2008 και 2009-2019, για τις δεκαπέντε χώρες με τη μεγαλύτερη συμβολή στην εκάστοτε περίοδο. Όπως φαίνεται από το διάγραμμα, την πρώτη σε μέγεθος συμβολή στην αύξηση των εξαγωγών της Ελλάδας διατήρησε και στις δύο περιόδους η αγορά της Ιταλίας. Επιπλέον, σημαντική συμβολή στην ανάπτυξη των εξαγωγών της Ελλάδας καταγράφουν διαχρονικά η Κύπρος, η Ισπανία, η Γαλλία, η Σλοβενία και η Τουρκία. Από εκεί και πέρα, σε σημαντικούς προορισμούς για την ανάπτυξη των ελληνικών εξαγωγών έχουν εξελιχθεί κατά την περίοδο 2009-2019 η Κίνα, καθώς επίσης και ορισμένες χώρες της Μέσης Ανατολής, και συγκεκριμένα η Λιβύη, η Αίγυπτος η Σαουδική Αραβία, το Ισραήλ και η Λιβύη. Από την άλλη πλευρά, η Γερμανία, η οποία κατείχε τη δεύτερη θέση ως προς τη συμβολή της στην ανάπτυξη των ελληνικών εξαγωγών αγαθών κατά την περίοδο

ΠΙΝΑΚΑΣ 3.6
Μερίδια στις συνολικές εξαγωγές αγαθών της Ελλάδας
στις 30 χώρες προορισμού με τη μεγαλύτερη αξία εισαγωγών
από την Ελλάδα το έτος 2019 (%)

	Χώρα προορισμού	Μερίδιο στις συνολικές εξαγωγές της Ελλάδας (%)			Μεταβολή μεριδίου		
		2001	2008	2019	2008/2001	2019/2008	2019/2001
1	Ιταλία	8,4	10,2	10,8	1,8	0,5	2,4
2	Γερμανία	11,3	9,7	6,6	-1,6	-3,0	-4,6
3	Τουρκία	3,4	4,3	5,8	0,9	1,6	2,4
4	Κύπρος	5,2	6,3	5,6	1,1	-0,7	0,5
5	Βουλγαρία	5,5	6,5	4,6	1,0	-1,9	-0,9
6	ΗΠΑ	5,5	5,2	3,9	-0,3	-1,4	-1,6
7	Ηνωμένο Βασίλειο	7,9	4,5	3,6	-3,4	-0,9	-4,3
8	Γαλλία	3,7	3,5	3,5	-0,2	0,0	-0,2
9	Λίβανος	0,7	0,4	3,4	-0,3	3,0	2,7
10	Ισπανία	3,2	2,6	3,3	-0,6	0,7	0,0
	10 πρώτες χώρες	54,8	53,2	51,2	-1,7	-2,0	-3,7
11	Ρουμανία	3,4	3,9	3,0	0,5	-0,9	-0,4
12	Αίγυπτος	0,8	0,7	2,8	-0,1	2,1	2,0
13	Κίνα	0,4	0,6	2,6	0,2	2,0	2,2
14	Βόρεια Μακεδονία	4,0	2,2	2,3	-1,8	0,2	-1,6
15	Σαουδική Αραβία	0,7	0,6	2,2	-0,1	1,6	1,5
16	Ολλανδία	2,5	2,2	2,1	-0,2	-0,2	-0,4
17	Αλβανία	3,4	2,6	1,7	-0,8	-0,9	-1,7
18	Σλοβενία	0,3	1,2	1,5	0,9	0,3	1,2
19	Πολωνία	1,1	1,1	1,5	0,0	0,3	0,3
20	Βέλγιο	1,0	1,2	1,4	0,2	0,3	0,4
	20 πρώτες χώρες	72,4	69,5	72,3	-2,9	2,8	-0,1
21	Ισραήλ	1,2	0,7	1,4	-0,5	0,7	0,2
22	Λιβύη	0,4	0,6	1,2	0,3	0,6	0,8
23	Μάλτα	1,5	1,1	1,0	-0,4	-0,1	-0,5

ΠΙΝΑΚΑΣ 3.6 (συνέχεια)

	Χώρα προορισμού	Μερίδιο στις συνολικές εξαγωγές της Ελλάδας (%)			Μεταβολή μεριδίου		
		2001	2008	2019	2008/2001	2019/2008	2019/2001
24	Σερβία	0,0	1,4	1,0	1,4	-0,5	1,0
25	Αυστρία	0,7	0,7	0,9	0,1	0,1	0,2
26	Τσεχία	0,6	0,6	0,8	0,0	0,2	0,2
27	Ην. Αραβικά Εμιράτα	0,8	1,3	0,7	0,5	-0,5	-0,1
28	Σουηδία	1,0	0,9	0,6	0,0	-0,3	-0,3
29	Ουκρανία	0,4	0,6	0,6	0,2	0,0	0,2
31	Ρωσία	2,8	2,0	0,6	-0,8	-1,4	-2,2
	30 πρώτες χώρες	81,7	79,5	81,1	-2,2	1,6	-0,6

Πηγή: Επεξεργασία στοιχείων της UN Comtrade που αντλήθηκαν από το ITC, Ιανουάριος 2021.
Σημείωση: Κατάταξη χωρών κατά τάξη μεγέθους εισαγωγών από την Ελλάδα το έτος 2019.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 3.8

Χώρες προορισμού με τη μεγαλύτερη συμβολή στην αύξηση των εξαγωγών της Ελλάδας ανά περίοδο αναφοράς (%)



Πηγή: Επεξεργασία στοιχείων της UN Comtrade που αντλήθηκαν από το ITC, Ιανουάριος 2021.

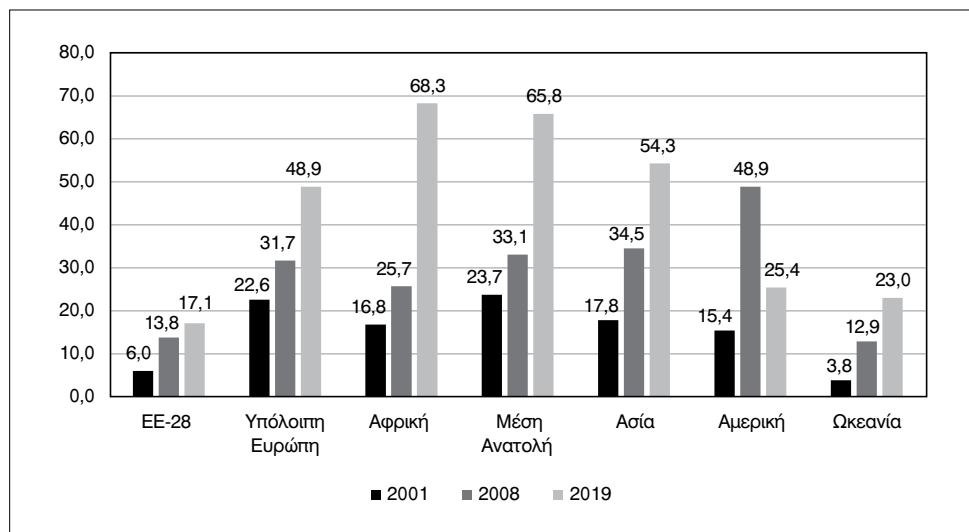
2001-2008, δεν συγκαταλέγεται στη σχετική κατάταξη του Διαγράμματος 3.8 για την περίοδο 2009-2019, ενώ εκτός κατάταξης έχουν βρεθεί επίσης οι ΗΠΑ, η Ολλανδία, η Ελβετία, αλλά και αρκετές χώρες των Βαλκανίων, και συγκεκριμένα η Βουλγαρία, η Ρουμανία, η Κροατία και η Αλβανία.

Η διάρθρωση των εξαγωγών ανά γεωγραφικό προορισμό μπορεί να μελετηθεί και σε κλαδικό επίπεδο, εξετάζοντας τα εξαγόμενα προϊόντα ανά γεωγραφική ζώνη ή ακόμα και ανά χώρα προορισμού. Ο βαθμός διαφοροποίησης των εξαγωγών ανά χώρα και προϊόν και η σημασία του για τις εξαγωγικές επιδόσεις της ελληνικής οικονομίας αποτελούν αντικείμενο εμπειρικής διερεύνησης στο Κεφάλαιο 5 της παρούσας μελέτης. Για τους σκοπούς της περιγραφικής ανάλυσης του παρόντος κεφαλαίου, μπορούν ωστόσο να επισημανθούν ορισμένες βασικές ομοιότητες αλλά και διαφορές στην κλαδική διάρθρωση των εξαγωγών ανά κύρια γεωγραφική ζώνη και σε επίπεδο διψήφιων κλάδων της ταξινόμησης HS.

Ένα πρώτο χαρακτηριστικό της κλαδικής διάρθρωσης των εξαγωγών αγαθών της Ελλάδας, το οποίο είναι κοινό για όλες τις κύριες γεωγραφικές ζώνες, αφορά την ηγετική θέση του κλάδου των πετρελαιοειδών στη σχετική κατάταξη των κλάδων κατά αξία εξαγωγών. Εκτός των πετρελαιοειδών, στις πρώτες δέκα θέσεις μεταξύ των κλάδων με τις υψηλότερες εξαγωγές βρίσκονται επίσης σε όλες τις γεωγραφικές ζώνες ο κλάδος των μηχανών, συσκευών, λεβήτων κ.ά. (84) και ο κλάδος των πλαστικών υλών και προϊόντων (39). Επιπλέον στις πρώτες είκοσι θέσεις από πλευράς μεγέθους εξαγωγών βρίσκονται σε όλες τις γεωγραφικές ζώνες ο κλάδος των παρασκευασμάτων διατροφής από λαχανικά, φρούτα, ξηρούς καρπούς, κ.ά. (20), ο κλάδος του αλουμινίου (76) και ο κλάδος των ηλεκτρικών μηχανών και συσκευών, συσκευών εγγραφής ή αναπαραγωγής ήχου και εικόνας κ.ά. (85).

Ενώ τα πετρελαιοειδή βρίσκονται, όπως μόλις αναφέρθηκε, στην πρώτη θέση των εξαγόμενων προϊόντων σε όλες τις γεωγραφικές ζώνες, το μερίδιό τους στις εξαγωγές της Ελλάδας διαφέρει σημαντικά ανά περίπτωση. Όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 3.9, το έτος 2019, το μερίδιο των εξαγωγών πετρελαιοειδών στο σύνολο των αντίστοιχων εξαγωγών της Ελλάδας ανήλθε σε 68,3% στην Αφρική, 65,3% στη Μέση Ανατολή, 54,3% στην Ασία, και 48,9% στην Ευρώπη πλην της ΕΕ, έναντι 17,1% στην

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 3.9
Μερίδια του κλάδου ορυκτά καύσιμα, ορυκτά λάδια, προϊόντα διύλισης κ.ά. (27) στις εξαγωγές αγαθών της Ελλάδας ανά γεωγραφική ζώνη



Πηγή: Επεξεργασία στοιχείων της UN Comtrade που αντλήθηκαν από το ITC, Ιανουάριος 2021.

ΕΕ, 25,4% στην Αμερική και 23,0% στην Ωκεανία. Σύμφωνα με τα σχετικά στοιχεία, τα ιδιαίτερα υψηλά μερίδια του κλάδου των πετρελαιοειδών στις εξαγωγές προς τη Μέση Ανατολή, την Αφρική και την Ασία είναι ενδεικτικά ενός εντονότερου βαθμού κλαδικής εξειδίκευσης των εξαγωγών της Ελλάδας προς τις συγκεκριμένες γεωγραφικές ζώνες. Αντίστοιχα, στην περίπτωση της ΕΕ, το συγκριτικά χαμηλότερο μερίδιο των πετρελαιοειδών στις εξαγωγές συνοδεύεται από μία γενικότερη εικόνα μεγαλύτερης κλαδικής διαφοροποίησης των εξαγωγών σε σύγκριση με τις υπόλοιπες γεωγραφικές ζώνες. Ως προς τη διαχρονική εξέλιξη του βαθμού κλαδικής διαφοροποίησης/εξειδίκευσης ανά γεωγραφική ζώνη, η διάρθρωση των εξαγωγών της Ελλάδας σε διψήφιο επίπεδο κλάδων παραπέμπει σε αύξηση της συγκέντρωσης κατά τη διάρκεια της εξεταζόμενης περιόδου σε όλες τις γεωγραφικές ζώνες. Η διαπίστωση αυτή συνάδει με τη σημαντική αύξηση των μεριδίων

των πετρελαιοειδών στις εξαγωγές της Ελλάδας, η οποία, όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 3.9, παρατηρείται για όλες τις γεωγραφικές ζώνες πλην της Αμερικής.

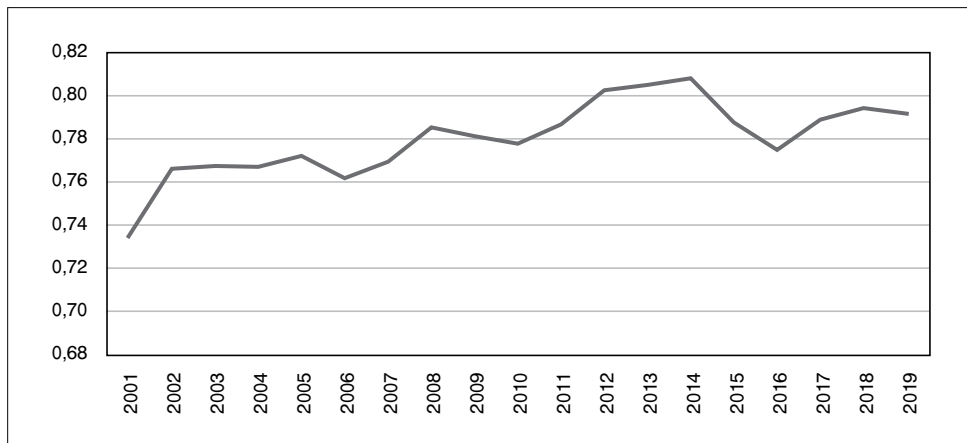
3.5. Ποιοτικά χαρακτηριστικά των εξαγωγών αγαθών της Ελλάδας

Όπως αναφέρθηκε στο Κεφάλαιο 2 της παρούσας μελέτης, η εξειδίκευση σε κλάδους σχετικά χαμηλής τεχνολογίας επιβραδύνει την οικονομική ανάπτυξη, ενώ ο εμπλουτισμός του εξαγωγικού μείγματος με παράλληλη τεχνολογική αναβάθμιση της παραγωγής οδηγεί σε ενισχυμένα δυναμικά οφέλη για την ανάπτυξη. Ανεξάρτητα από το εάν μία οικονομία κινείται προς την κατεύθυνση της εξειδίκευσης ή της διαφοροποίησης, η στροφή στις εξαγωγές προϊόντων υψηλότερης ποιότητας και τεχνολογίας ευνοεί την αύξηση της παραγωγής και των εξαγωγών, ενώ στην περίπτωση που επιτυγχάνεται συνδυασμός διαφοροποίησης και τεχνολογικής αναβάθμισης τα αναπτυξιακά οφέλη μπορεί, αναλόγως των συνθηκών, να είναι ακόμα μεγαλύτερα.

Το τεχνολογικό επίπεδο των εξαγωγών της Ελλάδας αντανακλάται στο μερίδιο των εξαγωγών της μεταποίησης στο σύνολο των εξαγωγών αγαθών της χώρας, και στο αντίστοιχο μερίδιο των εξαγωγών μεσαίας και υψηλής τεχνολογίας στο σύνολο των εξαγωγών του μεταποιητικού τομέα. Όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 3.10, το μερίδιο της μεταποίησης στις εξαγωγές αγαθών της Ελλάδας παρουσίασε ανοδική τάση κατά τη διάρκεια της εξεταζόμενης περιόδου, με κύρια εξαίρεση το διάστημα 2015-2016, όταν η εξαγωγική δραστηριότητα της χώρας επηρεάστηκε από την επιβολή των κεφαλαιακών ελέγχων (capital controls). Παρά τη σημαντική αύξηση των εξαγωγών του μεταποιητικού τομέα, το μερίδιο της μεταποίησης στις εξαγωγές στην Ελλάδα παραμένει ένα από τα χαμηλότερα μεταξύ των χωρών της Ευρωζώνης (Athanassiou & Koutroulis, 2020), φθάνοντας το έτος 2019 στο επίπεδο του 79%, έναντι 90% στη Γερμανία, 80% στην Ισπανία και 93% στην Πορτογαλία.

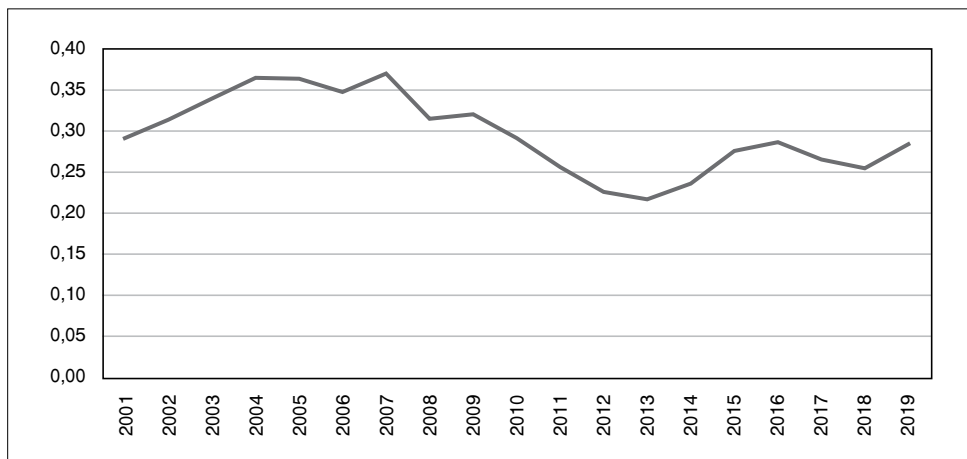
Όσον αφορά το επίπεδο τεχνολογίας των εξαγωγών αγαθών της Ελλάδας, το Διάγραμμα 3.11 δίνει μία εικόνα σημαντικής κάμψης του μεριδίου

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 3.10
Μερίδιο της μεταποίησης στις συνολικές εξαγωγές αγαθών της Ελλάδας



Πηγή: UNIDO, CIP Database 2021.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 3.11
Μερίδιο των μεταποιητικών εξαγωγών μεσαίας και υψηλής τεχνολογίας στο σύνολο των εξαγωγών του μεταποιητικού τομέα της Ελλάδας



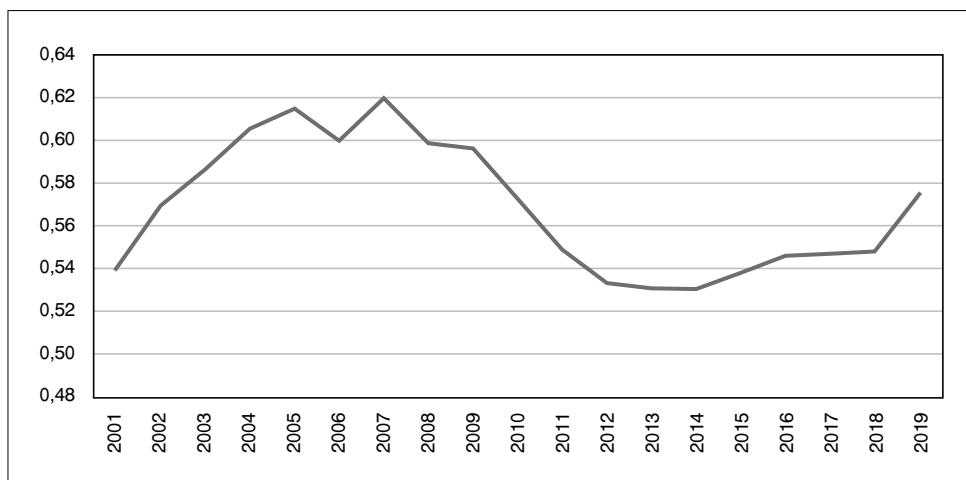
Πηγή: UNIDO, CIP Database 2021.

των αγαθών μεσαίας και υψηλής τεχνολογίας στο σύνολο των εξαγωγών της μεταποίησης κατά την περίοδο 2008-2013, ενώ βελτίωση στο μέγεθος αυτό σημειώθηκε στο διάστημα 2013-2016 και στη διάρκεια του πιο πρόσφατου έτους αναφοράς. Βάσει των εξελίξεων αυτών, οι εξαγωγές αγαθών μεσαίας και υψηλής τεχνολογίας της Ελλάδας ανέρχονταν το έτος 2019 μόλις στο 28% των εξαγωγών του μεταποιητικού της τομέα, επίπεδο χαμηλότερο τόσο σε σχέση με τις επιδόσεις της χώρας πριν την οικονομική κρίση, όσο και σε σύγκριση με τις αντίστοιχες επιδόσεις των υπολοίπων χωρών της Ευρωζώνης (ενδεικτικά, 74% στη Γερμανία, 55% στην Ισπανία, και 46% στην Πορτογαλία).

Η υστέρηση των εξαγωγών του μεταποιητικού τομέα της Ελλάδας, τόσο σε σχέση με το επίπεδο τεχνολογίας, όσο και σε σχέση με τη συμβολή τους στο σύνολο των εξαγωγών, αντανακλάται στον δείκτη ποιότητας των εξαγωγών της βιομηχανίας (industrial export quality indicator), ο οποίος δημοσιεύεται από τα Ηνωμένα Έθνη στο πλαίσιο του σύνθετου δείκτη ανταγωνιστικότητας του βιομηχανικού τομέα (UNIDO Competitiveness Industrial Performance-CIP composite index).

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 3.12

Δείκτης ποιότητας των εξαγωγών του βιομηχανικού τομέα της Ελλάδας



Πηγή: UNIDO, CIP Database 2021.

Με βάση την πιο πρόσφατη τιμή του δείκτη ποιότητας που αφορά το έτος 2019, η Ελλάδα κατατάσσεται στην τελευταία θέση μεταξύ των χωρών της Ευρωζώνης ως προς την τιμή του συγκεκριμένου δείκτη, έχοντας καταγράψει σημαντική κάμψη του δείκτη στην περίοδο 2008-2012 και μερική ανάκαμψη του δείκτη από το έτος 2015 και μετά (Διάγραμμα 3.12).

3.6. Συμπεράσματα

Παρά την αδυναμία επίτευξης επαρκούς μεγέθυνσης των εξαγωγών της στα χρόνια πριν την οικονομική κρίση, η ελληνική οικονομία παρουσίασε σημαντική βελτίωση των εξαγωγικών μεγεθών της στην περίοδο 2010-2019. Ειδικότερα, κατά τη διάρκεια της οικονομικής κρίσης, οι εξαγωγές αγαθών αποτέλεσαν για την Ελλάδα τη μοναδική βασική συνιστώσα της ζήτησης με σταθερά ανοδική πορεία, ενώ μετά το τέλος της βαθιάς ύφεσης, και κατά τη διάρκεια της τριετούς περιόδου οικονομικής ανάκαμψης 2017-2019, οι εξαγωγές παρέμειναν σε ανοδική πορεία. Οι βελτιούμενες εξαγωγικές επιδόσεις της Ελλάδας συνδέονται σε σημαντική αύξηση του μεριδίου των εξαγωγών αγαθών της χώρας στο ΑΕΠ, με το μερίδιο αυτό ωστόσο να παραμένει πολύ χαμηλότερο σε σχέση με τον μέσο όρο της ΕΕ. Επομένως, υπάρχουν μεγάλα περιθώρια για αύξηση της συμβολής του τομέα των εξαγωγών αγαθών στην ελληνική οικονομία.

Τα στοιχεία των εξαγωγών αγαθών της Ελλάδας ανά κατηγορία προϊόντος με βάση την ταξινόμηση BEC παραπέμπουν στην ύπαρξη έντονων τάσεων εξειδίκευσης, ιδιαίτερα στην κατηγορία των καυσίμων και λιπαντικών, η συμμετοχή των οποίων στις εξαγωγές παρουσίασε μεγάλη αύξηση. Παράλληλα, τα στοιχεία υποδηλώνουν υψηλό βαθμό εξαγωγικής εξειδίκευσης στις βιομηχανικές προμήθειες και στην κατηγορία των τροφίμων και ποτών. Από την άλλη πλευρά, τα μερίδια των εξαγωγών σε κεφαλαιουχικά αγαθά και εξοπλισμό μεταφορών παρέμειναν σε πολύ χαμηλά επίπεδα συγκριτικά με τον ευρωπαϊκό μέσο. Όσον αφορά τις τελικές χρήσεις των εξαγόμενων αγαθών, τα στοιχεία καταγράφουν κυριαρχία των ενδιάμεσων και καταναλωτικών αγαθών στις εξαγωγές, και αντίστοιχα πολύ χαμηλή σε

σχέση με τον μέσο όρο της ΕΕ συμμετοχή των κεφαλαιουχικών αγαθών στις εξαγωγές. Ειδικότερα, η κατηγορία των καταναλωτικών αγαθών κυριαρχείται ολοένα και περισσότερο από την υποκατηγορία των τροφίμων και ποτών, ενώ υψηλό και αυξανόμενο μερίδιο στην κατηγορία αυτή καταλαμβάνουν και τα μη διαρκή καταναλωτικά αγαθά. Τα μερίδια του εξοπλισμού μεταφορών και των διαρκών καταναλωτικών αγαθών στις εξαγωγές καταναλωτικών προϊόντων παραμένουν πολύ χαμηλά σε σχέση με τον μέσο όρο της ΕΕ, ενώ κάμψη σημειώθηκε και στο αντίστοιχο μερίδιο της υποκατηγορίας των ημιδιαρκών καταναλωτικών αγαθών.

Από τα αναλυτικότερα στοιχεία των εξαγωγών σε επίπεδο διψήφιων κλάδων/προϊόντων με βάση την ταξινόμηση HS, προκύπτει η ύπαρξη σχετικά υψηλού και αυξανόμενου βαθμού εξειδίκευσης. Ειδικότερα παρουσιάζεται το εξαιρετικά υψηλό μερίδιο και η μεγάλη αύξηση των εξαγωγών πετρελαιοειδών προϊόντων, καθώς επίσης και η σημαντική συμμετοχή και η αύξηση των εξαγωγών στους κλάδους των φαρμακευτικών προϊόντων, των λεβήτων, μηχανών, συσκευών κ.ά., των προϊόντων αλουμινίου, των πλαστικών, των ηλεκτρικών μηχανημάτων, των παρασκευασμάτων διατροφής από λαχανικά και φρούτα, των φρούτων, και των γαλακτοκομικών προϊόντων. Στα προϊόντα του αγροδιατροφικού τομέα, η Ελλάδα παρουσιάζει σημαντική δραστηριότητα στις εξαγωγές προϊόντων προστατευόμενης γεωγραφικής ένδειξης (ΠΟΠ, ΠΓΕ, ΓΕ). Σημαντική μείωση εξαγωγών σημειώθηκε στον κλάδο των πλεκτών ενδυμάτων, του βαμβακιού, του χυτοσίδηρου, του σίδηρου και χάλυβα και των προϊόντων από χυτοσίδηρο, σίδηρο και χάλυβα.

Από τη διάρθρωση των εξαγωγών ανά γεωγραφική ζώνη φαίνεται ότι η Ευρωζώνη απορροφά υψηλό και σχετικά σταθερό μερίδιο των εξαγωγών αγαθών της Ελλάδας, ενώ οι εκτός Ευρωζώνης χώρες της ΕΕ και οι λοιπές ευρωπαϊκές χώρες εμφανίζουν σημαντική αλλά μειούμενη συμμετοχή. Η μείωση του μεριδίου των εξαγωγών αγαθών της Ελλάδας προς τις εκτός Ευρωζώνης ευρωπαϊκές χώρες αντισταθμίστηκε από την αύξηση του αντίστοιχου μεριδίου κυρίως προς τις χώρες της Μέσης Ανατολής και της Νότιας Ασίας. Τα στοιχεία των εξαγωγών ανά χώρα παρέχουν κάποιες ενδείξεις γεωγραφικής διαφοροποίησης, με σημαντική αύξηση της συμμετοχής της Ιταλίας, της Τουρκίας, του Λιβάνου, της Αιγύπτου και της Σαουδικής Αραβίας, καθώς επίσης και της Κίνας, ενώ

μείωση στα μερίδιά τους σημείωσαν η Γερμανία, το Ηνωμένο Βασίλειο, η Ρωσία, οι ΗΠΑ, η Αλβανία και η Βόρεια Μακεδονία.

Παρά τη σημαντική αύξηση των εξαγωγών του μεταποιητικού τομέα, το μερίδιο της μεταποίησης στις εξαγωγές της Ελλάδας παραμένει ένα από τα χαμηλότερα μεταξύ των χωρών της Ευρωζώνης, ενώ παρουσιάζεται και υστέρηση σε σχέση με το επίπεδο τεχνολογίας των βιομηχανικών εξαγωγών της χώρας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

ΔΕΙΚΤΕΣ ΔΙΑΦΟΡΟΠΟΙΗΣΗΣ/ΕΞΕΙΔΙΚΕΥΣΗΣ ΚΑΙ ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΤΙΚΟΤΗΤΑΣ ΤΩΝ ΕΞΑΓΩΓΩΝ ΑΓΑΘΩΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ

4.1. Εισαγωγή

Η έκταση της διαφοροποίησης των εξαγωγών αγαθών της Ελλάδας και η εξέλιξή της στον χρόνο αντανakλώνται στην πορεία των δεικτών διαφοροποίησης/εξειδίκευσης που περιγράφηκαν στο Κεφάλαιο 2. Στο παρόν κεφάλαιο, οι δείκτες Herfindahl ανά προϊόν και χώρα προορισμού, ο συντελεστής Gini, ο δείκτης Theil συνολικός και αποδομημένος, και ο δείκτης Hummels και Klepou υπολογίζονται για την περίοδο 2001-2019 με χρήση αναλυτικών στοιχείων για τις εξαγωγές αγαθών.

Στη συνέχεια, τα ευρήματα σχετικά με τη διαφοροποίηση/συγκέντρωση των εξαγωγών αγαθών της Ελλάδας εξετάζονται υπό το πρίσμα των ανταγωνιστικών της πλεονεκτημάτων, υπολογιζόμενων με χρήση κατάλληλων δεικτών αποκαλυπτόμενου συγκριτικού πλεονεκτήματος, και συγκεκριμένα των δεικτών Balassa και Vollrath.

Η ανάλυση των δεικτών διαφοροποίησης/συγκέντρωσης περιλαμβάνει συγκρίσεις με επιλεγμένες ευρωπαϊκές χώρες, ενώ αναλόγως του δείκτη που υπολογίζεται έχουν αξιοποιηθεί στοιχεία σε διψήφιο, τετραψήφιο και οκταψήφιο επίπεδο της ταξινόμησης HS. Για την ανάλυση χρησιμοποιήθηκαν χρονοσειρές που προέρχονται από τη βάση δεδομένων των Ηνωμένων Εθνών UN Comtrade και αντλήθηκαν από το International Trade Center (ITC).

4.2. Εξέλιξη δεικτών διαφοροποίησης/συγκέντρωσης των εξαγωγών αγαθών

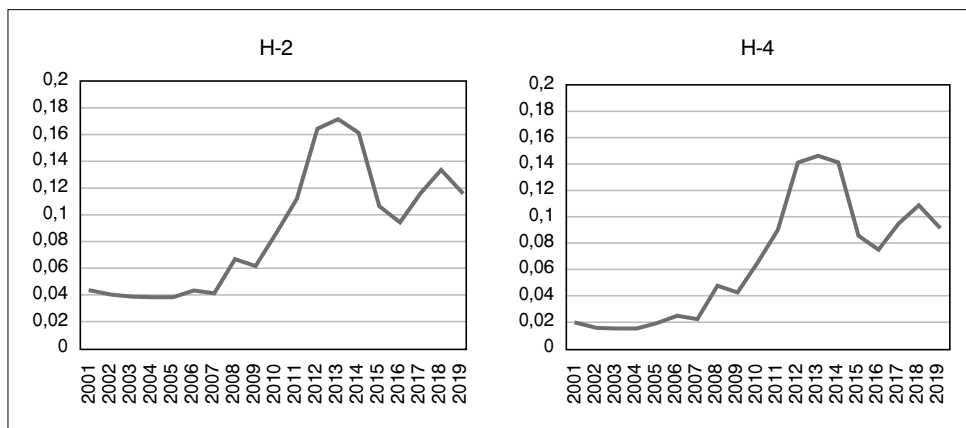
4.2.1. Δείκτης Herfindahl

Δείκτης Herfindahl ως προς τα προϊόντα

Στο Διάγραμμα 4.1 απεικονίζεται η εξέλιξη του δείκτη Herfindahl ως προς τα προϊόντα για την Ελλάδα, υπολογισμένου βάσει του τύπου (2.1) του Κεφαλαίου 2 της μελέτης, με χρήση στοιχείων σε διψήφιο και τετραψήφιο επίπεδο ταξινόμησης για την περίοδο 2001-2019. Επιπλέον, στο Διάγραμμα 4.2 απεικονίζεται η αντίστοιχη εξέλιξη του δείκτη Herfindahl με χρήση δεδομένων σε διψήφιο επίπεδο για έξι επιλεγμένες ευρωπαϊκές χώρες. Τα συγκεκριμένα διαγράμματα δίνουν μία αντιπροσωπευτική απεικόνιση του βαθμού διαφοροποίησης/συγκέντρωσης των εξαγωγών της Ελλάδας ως προς τα προϊόντα, τόσο διαχρονικά, όσο και σε σύγκριση με χώρες της Μεσογείου (Ιταλία, Γαλλία, Ισπανία, Πορτογαλία) και χώρες της Βόρειας Ευρώπης οι οποίες εμφανίζουν μεγάλη εξαγωγική δραστηριότητα (Γερμανία, Ηνωμένο Βασίλειο). Υπενθυμίζεται ότι όσο υψηλότερες τιμές λαμβάνει ο δείκτης Herfindahl, τόσο μεγαλύτερος ο βαθμός συγκέντρωσης που αντανακλά. Επομένως, χαμηλότερες τιμές του δείκτη Herfindahl ισοδυναμούν με υψηλότερο βαθμό διαφοροποίησης.

Όπως φαίνεται από το Διάγραμμα 4.1, ανεξάρτητα από το επίπεδο ταξινόμησης των στοιχείων που έχουν χρησιμοποιηθεί για τους υπολογισμούς (διψήφιο/τετραψήφιο), η εικόνα που προκύπτει σε σχέση με την εξέλιξη του δείκτη Herfindahl για την Ελλάδα είναι παρόμοια. Συγκεκριμένα, κατά την περίοδο 2001-2007 ο βαθμός συγκέντρωσης των εξαγωγών αγαθών της Ελλάδας στη βάση του δείκτη Herfindahl παρέμεινε σχετικά σταθερός, ενώ ακολούθως, κατά τα έτη 2008-2013, σημειώθηκε έντονη τάση συγκέντρωσης των εξαγωγών, με την τιμή του δείκτη να φτάνει το 0,17 το έτος 2013, από 0,04 το έτος 2007 με βάση τα στοιχεία σε διψήφιο επίπεδο. Η διαφαινόμενη ροπή των εξαγωγών της Ελλάδας προς την εξειδίκευση/συγκέντρωση φάνηκε να αναστρέφεται μερικώς στο διάστημα 2014-2016, με τον δείκτη να καταγράφει αξιοσημείωτη κάμψη. Ωστόσο στη συνέχεια, κατά τη διετία 2017-2018, σημειώθηκε νέα άνοδος του δείκτη, αντικατοπτρίζοντας και πάλι μία άνοδο στον

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 4.1
Διαφοροποίηση των εξαγωγών αγαθών της Ελλάδας ως προς τα προϊόντα, με βάση τον δείκτη Herfindahl



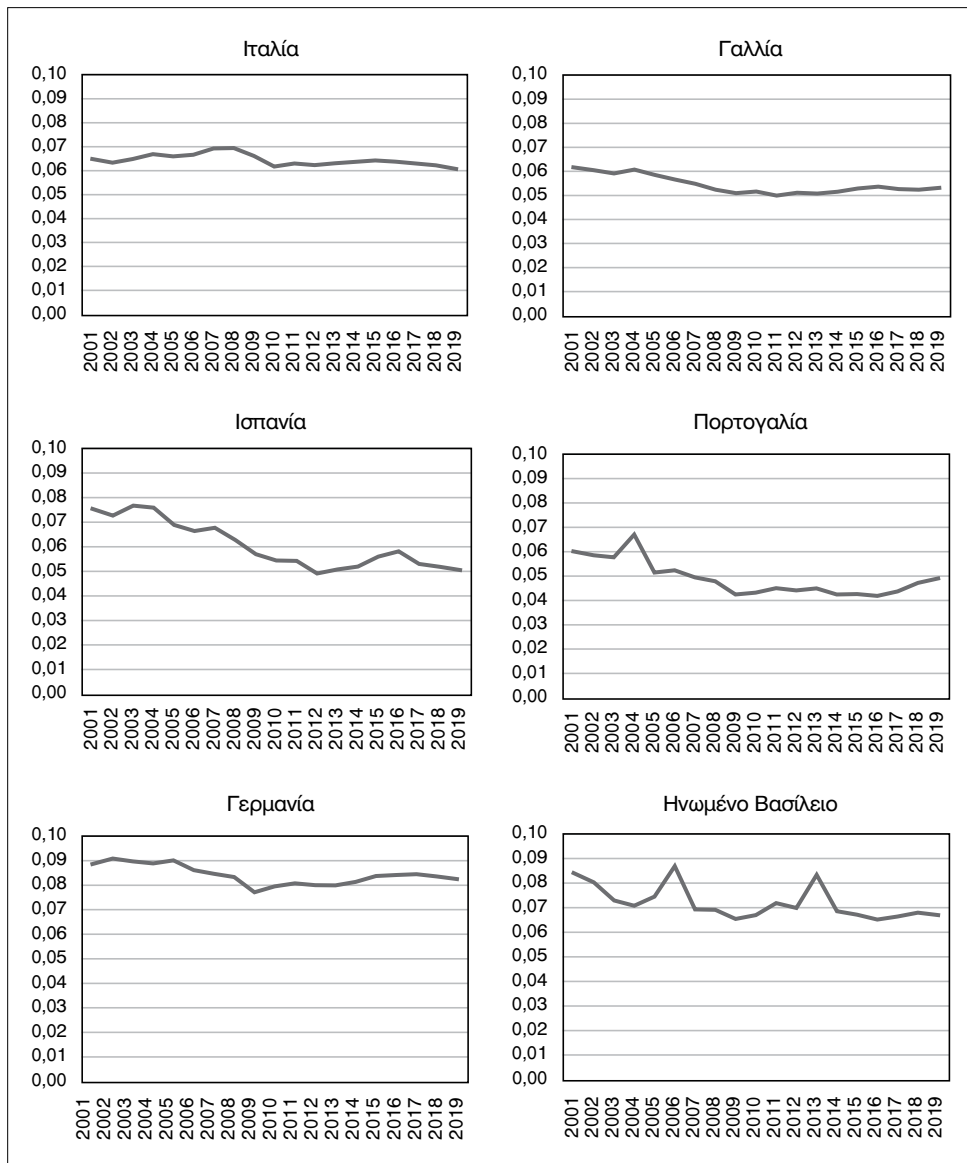
Πηγή: Υπολογισμοί των συγγραφέων στη βάση χρονοσειρών της UN Comtrade από το ITC, σε διψήφιο (δείκτης H-2) και τετραψήφιο (δείκτης H-4) επίπεδο ταξινόμησης, Ιανουάριος 2021.

βαθμό εξειδίκευσης. Κατόπιν των εξελίξεων αυτών, το έτος 2019 ο δείκτης Herfindahl ως προς τα προϊόντα για την Ελλάδα λάμβανε τιμή σημαντικά υψηλότερη σε σχέση την έναρξη της εξεταζόμενης περιόδου, τόσο με βάση τα στοιχεία σε διψήφιο, όσο και με βάση τα στοιχεία σε τετραψήφιο επίπεδο ανάλυσης.

Οι εξελίξεις στον δείκτη Herfindahl ως προς τα προϊόντα για την περίπτωση της Ελλάδας διέφεραν σημαντικά σε σχέση με τις αντίστοιχες εξελίξεις στις επιλεγμένες χώρες της ΕΕ στις οποίες αναφέρεται το Διάγραμμα 4.2. Αν και στην αρχή της εξεταζόμενης περιόδου οι τιμές του δείκτη για την Ελλάδα ήταν χαμηλότερες σε σύγκριση με τις εξεταζόμενες χώρες, υποδηλώνοντας υψηλότερο βαθμό διαφοροποίησης στην ελληνική περίπτωση, στο τέλος της περιόδου η κατάσταση ήταν εντελώς διαφορετική, με την Ελλάδα να παρουσιάζει σαφώς υψηλότερο δείκτη και συνεπώς εντονότερο βαθμό εξειδίκευσης των εξαγωγών της. Όπως φαίνεται από το Διάγραμμα 4.2, με εξαίρεση την Ιταλία, η οποία δεν παρουσίασε διαχρονικά ιδιαίτερες διακυμάνσεις στην τιμή του δείκτη Herfindahl, οι υπόλοιπες χώρες εμφάνισαν πτώση του δείκτη στη διάρκεια

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 4.2

Διαφοροποίηση των εξαγωγών αγαθών ως προς τα προϊόντα, σε επιλεγμένες ευρωπαϊκές χώρες, με βάση τον δείκτη Herfindahl



Πηγή: Υπολογισμοί των συγγραφέων στη βάση χρονοσειρών της UN Comtrade από το ITC, σε διψήφιο επίπεδο ταξινόμησης, Ιανουάριος 2021.

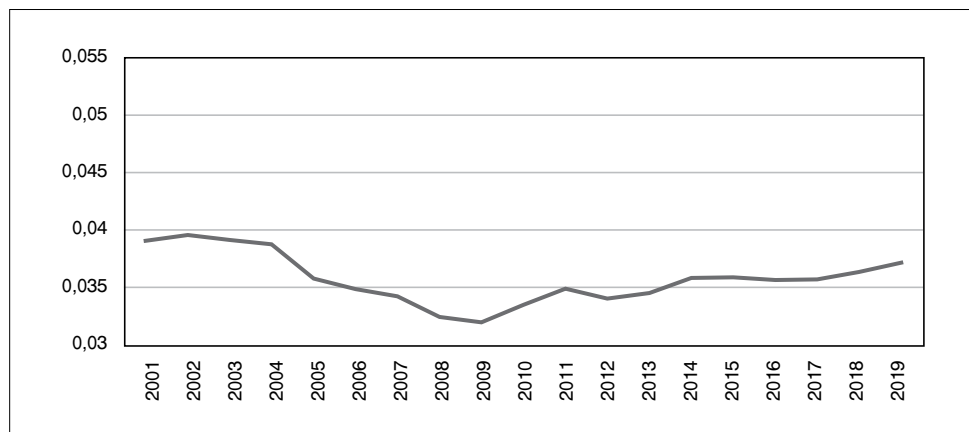
της δεκαετίας 2001-2010, και σταθερότητα ή μικρή άνοδο του δείκτη στην περίοδο μετά το έτος 2011. Συνολικά, καμία από τις εν λόγω χώρες δεν εμφάνισε την έντονη τάση συγκέντρωσης που παρατηρήθηκε στην περίπτωση της Ελλάδας, ενώ αντίθετα στις περισσότερες από τις χώρες αυτές καταγράφηκε μικρή άνοδος του βαθμού διαφοροποίησης των εξαγωγών αγαθών.

Με βάση τα παραπάνω, γίνεται εμφανές ότι η βελτίωση των επιδόσεων της Ελλάδας στον τομέα των εξαγωγών αγαθών, από την έναρξη της οικονομικής κρίσης και μετά, συνοδεύτηκε ως επί το πλείστον από μία σημαντική αύξηση της κλαδικής συγκέντρωσης/εξειδίκευσης των εξαγωγών της. Έτσι το έτος 2019, ο βαθμός εξειδίκευσης των ελληνικών εξαγωγών αγαθών είχε ανέβει σε επίπεδο αρκετά υψηλότερο σε σύγκριση με άλλες ευρωπαϊκές χώρες. Η εξέλιξη αυτή συνάδει με τα συμπεράσματα της ανάλυσης που προηγήθηκε στο Κεφάλαιο 3 της παρούσας μελέτης, και η οποία εντόπισε έντονες τάσεις κλαδικής εξειδίκευσης των εξαγωγών αγαθών της Ελλάδας κατά την περίοδο της οικονομικής κρίσης.

Σύμφωνα την ανάλυση του Κεφαλαίου 3 αναφορικά με τη διάρθρωση των εξαγωγών αγαθών της Ελλάδας ανά προϊόν, η παρατηρούμενη αύξηση της εξειδίκευσης των εξαγωγών της Ελλάδας ως προς τα προϊόντα συνδέεται σε μεγάλο βαθμό με τη μεγάλη άνοδο των εξαγωγών πετρελαιοειδών. Επομένως, για την περίπτωση της Ελλάδας, είναι σκόπιμο να υπολογιστεί ο δείκτης Herfindahl και για τις εξαγωγές αγαθών πλην των πετρελαιοειδών, ώστε να αποτυπωθεί το κατά πόσον η εξειδίκευση των εξαγωγών αποτελεί φαινόμενο που αφορά και τις εκτός των πετρελαιοειδών κατηγορίες προϊόντων. Στο Διάγραμμα 4.3 απεικονίζεται η εξέλιξη του δείκτη Herfindahl για την Ελλάδα ως προς τα προϊόντα χωρίς τα πετρελαιοειδή, για την περίοδο 2001-2019. Όπως φαίνεται, οι μεταβολές του συγκεκριμένου δείκτη ήταν καθ' όλη τη διάρκεια της εξεταζόμενης περιόδου ήπιες, με μία μικρή τάση υποχώρησης του δείκτη κατά την περίοδο 2005-2009, και μία ελαφρά τάση αύξησης του δείκτη κατά την περίοδο από το 2010 και μετά. Φαίνεται επομένως ότι στις εκτός των πετρελαιοειδών κατηγορίες προϊόντων υπήρχε μία σταδιακή πορεία προς την κλαδική εξειδίκευση κατά τα χρόνια της οικονομικής κρίσης και αργότερα, με τις σχετικές μεταβολές να είναι ωστόσο αρκετά περιορισμένης έκτασης. Επιβεβαιώνεται, λοιπόν, ο κυρίαρχος

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 4.3

Διαφοροποίηση των εξαγωγών αγαθών της Ελλάδας ως προς τα προϊόντα, χωρίς τα πετρελαιοειδή, με βάση τον δείκτη Herfindahl



Πηγή: Υπολογισμοί των συγγραφέων στη βάση χρονοσειρών της UN Comtrade από το ITC, σε διψήφιο επίπεδο ταξινόμησης, Ιανουάριος 2021.

ρόλος του κλάδου των πετρελαιοειδών στην εξέλιξη της εξειδίκευσης των εξαγωγών αγαθών της Ελλάδας.

Δείκτης Herfindahl ως προς τα προϊόντα, ανά γεωγραφική ζώνη

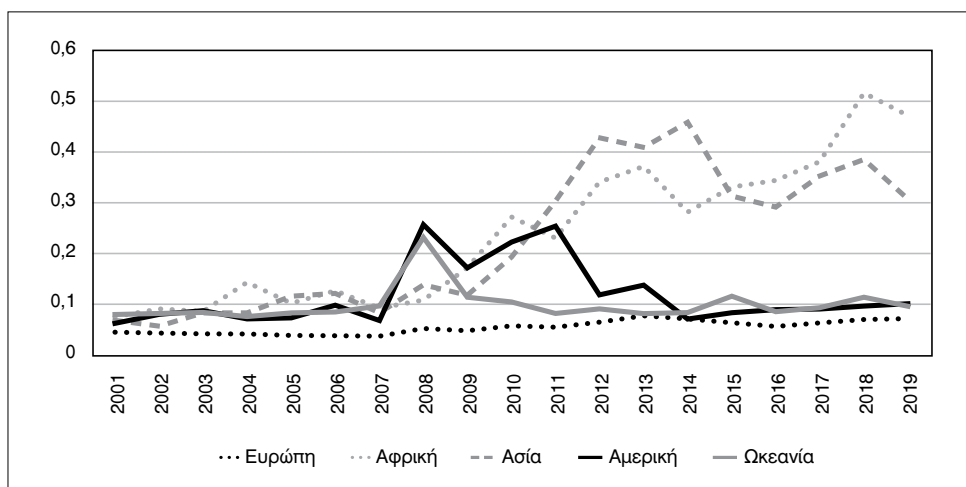
Οι δείκτες Herfindahl στο επίπεδο των συνολικών εξαγωγών της Ελλάδας κατά κλάδο/προϊόν, όπως παρουσιάστηκαν στα Διαγράμματα 4.1 και 4.2, δίνουν μία γενική εικόνα της κατεύθυνσης των εξαγωγών της χώρας ως προς την κλαδική εξειδίκευση ή τη διαφοροποίηση του εξαγωγικού της χαρτοφυλακίου. Ωστόσο, η τάση για εξειδίκευση ή διαφοροποίηση μπορεί να διαφέρει σημαντικά μεταξύ διαφορετικών αγορών προορισμού των εξαγωγών αγαθών, και οι αποκλίσεις αυτού του είδους μπορεί να έχουν σημασία για τις οικονομικές επιδράσεις της διαφοροποίησης, όπως προκύπτει και από την εμπειρική ανάλυση που παρουσιάζεται στο Κεφάλαιο 5 της παρούσας μελέτης.

Στο Διάγραμμα 4.4 παρουσιάζεται για την Ελλάδα ο δείκτης Herfindahl ως προς τα προϊόντα, ανά ευρεία γεωγραφική ζώνη, δηλαδή ξεχωριστά

για τις εξαγωγές προς την Ευρώπη, την Ασία, την Αφρική την Αμερική και την Ωκεανία). Από τον συγκεκριμένο δείκτη, ο οποίος συνδυάζει την κλαδική με τη γεωγραφική διάσταση της διαφοροποίησης και έχει υπολογιστεί με βάση τον τύπο (2.3) του Κεφαλαίου 2, γίνεται εμφανής η διαφορετική εξέλιξη που μπορεί να έχει η κλαδική διαφοροποίηση/εξειδίκευση των ελληνικών εξαγωγών αναλόγως του γεωγραφικού προορισμού. Όπως φαίνεται στο διάγραμμα, οι τιμές του δείκτη παρουσίασαν σχετικά ηπιότερες διακυμάνσεις στην περίπτωση της Ευρώπης, όπου όμως διακρίνεται σαφώς μία ροπή προς την εξειδίκευση κατά το διάστημα 2008-2013. Στην περίπτωση των εξαγωγών της Ελλάδας προς την Ασία, η παρατηρούμενη αύξηση του βαθμού συγκέντρωσης/εξειδίκευσης ήταν πολύ έντονη, εξέλιξη που είναι αξιοσημείωτη, καθώς, σύμφωνα με την ανάλυση του Κεφαλαίου 3 της μελέτης, η ίδια περίοδος χαρακτηρίστηκε από μεγάλη αύξηση της αξίας των εξαγωγών της Ελλάδας προς τη συγκεκριμένη γεωγραφική ζώνη. Τα υψηλά μερίδια του κλάδου των πετρελαιοειδών στις εξαγωγές

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 4.4

Διαφοροποίηση των εξαγωγών αγαθών της Ελλάδας ως προς τα προϊόντα, ανά γεωγραφική ζώνη, με βάση τον δείκτη Herfindahl



Πηγή: Υπολογισμοί των συγγραφέων στη βάση χρονοσειρών της UN Comtrade από το ITC, σε διψήφιο επίπεδο ταξινόμησης, Ιανουάριος 2021.

της Ελλάδας προς την Ασία αλλά και την Αφρική εξηγούν, βεβαίως, σε μεγάλο βαθμό τα υψηλά επίπεδα του δείκτη για τους προορισμούς αυτούς.

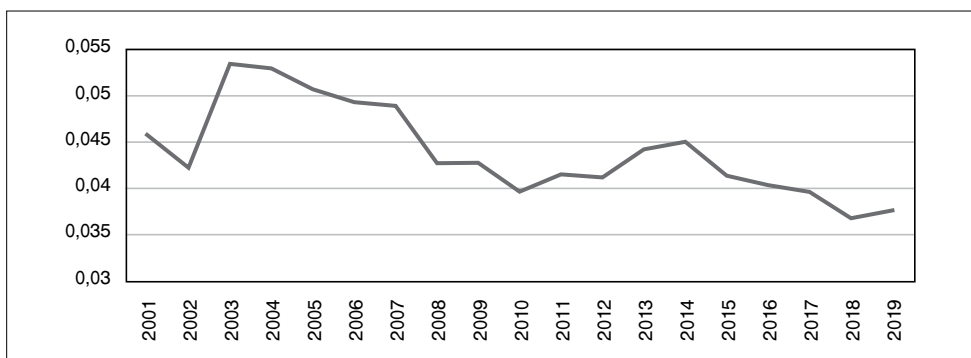
Δείκτης Herfindahl ως προς τις χώρες προορισμού

Σε σχέση με τη γεωγραφική διαφοροποίηση των εξαγωγών αγαθών της Ελλάδας, στο Διάγραμμα 4.5 απεικονίζεται η εξέλιξη του δείκτη Herfindahl ως προς τις χώρες προορισμού των ελληνικών εξαγωγών, για την περίοδο 2001-2019. Η συγκεκριμένη αποτύπωση, η οποία βασίζεται στον τύπο (2.2) του Κεφαλαίου 2 της μελέτης, δεν λαμβάνει καθόλου υπόψη την κλαδική διάσταση των εξαγωγών, αλλά μόνον την καθαρά γεωγραφική, στο επίπεδο των χωρών στις οποίες εξάγει αγαθά η Ελλάδα.

Όπως φαίνεται στο διάγραμμα, ο σχετικός δείκτης Herfindahl κινήθηκε σε χαμηλά επίπεδα στην πορεία του χρόνου, παρουσιάζοντας μικρές διακυμάνσεις, και ειδικότερα σταδιακή κάμψη κατά την περίοδο 2003-2010, ελαφρά ανοδική τάση στο διάστημα 2011-2014, και μικρή υποχώρηση κατά την περίοδο 2015-2018. Η εικόνα αυτή παραπέμπει σε έναν αρκετά υψηλό βαθμό γεωγραφικής διαφοροποίησης των εξαγωγών αγαθών

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 4.5

Διαφοροποίηση των εξαγωγών αγαθών της Ελλάδας ως προς τις χώρες προορισμού, με βάση τον δείκτη Herfindahl



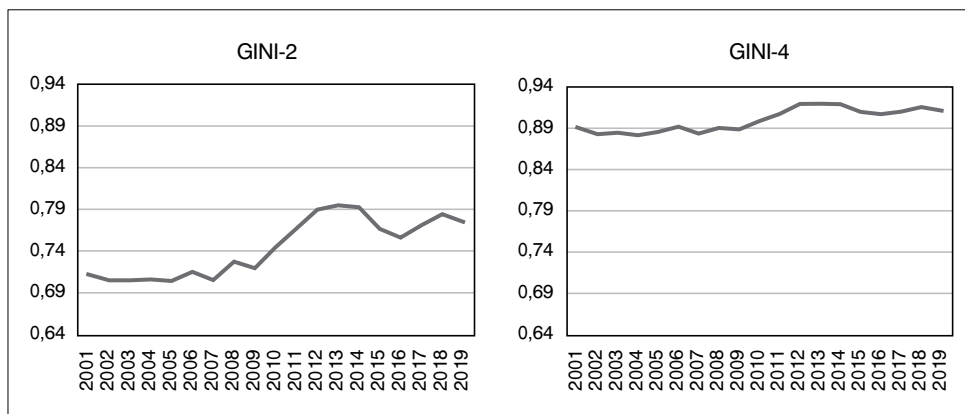
Πηγή: Υπολογισμοί των συγγραφέων στη βάση χρονοσειρών της UN Comtrade από το ITC, Ιανουάριος 2021.

της Ελλάδας, ο οποίος μάλιστα ενισχύθηκε ελαφρά στην πορεία της εξεταζόμενης περιόδου. Η εξέλιξη αυτή σχετίζεται με τις τάσεις που έχουν αναφερθεί στο Κεφάλαιο 3 της μελέτης και αφορούν στην αύξηση της συμμετοχής των χωρών της Μέσης Ανατολής και της Ασίας στην εξαγωγική δραστηριότητα της Ελλάδας.

4.2.2. Συντελεστής Gini

Στο Διάγραμμα 4.6 αποτυπώνεται η εξέλιξη του συντελεστή Gini ως προς τα προϊόντα για την Ελλάδα, υπολογισμένου βάσει του τύπου (2.4) του Κεφαλαίου 2 της μελέτης και με χρήση στοιχείων σε διψήφιο και τετραψήφιο επίπεδο ταξινόμησης για την περίοδο 2001-2019. Επιπλέον, στο Διάγραμμα 4.6 απεικονίζεται η αντίστοιχη εξέλιξη του συντελεστή Gini με χρήση δεδομένων σε διψήφιο επίπεδο, για τις έξι επιλεγμένες ευρωπαϊκές χώρες για τις οποίες παρουσιάστηκε παραπάνω και ο αντίστοιχος δείκτης Herfindahl. Υπενθυμίζεται ότι ο συντελεστής Gini ισούται με 0 στην περίπτωση που η αξία των εξαγωγών είναι η ίδια για όλα

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 4.6
Διαφοροποίηση των εξαγωγών αγαθών της Ελλάδας ως προς τα προϊόντα, με βάση τον συντελεστή Gini



Πηγή: Υπολογισμοί των συγγραφέων στη βάση χρονοσειρών της UN Comtrade από το ITC, σε διψήφιο (δείκτης GINI-2) και τετραψήφιο (δείκτης GINI-4) επίπεδο ταξινόμησης, Ιανουάριος 2021.

τα εξαγόμενα προϊόντα, ενώ χαμηλότερες τιμές του δείκτη αντανακλούν υψηλότερο βαθμό διαφοροποίησης.

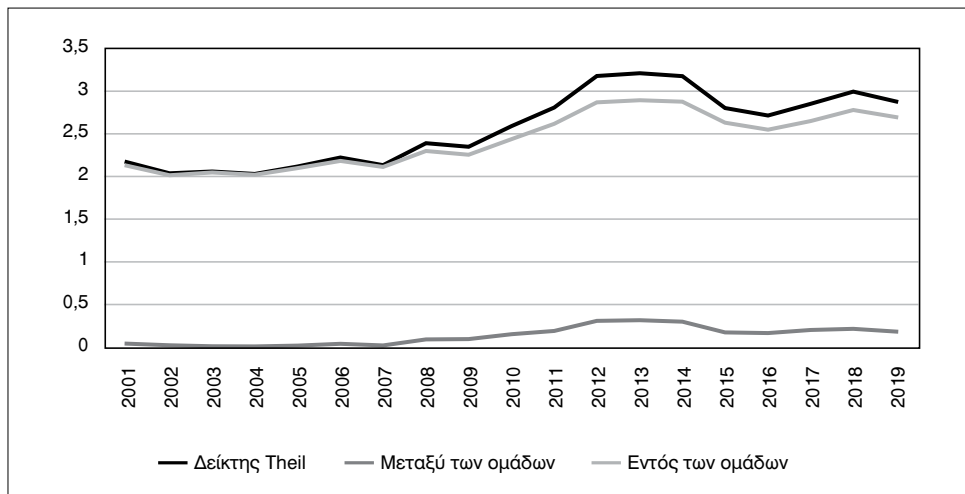
Όπως φαίνεται από το Διάγραμμα 4.6, η γενική εικόνα που παρέχει ο συντελεστής Gini ως προς τη χρονική εξέλιξη της διαφοροποίησης/εξειδίκευσης των εξαγωγών της Ελλάδας είναι παρόμοια με εκείνη που προέκυψε από την ανάλυση του αντίστοιχου δείκτη Herfindahl. Ειδικότερα, ως προς τον βαθμό συγκέντρωσης των εξαγωγών από την περίοδο της οικονομικής κρίσης και μετά, το επίπεδο τιμών του δείκτη Gini παραπέμπει σε έντονη ανισότητα μεταξύ των κατηγοριών προϊόντων ως προς τα μερίδιά τους στις εξαγωγές, και συνεπώς σε υψηλό βαθμό εξειδίκευσης των εξαγωγών σε επίπεδο προϊόντων, ήδη από την αρχή της εξεταζόμενης περιόδου, αλλά ακόμα περισσότερο από τα πρώτα χρόνια της οικονομικής κρίσης και μετά.

Η έντονη τάση συγκέντρωσης που αποτυπώνεται στην εξέλιξη του συντελεστή Gini για την περίπτωση της Ελλάδας, δεν παρατηρείται σε καμία από τις επιλεγμένες ευρωπαϊκές χώρες στις οποίες αναφέρεται το Διάγραμμα Δ.1 που παρουσιάζεται στο Παράρτημα. Στην περίπτωση της Πορτογαλίας, ο συντελεστής κατέγραψε αξιοσημείωτη πτώση κατά το πρώτο ήμισυ της εξεταζόμενης περιόδου, αντανακλώντας άνοδο του βαθμού διαφοροποίησης των εξαγωγών αγαθών, ενώ στις υπόλοιπες χώρες οι τιμές του συντελεστή δεν παρουσίασαν ιδιαίτερες μεταβολές στην πορεία του χρόνου. Έτσι, ενώ στην αρχή της εξεταζόμενης περιόδου οι τιμές του συντελεστή για την Ελλάδα ήταν χαμηλότερες σε σύγκριση με τις εξεταζόμενες χώρες, υποδηλώνοντας υψηλότερο βαθμό διαφοροποίησης στην ελληνική περίπτωση, στο τέλος της περιόδου η κατάσταση ήταν διαφορετική, με την Ελλάδα να παρουσιάζει από παραπλήσιο έως και αρκετά υψηλότερο βαθμό εξειδίκευσης με βάση τον συντελεστή Gini.

4.2.3. Δείκτης Theil

Στο Διάγραμμα 4.7 αποτυπώνεται η εξέλιξη του δείκτη Theil ως προς τα προϊόντα για την Ελλάδα, υπολογισμένου βάσει του τύπου (2.6) του Κεφαλαίου 2 της μελέτης και με χρήση στοιχείων σε τετραψήφιο επίπεδο ταξινόμησης για την περίοδο 2001-2019. Υπενθυμίζεται ότι ο δείκτης Theil ισούται με 0 στην περίπτωση που η αξία των εξαγωγών είναι η ίδια

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 4.7
 Διαφοροποίηση των εξαγωγών αγαθών της Ελλάδας ως προς
 τα προϊόντα, με βάση τον δείκτη Theil



Πηγή: Υπολογισμοί των συγγραφέων στη βάση χρονοσειρών της UN Comtrade από το ITC, σε τετραψήφιο επίπεδο ταξινόμησης, Ιανουάριος 2021.

για όλα τα εξαγόμενα προϊόντα, ενώ χαμηλότερες τιμές του δείκτη αντανακλούν υψηλότερο βαθμό διαφοροποίησης. Καθώς ο δείκτης Theil μπορεί να διαχωριστεί σε συνιστώσες για την ανάλυση της διαφοροποίησης/συγκέντρωσης εντός και μεταξύ δύο επιμέρους ομάδων (βλ. τύπο (2.7) του Κεφαλαίου 2), στο Διάγραμμα 4.7 αποτυπώνονται επιπλέον οι εντός και μεταξύ των ομάδων συνιστώσες του δείκτη Theil, στη βάση μίας επιλογής διαχωρισμού των εξαγωγών αγαθών της Ελλάδας σε δύο ομάδες προϊόντων, τα προϊόντα του πρωτογενή τομέα και τα επεξεργασμένα/βιομηχανικά προϊόντα. Η κάθετη διαφοροποίηση των εξαγωγών, ή αλλιώς η μετατόπιση της δομής των εξαγωγών από τον πρωτογενή τομέα προς τα προϊόντα της μεταποίησης, θεωρείται ότι βοηθάει στην οικονομική ανάπτυξη, μέσω της καλύτερης αξιοποίησης των πόρων για την παραγωγή μεταποιημένων αγαθών υψηλότερης προστιθέμενης αξίας.

Σύμφωνα με την εικόνα που παρουσιάζεται στο Διάγραμμα 4.7, η εξέλιξη του συνολικού δείκτη Theil υπογραμμίζει αρκετά έντονα την τάση εξειδίκευσης που εντοπίστηκε ήδη από την ανάλυση των αντίστοιχων δεικτών Herfindahl και Gini. Σε ό,τι αφορά την πορεία των συνιστωσών του δείκτη Theil, διαπιστώνεται ότι ο δείκτης Theil εντός των ομάδων αποτυπώνει μία έντονη ενίσχυση της συγκέντρωσης, αντανakλώντας μία εξειδίκευση των εξαγωγών σε επίπεδο προϊόντων στις δύο επιμέρους ομάδες. Ο δείκτης Theil μεταξύ των ομάδων κινείται σε χαμηλότερα επίπεδα και παρουσιάζει ηπιότερες διακυμάνσεις, με μικρή αύξηση κατά την περίοδο από την έναρξη της κρίσης μέχρι και το έτος 2013 και κάμψη στη συνέχεια. Από την εξέταση των σχετικών στοιχείων για τις εξαγωγές αγαθών στις δύο επιμέρους ομάδες, προκύπτει μετατόπιση της δομής των εξαγωγών από τα επεξεργασμένα/βιομηχανικά προϊόντα στα προϊόντα του πρωτογενούς τομέα κατά την περίοδο 2008-2013, με την τάση αυτή να αντιστρέφεται προς όφελος των προϊόντων της μεταποίησης από το 2014 και μετά. Επομένως η ελαφρά κάμψη του δείκτη Theil μεταξύ των ομάδων κατά την πιο πρόσφατη περίοδο αντανακλά μία διαδικασία σταδιακής κάθετης διαφοροποίησης των ελληνικών εξαγωγών αγαθών.

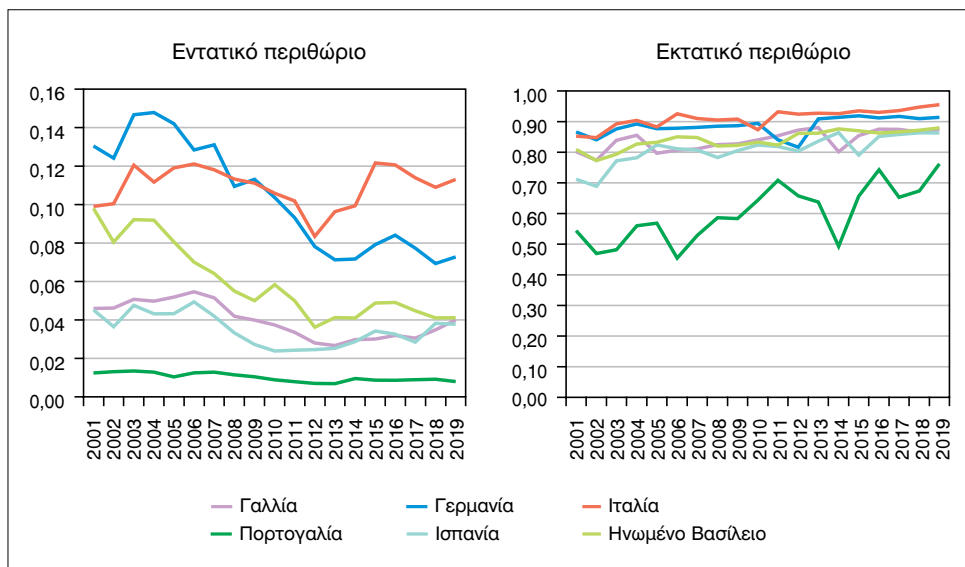
4.2.4. Δείκτες εντατικού και εκτατικού περιθωρίου Hummels και Klenow

Όπως αναφέρθηκε στο Κεφάλαιο 2 της παρούσας μελέτης, μία μεταβολή στη διαφοροποίηση των εξαγωγών μίας χώρας μπορεί να διαχωριστεί στη μεταβολή του εντατικού περιθωρίου –δηλαδή στην αλλαγή των μεριδίων των προϊόντων που ήδη περιλαμβάνονται στο εξαγωγικό μείγμα– και στη μεταβολή του εκτατικού περιθωρίου –δηλαδή στην προσθήκη ή την απόσυρση προϊόντων από το εξαγωγικό μείγμα.

Στο Διάγραμμα 4.8 απεικονίζεται η εξέλιξη των δεικτών εντατικού και εκτατικού περιθωρίου Hummels και Klenow για τις εξαγωγές της Ελλάδας προς επιλεγμένες χώρες της Ευρώπης (Ιταλία Γαλλία, Ισπανία, Πορτογαλία, Γερμανία, Ηνωμένο Βασίλειο). Αντίστοιχα, στο Διάγραμμα 4.9 παρουσιάζεται η εξέλιξη των δεικτών αυτών για τις εξαγωγές της χώρας προς τρεις ακόμα σημαντικούς εξαγωγικούς προορισμούς (ΗΠΑ, Κίνα,

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 4.8

Διαφοροποίηση των εξαγωγών αγαθών ως προς τα προϊόντα, σε επιλεγμένες ευρωπαϊκές χώρες, με βάση τους δείκτες Hummels και Klemp

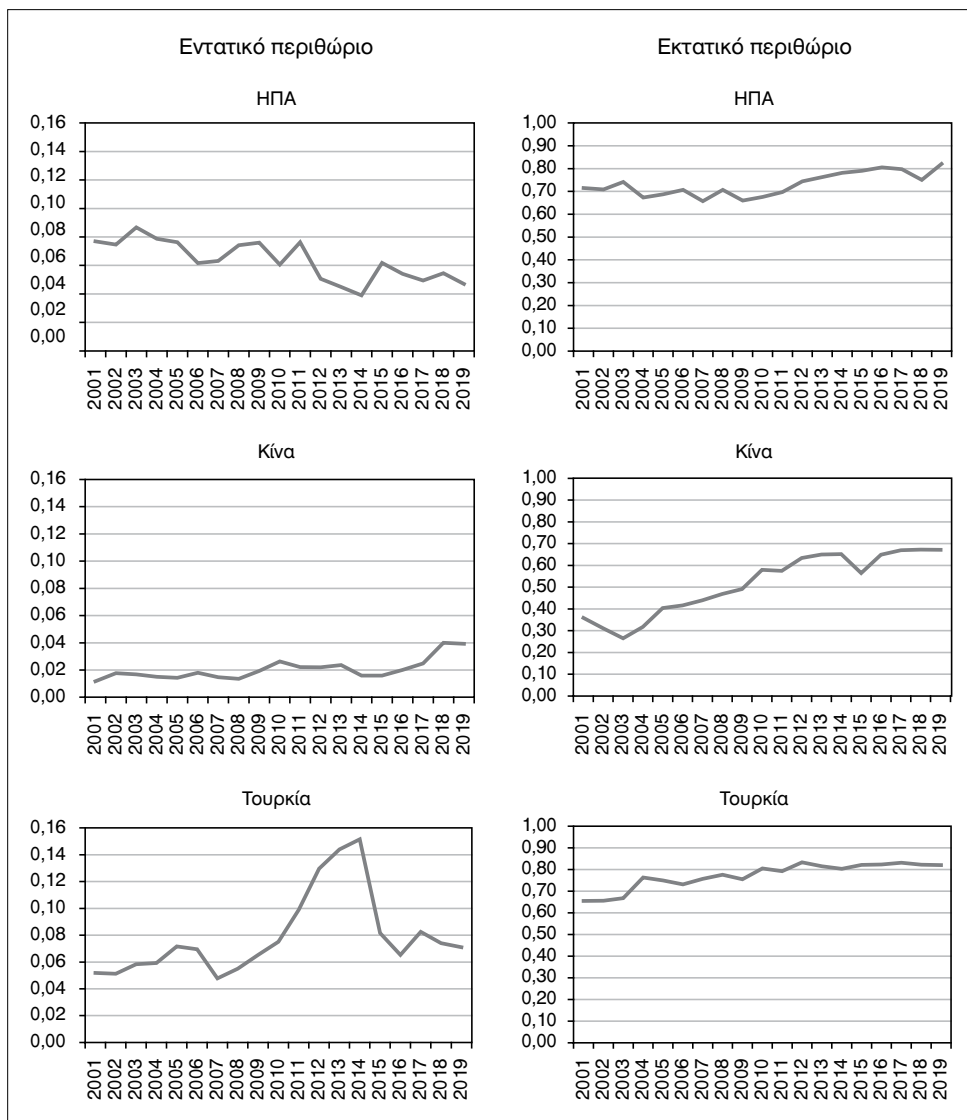


Πηγή: Υπολογισμοί των συγγραφέων στη βάση χρονοσειρών της UN Comtrade από το ITC, σε οκταψήφιο επίπεδο ταξινόμησης, Ιανουάριο 2021.

Τουρκία). Ο υπολογισμός των δεικτών έχει γίνει βάσει των τύπων (2.10) και (2.11) του Κεφαλαίου 2 της μελέτης, με χρήση στοιχείων ανά προϊόν σε οκταψήφιο επίπεδο ταξινόμησης. Σημειώνεται ότι οι ίδιοι δείκτες, υπολογισμένοι για δείγμα 76 συνολικά χωρών προορισμού των ελληνικών εξαγωγών, έχουν ενσωματωθεί στην εμπειρική ανάλυση που ακολουθεί στο Κεφάλαιο 5 της μελέτης. Διευκρινίζεται ότι, για τον υπολογισμό των δεικτών, έχουν θεωρηθεί ως ενεργοί κωδικοί προϊόντων για κάθε έτος και εξαγωγικό προορισμό οι κωδικοί με αξία εξαγωγών άνω του μηδενός (για την ακρίβεια από 1.000 ευρώ και πάνω). Η συγκεκριμένη επιλογή κρίθηκε ως πλέον κατάλληλη, λαμβάνοντας υπόψη τα μεγέθη των διμερών εξαγωγών αγαθών της Ελλάδας

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 4.9

Διαφοροποίηση των εξαγωγών αγαθών ως προς τα προϊόντα, σε επιλεγμένες χώρες, με βάση τους δείκτες Hummels και Klepaw



Πηγή: Υπολογισμοί των συγγραφέων στη βάση χρονοσειρών της UN Comtrade από το ITC, σε οκταψήφιο επίπεδο ταξινόμησης, Ιανουάριος 2021.

στο πολύ λεπτομερές επίπεδο ταξινόμησης που χρησιμοποιείται στην ανάλυση⁵.

Από τους απεικονιζόμενους δείκτες εντατικού περιθωρίου για τις επιλεγμένες χώρες της Ευρώπης, διακρίνονται κάποιες εμφανείς και σχετικά ομοιογενείς τάσεις. Συγκεκριμένα, με εξαίρεση την Πορτογαλία όπου οι παρατηρούμενες διακυμάνσεις του δείκτη είναι οριακές, παρατηρείται μία τάση αύξησης του δείκτη στα πιο πρόσφατα έτη, σε αντιστροφή μίας παρατεταμένης πτωτικής πορείας του δείκτη την περίοδο που προηγήθηκε. Φαίνεται επομένως ότι, στο συγκεκριμένο δείγμα εξαγωγικών προορισμών, παρουσιάστηκε τα τελευταία χρόνια μία τάση εξειδίκευσης των εξαγωγών αγαθών της Ελλάδας ως προς τα προϊόντα, ενώ προγενέστερα είχε παρατηρηθεί μία πορεία προς την εξισορρόπηση των μεριδίων των εξαγόμενων προϊόντων.

Σε σχέση με τους δείκτες εντατικού περιθωρίου για τις επιλεγμένες χώρες εκτός Ευρώπης, διακρίνεται στην περίπτωση των ΗΠΑ μία τάση διαφοροποίησης διαχρονικά, στην περίπτωση της Κίνας κάποιες ενδείξεις εξειδίκευσης κατά την πολύ πρόσφατη περίοδο, και στην περίπτωση της Τουρκίας μία έντονη τάση εξειδίκευσης κατά την περίοδο 2008-2014, η οποία όμως αντιστράφηκε στα χρόνια που ακολούθησαν.

Ως προς τους δείκτες εκτατικού περιθωρίου, η εικόνα που παρουσιάζεται στα Διαγράμματα 4.8 και 4.9 παραπέμπει σε έναν προοδευτικό εμπλουτισμό του εξαγωγικού χαρτοφυλακίου της Ελλάδας σε όλες τις επιλεγμένες χώρες. Μεταξύ των χωρών της Ευρώπης που εξετάζονται, η τάση για δραστηριοποίηση σε περισσότερους κωδικούς εξαγωγίμων προϊόντων φαίνεται να ήταν εντονότερη και πιο διαρκής στην περίπτωση της Πορτογαλίας. Μεταξύ των υπόλοιπων τριών επιλεγμένων χωρών, η αύξηση της ποικιλίας των εξαγόμενων προϊόντων φαίνεται να ήταν πιο εκτεταμένη στην περίπτωση της Κίνας.

⁵ Ακόμα και για τους σημαντικότερους προορισμούς των ελληνικών εξαγωγών υπάρχουν κατ' έτος χιλιάδες οκταψήφιοι κωδικοί προϊόντων που παρουσιάζουν μηδενική αξία εξαγωγών, ενώ περιλαμβάνονται στο εξαγωγικό μείγμα της χώρας προς τον υπόλοιπο κόσμο.

4.3. Δείκτες ανταγωνιστικότητας των εξαγωγών αγαθών

Η πλέον συνήθης μεθοδολογία αποτίμησης της ανταγωνιστικότητας των εξαγωγών αγαθών συνίσταται στον υπολογισμό δεικτών οι οποίοι αποτυπώνουν το αποκαλυφθέν συγκριτικό πλεονέκτημα μίας χώρας έναντι των ανταγωνιστών της. Στο πλαίσιο μίας μελέτης για τη διάρθρωση και τη διαφοροποίηση/συγκέντρωση των εξαγωγών αγαθών μίας χώρας, οι δείκτες αποκαλυφθέντος συγκριτικού πλεονεκτήματος μπορούν να παρέχουν ενδείξεις του κατά πόσον η χώρα εξειδικεύεται ή αναπτύσσει την εξαγωγική της δραστηριότητα σε τομείς που είναι ανταγωνιστική και συνεπώς παρουσιάζει μεγαλύτερες εξαγωγικές δυνατότητες. Για τον λόγο αυτό στην παρούσα ανάλυση, επιπλέον των δεικτών διαφοροποίησης/εξειδίκευσης, υπολογίζονται για την Ελλάδα δύο ευρέως χρησιμοποιούμενοι στη διεθνή βιβλιογραφία δείκτες «αποκαλυφθέντος συγκριτικού πλεονεκτήματος», ο δείκτης Balassa (1965) και ο δείκτης Vollrath (1991). Οι δείκτες αυτοί, έναντι στην προκειμένη περίπτωση των χωρών της ΕΕ, ορίζονται ως εξής:

$$\text{Δείκτης Balassa}_i = \frac{x_j^G / x^G}{x_j^{EE} / x^{EE}} \quad (4.1)$$

όπου $j = 1, \dots, n$ τα εξαγόμενα προϊόντα, x_j^G και x_j^{EE} η αξία των εξαγωγών της Ελλάδας και η αξία των εξαγωγών της ΕΕ, αντίστοιχα, στο προϊόν j , και x^G και x^{EE} η συνολική αξία των εξαγωγών της Ελλάδας και της ΕΕ, αντίστοιχα, και

$$\text{Δείκτης Vollrath}_i = \text{Δείκτης Balassa}_i - \frac{m_j^G / m^G}{m_j^{EE} / m^{EE}} \quad (4.2)$$

όπου m_j^G και m_j^{EE} η αξία εισαγωγών της Ελλάδας και της ΕΕ, αντίστοιχα, στο προϊόν j , και m^G και m^{EE} η συνολική αξία των εισαγωγών της Ελλάδας και της ΕΕ, αντίστοιχα. Τιμές του δείκτη Balassa άνω της μονάδας καταδεικνύουν συγκριτικό πλεονέκτημα στον εκάστοτε κλάδο έναντι της ΕΕ. Αντίστοιχα, θετικές τιμές του Vollrath αποτελούν ενδείξεις συγκριτικού πλεονεκτήματος.

ΠΙΝΑΚΑΣ 4.1
Τιμές δεικτών Balassa και Vollrath για τα έτη 2001, 2008, και 2019, στις 30 τετραψήφιες κατηγορίες προϊόντων της ταξινόμησης HS με τις υψηλότερες εξαγωγές το έτος 2019

Κωδικός	Κλάδος	Δείκτης Balassa			Δείκτης Vollrath		
		2001	2008	2019	2001	2008	2019
2710	Λάδια από πετρέλαιο ή ασφαλτούχα ορυκτά, όχι ακατέργαστα, κ.ά.	4,2	4,9	8,0	3,3	3,6	6,3
3004	Φάρμακα με μορφή δόσεων ή συσκευασμένα για λιανική πώληση	2,0	2,1	2,6	-0,3	0,2	0,9
9999	Προϊόντα π.δ.κ.α.	0,6	0,6	1,2	0,5	0,5	-0,2
8471	Αυτόματες μηχανές επεξεργασίας πληροφοριών (H/M), κ.ά.	0,1	0,1	1,0	-0,3	-0,4	0,2
7606	Πλάκες, ταινίες και φύλλα από αλουμίνιο πάχους>0,2 mm	8,5	12,4	11,1	7,9	11,8	9,5
5201	Βαμβάκι, μη λαναρισμένο ούτε χτενισμένο	20,2	23,1	19,3	20,0	22,9	19,1
302	Ψάρια νωπά ή διατηρημένα με απλή ψύξη, με εξαιρέση αυτά της κλάσης 304	16,6	24,9	13,8	14,6	23,2	11,7
2005	Λαχανικά παρασκευασμένα/διατηρημένα όχι με ξίδι/οξικό οξύ, όχι κατεψυγμένα	15,4	21,2	26,7	14,7	20,5	25,3
406	Τυριά και πηγμένο γάλα για τυρί	5,4	6,8	8,1	0,7	3,3	3,2
7411	Σωλήνες κάθε είδους από χαλκό	20,1	22,5	40,1	19,3	21,9	39,8
2713	Οππάνθρακας (κοκ) από πετρέλαιο, άσφαλτος από πετρέλαιο κ.ά.	1,6	6,4	10,0	0,0	3,8	9,1
7604	Ράβδοι και είδη καθορισμένης μορφής από αλουμίνιο	11,3	6,6	13,5	10,6	5,4	12,9
1509	Ελαιόλαδο και τα κλάσματά του, όχι χημικώς μετασχηματισμένα	57,5	36,4	27,0	57,0	36,2	26,6
2008	Καρποί και φρούτα κ.ά., παρασκευασμένα ή διατηρημένα	34,5	19,9	12,1	33,3	18,9	10,9
8544	Σύρματα, καλώδια κ.ά. αγωγοί με ηλεκτρική μόνωση, καλώδια από οπτικές ίνες	1,8	1,8	1,4	1,5	1,3	1,0

7607	Φύλλα και ταινίες, λεπτά, από αλουμίνιο με πάχος < 0,2 mm	32,3	8,3	14,0	31,7	7,7	12,8
2515	Μάρμαρα, τραφερτίνες, σαβσετόλιθοι	26,7	20,6	57,8	22,6	16,8	54,6
2106	Παρασκευάσματα διατροφής π.δ.κ.α.	1,7	2,5	2,9	0,2	1,2	1,5
7601	Αλουμίνιο σε ακατέργαστη μορφή	0,4	2,2	2,4	-1,3	0,0	-1,1
2711	Αέρια πετρελαίου και άλλοι αέριοι υδρογονάνθρακες	0,4	0,3	0,4	-0,2	-0,7	-1,1
810	Φράουλες, σμέουρα, μούρα, βατόμουρα, κ.ά.	4,3	6,6	6,1	3,9	6,2	5,9
9503	Τρίκυκλα, σκούτερ, κούκλες, μικροκατασκευές, ruzzles κ.ά. παιχνίδια	0,4	0,9	2,4	-0,3	-0,2	1,1
3902	Πολυμερή του προπυλενίου ή άλλων ολεφινών, σε αρχικές μορφές	0,2	3,4	2,7	-1,2	2,8	1,8
2523	Τσιμέντα	18,9	10,7	8,6	18,8	10,6	8,1
7213	Χοντρόσυρμα (fil machine) από σίδηρο ή από όχι σε κράμα χάλυβες	0,1	2,7	9,5	-1,3	2,2	8,9
2402	Πούρα, πουράκια και τσιγάρα, από καπνό ή υποκατάστατα του καπνού	5,1	4,7	3,9	3,2	3,0	1,6
7305	Σωλήνες κυκλικής διατομής με διάμετρο > 406,4 mm, από σίδηρο ή χάλυβα	13,4	3,2	14,0	13,2	3,2	13,7
805	Εσπεριδοειδή, νωπά ή ξερά	17,3	11,1	6,9	16,8	9,8	6,2
403	Βουτυρόγαλα, πηγμένο γάλα και πηγμένη κρέμα, γιαούρτι, κεφίρ κ.ά.	7,9	9,0	21,3	5,6	7,4	20,1
2403	Άλλα βιομηχανοποιημένα καπνά και υποκατάστατα του καπνού, κ.ά.	5,2	2,8	10,7	2,8	0,8	8,9

Πηγή: Υπολογισμοί των συγγραφέων στη βάση χρονοσειρών της UN Comtrade από το ITC, Ιανουάριος 2021.

Στον Πίνακα 4.1 πιο πάνω παρουσιάζονται οι τιμές των δεικτών Balassa και Vollrath στους 30 τετραψήφιους κλάδους αγαθών της ταξινόμησης HS στους οποίους η Ελλάδα παρουσίασε την υψηλότερη αξία εξαγωγών το έτος 2019 (βλέπε Κεφάλαιο 3, Πίνακας 3.5). Στη μεγάλη πλειονότητα των κλάδων αυτών, οι οποίοι είναι αντιπροσωπευτικοί της εξαγωγικής εξειδίκευσης της Ελλάδας, οι δείκτες Balassa και Vollrath παρουσιάζουν ισχυρές ενδείξεις της ύπαρξης αποκαλυπτόμενου συγκριτικού πλεονεκτήματος. Ειδικότερα, όπως προκύπτει, το έτος 2019, η τιμή του δείκτη Balassa υπερέβαινε τη μονάδα στους 29 από τους 30 κλάδους του πίνακα, ενώ συνολικά οι 26 από τους κλάδους αυτούς παρουσίαζαν τιμή του δείκτη Balassa άνω της μονάδας και το έτος 2008, και επομένως μπορεί να θεωρηθεί ότι διατηρούν ένα σχετικά σταθερό αποκαλυφθέν συγκριτικό πλεονέκτημα. Σε ό,τι αφορά τον δείκτη Vollrath, η ύπαρξη συγκριτικού πλεονεκτήματος το έτος 2019 επιβεβαιώνεται για τους 27 από τους 29 κλάδους με δείκτη Balassa μεγαλύτερο της μονάδας.

Με βάση το ύψος των δεικτών Balassa και Vollrath, τα συγκριτικά πλεονεκτήματα της Ελλάδας φαίνεται να είναι αρκετά ισχυρά σε πολλούς από τους κλάδους του Πίνακα 4.1. Συγκεκριμένα, για το έτος 2019, τιμές δεικτών άνω των 5 μονάδων καταγράφονται σε 20 από τους 30 κλάδους του πίνακα σύμφωνα με τον δείκτη Balassa, και σε 19 από τους 30 κλάδους του πίνακα σύμφωνα με τον δείκτη Vollrath. Οι υψηλότερες τιμές των δεικτών, και επομένως οι ισχυρότερες ενδείξεις συγκριτικού πλεονεκτήματος, εμφανίζονται στους κλάδους 2515 (μάρμαρα, τραβερτίνες, ασβεστόλιθοι), 7411 (σωλήνες από χαλκό), 1509 (ελαιόλαδο), 205 (παρασκευάσματα από λαχανικά), 403 (γιαούρτι, κ.α.), 5201 (βαμβάκι), 7305 (σωλήνες από σίδηρο ή χάλυβα), 7607, 7604, 7606 (προϊόντα αλουμινίου), 302 (ψάρια), 2008 (παρασκευάσματα από φρούτα) και 2403 (προϊόντα καπνού).

Σύμφωνα με τα ανωτέρω, και λαμβάνοντας υπόψη από κοινού τα στοιχεία του Πίνακα 4.1 και την ανάλυση του Κεφαλαίου 3 της μελέτης αναφορικά με την κλαδική διάρθρωση των εξαγωγών, παρατηρείται ότι οι δραστηριότητες στις οποίες η Ελλάδα παρουσιάζει εξαγωγική εξειδίκευση χαρακτηρίζονται ως επί το πλείστον από την ύπαρξη ισχυρού και, σε αρκετές περιπτώσεις, ενισχυόμενου συγκριτικού πλεονεκτήματος.

4.4. Συμπεράσματα

Από την εξέταση του βαθμού διαφοροποίησης/συγκέντρωσης των εξαγωγών της Ελλάδας ανά προϊόν με βάση τον δείκτη Herfindahl φαίνεται ότι, κατά την περίοδο πριν από την οικονομική κρίση, ο βαθμός συγκέντρωσης παρέμεινε σταθερός, ενώ στη συνέχεια, και με εξαίρεση την περίοδο 2014-2016, ο δείκτης παρουσίασε σημαντική άνοδο, φτάνοντας το έτος 2019 σε επίπεδο αρκετά υψηλότερο σε σχέση με την έναρξη της εξεταζόμενης περιόδου. Από την εξέταση των αντίστοιχων εξελίξεων σε επιλεγμένες χώρες της Ευρώπης, προκύπτει ότι καμία από τις εν λόγω χώρες δεν εμφάνισε την έντονη τάση συγκέντρωσης που παρατηρήθηκε στην περίπτωση της Ελλάδας, ενώ αντίθετα στις περισσότερες από τις χώρες αυτές καταγράφηκε μικρή άνοδος του βαθμού διαφοροποίησης των εξαγωγών αγαθών.

Παρόμοια συμπεράσματα προκύπτουν και από την εξέταση του συντελεστή Gini και του δείκτη Theil. Επιπλέον, η ενίσχυση της συγκέντρωσης των εξαγωγών επιβεβαιώνεται και από την εντός των ομάδων συνιστώσα του δείκτη Theil για τις επιμέρους ομάδες που αφορούν τα πρωτογενή και τα επεξεργασμένα/βιομηχανικά προϊόντα. Από την άλλη πλευρά ο δείκτης Theil μεταξύ των ομάδων αυτών παραπέμπει σε μία διαδικασία σταδιακής κάθετης διαφοροποίησης των ελληνικών εξαγωγών αγαθών κατά την πιο πρόσφατη περίοδο.

Τα στοιχεία για την εξέλιξη του δείκτη Herfindahl ανά προϊόν χωρίς τα πετρελαιοειδή προϊόντα δείχνουν ότι και στις εκτός των πετρελαιοειδών κατηγορίες προϊόντων υπήρχε μία σταδιακή πορεία προς την κλαδική εξειδίκευση κατά τα χρόνια της οικονομικής κρίσης και αργότερα, με τις σχετικές μεταβολές να είναι ωστόσο αρκετά περιορισμένης έκτασης.

Σε ό,τι αφορά τη γεωγραφική συγκέντρωση των εξαγωγών αγαθών της Ελλάδας, ο δείκτης Herfindahl παραπέμπει σε αρκετά υψηλό βαθμό γεωγραφικής διαφοροποίησης των εξαγωγών αγαθών της χώρας, ο οποίος μάλιστα ενισχύθηκε ελαφρά στην πορεία της εξεταζόμενης περιόδου. Η εξέλιξη αυτή σχετίζεται με την αύξηση της συμμετοχής των χωρών της Μέσης Ανατολής και της Ασίας στην εξαγωγική δραστηριότητα της Ελλάδας.

Από τον υπολογισμό των δεικτών εντατικού και εκτατικού περιθωρίου Hummels και Klepov για ένα δείγμα χωρών, προκύπτουν επίσης ενδείξεις εξειδίκευσης των εξαγωγών αγαθών της Ελλάδας ως προς τα προϊόντα κατά τα πιο πρόσφατα χρόνια. Επιπλέον, όμως, διακρίνεται και μία διαχρονική τάση για εμπλουτισμό του εξαγωγικού μείγματος με νέα προϊόντα.

Με βάση το ύψος των δεικτών αποκαλυφθέντος συγκριτικού πλεονεκτήματος Balassa και Vollrath, εντοπίζεται σημαντικό συγκριτικό πλεονέκτημα σε όλους σχεδόν τους βασικούς εξαγωγικούς κλάδους της χώρας. Αξιοπρόσεκτο είναι ότι οι δραστηριότητες στις οποίες η Ελλάδα παρουσιάζει εξαγωγική εξειδίκευση χαρακτηρίζονται ως επί το πλείστον από την ύπαρξη ισχυρού και, σε αρκετές περιπτώσεις, ενισχυόμενου συγκριτικού πλεονεκτήματος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5

ΕΜΠΕΙΡΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ ΤΗΣ ΣΧΕΣΗΣ ΜΕΤΑΞΥ ΔΙΑΦΟΡΟΠΟΙΗΣΗΣ/ΕΞΕΙΔΙΚΕΥΣΗΣ ΚΑΙ ΕΞΑΓΩΓΙΚΩΝ ΕΠΙΔΟΣΕΩΝ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

5.1. Εισαγωγή

Από την ανάλυση που προηγήθηκε στα Κεφάλαια 3 και 4, φαίνεται ότι μετά το έτος 2007, όταν η ελληνική οικονομία βρέθηκε αρχικά υπό την επήρεια της διεθνούς χρηματοπιστωτικής κρίσης και εν συνεχεία υπό την επίδραση του μεγάλου δομικού σοκ που επέφερε η ελληνική κρίση, η δυναμική του εξαγωγικού τομέα της χώρας ενισχύθηκε σημαντικά παρά τις αντιξοότητες. Παράλληλα, την ίδια περίοδο παρατηρήθηκε μία αξιοσημείωτη αύξηση της εξειδίκευσης των εξαγωγών αγαθών της Ελλάδας ως προς τα προϊόντα, αλλά και μία προοδευτική ενίσχυση της γεωγραφικής διαφοροποίησης των εξαγωγών, με αύξηση της συμμετοχής των χωρών της Μέσης Ανατολής και της Νότιας Ασίας στην εξαγωγική δραστηριότητα της χώρας. Δημιουργείται λοιπόν το ερώτημα του κατά πόσον οι παρατηρούμενες εξελίξεις στη διαφοροποίηση/συγκέντρωση των εξαγωγών αγαθών της Ελλάδας από το έτος 2008 και μετά αποτελούν παράγοντα που συνετέλεσε στη βελτίωση των εξαγωγικών επιδόσεων της χώρας εν μέσω μίας ιδιαίτερα δύσκολης συγκυρίας.

Όπως αναφέρεται στο βιβλιογραφικό πλαίσιο που παρουσιάστηκε στο Κεφάλαιο 2 της παρούσας μελέτης, ένα σκέλος της εμπειρικής βιβλιογραφίας γύρω από το φαινόμενο της διαφοροποίησης των εξαγωγών επικεντρώνεται ακριβώς σε ερωτήματα αυτής της μορφής, και συγκεκριμένα στη διερεύνηση της άμεσης σχέσης μεταξύ της διαφοροποίησης και των εξαγωγικών επιδόσεων. Η συγκεκριμένη σκοπιά των οικονομικών επιδράσεων της διαφοροποίησης/εξειδίκευσης προσφέρεται για την ανάλυση ανεπτυγμένων οικονομιών όπως η Ελλάδα, σε αντίθεση με άλλες προσεγγίσεις (π.χ. της σχέσης της διαφοροποίησης με το ΑΕΠ), οι οποίες αρμόζουν περισσότερο στη μελέτη αναπτυσσόμενων χωρών.

Το παρόν κεφάλαιο προχωρά σε μία εμπειρική μελέτη της σχέσης μεταξύ της διαφοροποίησης/εξειδίκευσης και των εξαγωγικών ροών για την περίπτωση της Ελλάδας, εστιάζοντας στην περίοδο από το έτος 2008 και μετά, όταν το τοπίο της ελληνικής οικονομίας άλλαξε ριζικά λόγω των δομικών αλλαγών που έφερε η κρίση. Η εμπειρική μεθοδολογία που ακολουθείται διερευνά τις επιδράσεις της διαφοροποίησης, όχι στο επίπεδο των συνολικών εξαγωγών της εκάστοτε υπό εξέταση χώρας έναντι του υπόλοιπου κόσμου, αλλά σε επίπεδο εξαγωγικού προορισμού. Αντίστοιχη μεθοδολογία εφάρμοσε πρόσφατα ο del Rosal (2019), για τη διερεύνηση της σχέσης μεταξύ διαφοροποίησης και εξαγωγικών επιδόσεων στην περίπτωση της Ισπανίας. Σε αντίθεση με προηγούμενες σχετικές προσεγγίσεις, οι οποίες είχαν εφαρμοστεί σε δείγμα αποτελούμενο από ομάδες χωρών (Funke & Ruhwedel, 2001, 2002· Camanho & Romeu, 2011), η μεθοδολογία που υιοθέτησε ο del Rosal είναι προσαρμοσμένη για τη μελέτη δείγματος μίας χώρας (single country study). Με την ακολουθούμενη προσέγγιση, δίνεται η δυνατότητα καλύτερης αξιοποίησης των πλέον αναλυτικών δεδομένων για τις εμπορικές ροές (στην περιπτώσή μας λεπτομερή δεδομένα των εξαγωγών της Ελλάδας ανά προϊόν και ανά χώρα προορισμού), ενώ επιπλέον καθίσταται δυνατή η διερεύνηση του κατά πόσον η όποια συσχέτιση μεταξύ διαφοροποίησης/συγκέντρωσης και εξαγωγικών επιδόσεων συνδέεται με τις μεταβολές του εντατικού ή του εκτατικού περιθωρίου. Σε επίπεδο χωρών προορισμού, το εντατικό περιθώριο αντανακλά την ισχυροποίηση των υφιστάμενων εμπορικών σχέσεων με έκαστη χώρα, μέσα από την αύξηση των εξαγωγών σε προϊόντα που εξαγονται ήδη στη χώρα αυτή, ενώ το εκτατικό περιθώριο αντανακλά την αύξηση της ποικιλίας των προϊόντων που εξαγονται ανά χώρα.

Η εμπειρική προσέγγιση που ακολουθείται στην ανάλυση βασίζεται σε ένα υπόδειγμα ζήτησης εξαγωγών, το οποίο μαζί με τις τυπικές μεταβλητές της συνάρτησης ζήτησης περιλαμβάνει ως επεξηγηματική μεταβλητή και την ποικιλία των εξαγωγών, όπως αυτή μετρείται με τον δείκτη Herfindahl. Οι εκτιμήσεις διενεργούνται με τη χρήση χρονολογικών σειρών διαστρωματικών δεδομένων (δεδομένα πάνελ), με διαστρωματικές μονάδες τις χώρες προορισμού των ελληνικών εξαγωγών αγαθών. Για την εκτίμηση του υποδείγματος, εφαρμόζεται η μέθοδος δυναμικών εκτιμητών της Γενικευμένης Μεθόδου Ρομών (Generalised Method of Moments-GMM Dynamic Panel Estimation).

5.2. Δεδομένα

Η σχέση μεταξύ της διαφοροποίησης/εξειδίκευσης και των εξαγωγικών επιδόσεων της Ελλάδας ανά χώρα προορισμού διερευνάται με χρήση ετήσιων δεδομένων που περιλαμβάνουν αφενός λεπτομερή στοιχεία για τις εξαγωγές της Ελλάδας προς τους εμπορικούς της εταίρους και αφετέρου οικονομικά στοιχεία που αφορούν τις χώρες προορισμού.

Τα στοιχεία για τις εξαγωγές, τα οποία προέρχονται από τη βάση δεδομένων διεθνούς εμπορίου του ΟΗΕ (UN Comtrade) και έχουν αντληθεί από το International Trade Centre (ITC), αφορούν την αξία των ετήσιων εξαγωγών αγαθών της Ελλάδας ανά χώρα προορισμού, στο πλέον αναλυτικό επίπεδο των οκταψήφιων κωδικών προϊόντων της διεθνούς ταξινόμησης HS. Με βάση τα στοιχεία αυτά, έχουν υπολογιστεί ο δείκτης Herfindahl ανά έτος και χώρα προορισμού, οι εναλλακτικοί δείκτες συγκέντρωσης Gini και Theil, καθώς και οι δείκτες εντατικού και εκτατικού περιθωρίου Hummels και Klepov, οι οποίοι χρησιμοποιούνται για τις εκτιμήσεις. Όπως εξηγείται παρακάτω, το υπόδειγμα περιλαμβάνει και μεταβλητές που αφορούν το ΑΕΠ και την πραγματική συναλλαγματική ισοτιμία ανά χώρα προορισμού, με τα στοιχεία για τα συγκεκριμένα οικονομικά μεγέθη να έχουν αντληθεί από τη βάση δεδομένων της Παγκόσμιας Τράπεζας (World Development Indicators – WDI).

Όπως όλα τα οικονομικά δεδομένα που έχουν χρησιμοποιηθεί στην παρούσα μελέτη, έτσι και τα στοιχεία για την εμπειρική ανάλυση έχουν συλλεγεί αρχής γενομένης από το 2001, έτος κατά το οποίο η Ελλάδα εισήλθε στην Ευρωζώνη. Κατά τον χρόνο ολοκλήρωσης της μελέτης, το πιο πρόσφατο έτος, για το οποίο υπήρχαν διαθέσιμες όλες οι αναγκαίες σειρές για τις εκτιμήσεις, ήταν το 2019. Οι βασικές εκτιμήσεις του υποδείγματος που εφαρμόζεται στην ανάλυση διεξάγονται με χρήση δείγματος της περιόδου 2008-2019, και αυτό διότι τα δομικά χαρακτηριστικά της ελληνικής οικονομίας στην περίοδο μέχρι και το έτος 2007 ήταν πολύ διαφορετικά σε σχέση με εκείνα που διαμόρφωσαν στη συνέχεια οι συνθήκες της κρίσης. Σημειώνεται ότι ο χρονικός περιορισμός του δείγματος στο υπόδειγμα είναι συμβατός με τη μεθοδολογία εκτίμησης που χρησιμοποιείται. Ωστόσο στις εκτιμήσεις αξιοποιείται και το σύνολο των δεδομένων ολόκληρης της περιόδου 2001-2019, στο πλαίσιο των ελέγχων ανθεκτικότητας των βασικών αποτελεσμάτων.

Τα στοιχεία και οι δείκτες που προαναφέρθηκαν έχουν συγκεντρωθεί σε ένα σύνολο δεδομένων πάνελ, οι διαστρωματικές μονάδες του οποίου αντιστοιχούν σε χώρες προορισμού των ελληνικών εξαγωγών. Το συγκεκριμένο πάνελ δεν περιλαμβάνει όλες τις χώρες στις οποίες έχει εξαγάγει η Ελλάδα στο διάστημα που εξετάζεται, αλλά καλύπτει ένα δείγμα 76 χωρών, οι οποίες αναφέρονται στον Πίνακα 5.1. Το δείγμα αυτό έχει επιλεγεί με κριτήριο τον αριθμό των εξαγόμενων από την Ελλάδα προϊόντων προς την εκάστοτε χώρα, και προϋποθέτει εξαγωγική δραστηριότητα σε τουλάχιστον 100 οκταψήφιους κωδικούς προϊόντων

ΠΙΝΑΚΑΣ 5.1
Κατάλογος χωρών που περιλαμβάνονται στο δείγμα

Αίγυπτος	Ελβετία	Κίνα	Ν. Αφρική	Σιγκαπούρη
Αλβανία	Εσθονία	Κουβέιτ	Ν. Κορέα	Σλοβακία
Αλγερία	Ην. Αραβικά Εμιράτα	Κροατία	Νέα Ζηλανδία	Σλοβενία
Αυστραλία	Ηνωμένο Βασίλειο	Κύπρος	Νιγηρία	Σουηδία
Αυστρία	ΗΠΑ	Λετονία	Νορβηγία	Ταϊλάνδη
Βέλγιο	Ιαπωνία	Λίβανος	Ολλανδία	Τόγκο
Βιετνάμ	Ινδία	Λιβερία	Ουγγαρία	Τουρκία
Βόρεια Μακεδονία	Ινδονησία	Λιβύη	Ουκρανία	Τσεχία
Βοσνία Ερζεγοβίνη	Ιορδανία	Λιθουανία	Πακιστάν	Τυνησία
Βουλγαρία	Ιράν	Λουξεμβούργο	Παναμάς	Φιλιππίνες
Βραζιλία	Ιρλανδία	Μαλαισία	Πολωνία	Φινλανδία
Γαλλία	Ισπανία	Μάλτα	Πορτογαλία	Χονγκ Κονγκ
Γερμανία	Ισραήλ	Μαρόκο	Ρουμανία	
Γεωργία	Ιταλία	Μεξικό	Ρωσία	
Γκάνα	Καναδάς	Μολδαβία	Σαουδική Αραβία	
Δανία	Κατάρ	Μπαχάμες	Σερβία	

της ταξινόμησης HS. Το συγκεκριμένο κριτήριο επιλογής ακολουθεί τη μεθοδολογία του del Rosal και αποκλείει από το δείγμα χώρες οι οποίες, λόγω της μεγάλης απόστασής τους από την Ελλάδα ή/και λόγω του μικρού

ΠΙΝΑΚΑΣ 5.2
Περιγραφικά στατιστικά των δεδομένων

Μεταβλητή		Μέση τιμή	Τυπική απόκλιση	Ελάχιστη τιμή	Μέγιστη τιμή	Παρατηρήσεις
Ln(Εξαγωγές _{it})	συνολικά	11,863	1,389	8,154	15,111	N = 834 n = 76 $\bar{T} = 10,97$
	μεταξύ		1,344	9,151	14,741	
	εντός		0,422	9,951	13,388	
Ln(δείκτης Herfindahl _{it})	συνολικά	-2,338	1,009	-4,677	-0,120	N = 834 n = 76 $\bar{T} = 10,97$
	μεταξύ		0,913	-4,234	-0,427	
	εντός		0,482	-4,428	-0,472	
Ln(AEΠ _{it})	συνολικά	25,918	1,788	21,516	30,424	N = 834 n = 76 $\bar{T} = 10,97$
	μεταξύ		1,828	21,542	30,185	
	εντός		0,185	25,232	26,417	
Ln(Πραγματική συναλλαγματική ισοτιμία _{it})	συνολικά	1,772	2,209	-1,250	9,698	N = 834 n = 76 $\bar{T} = 10,97$
	μεταξύ		2,489	-1,072	9,670	
	εντός		0,237	0,899	4,945	
Ln(Δείκτης Theil _{it})	συνολικά	0,971	0,311	-0,001	1,683	N = 834 n = 76 $\bar{T} = 10,97$
	μεταξύ		0,267	0,298	1,556	
	εντός		0,172	0,166	1,637	
Ln(Συντελεστής Gini _{it})	συνολικά	-0,096	0,052	-0,351	-0,012	N = 834 n = 76 $\bar{T} = 10,97$
	μεταξύ		0,045	-0,247	-0,021	
	εντός		0,028	-0,251	0,017	
Ln(Εκτατικό περιθώριο _{it})	συνολικά	-0,539	0,333	-2,238	-0,027	N = 834 n = 76 $\bar{T} = 10,97$
	μεταξύ		0,325	-1,538	-0,041	
	εντός		0,162	-1,446	0,117	
Ln(Εντατικό περιθώριο _{it})	συνολικά	-4,663	1,169	-8,206	-1,887	N = 834 n = 76 $\bar{T} = 10,97$
	μεταξύ		1,117	-7,100	-2,236	
	εντός		0,372	-6,047	-3,284	

Σημείωση: Τα στατιστικά υπολογίζονται για την περίοδο 2008-2019.

τους μεγέθους, εισάγουν πολύ περιορισμένη ποικιλία ελληνικών προϊόντων. Το όριο των 100 οκταψήφιων κωδικών δεν αποτελεί σημαντικό περιορισμό, καθώς οι χώρες που έχουν συμπεριληφθεί στο δείγμα αντιπροσώπευαν τα έτη 2008 και 2019 το 93,1% και 94,8% των συνολικών εξαγωγών αγαθών της Ελλάδας, αντίστοιχα.

Συνοψίζοντας με βάση τα παραπάνω, το πάνελ που χρησιμοποιείται για τις εκτιμήσεις περιλαμβάνει ως διαστρωματικές μονάδες τις 76 χώρες προορισμού του Πίνακα 5.1, ενώ η χρονική περίοδος του δείγματος καλύπτει τα έτη 2008-2019 για τις βασικές εκτιμήσεις, και ολόκληρη την περίοδο 2001-2019 για τις πρόσθετες εκτιμήσεις στο πλαίσιο των ελέγχων ανθεκτικότητας. Όλες οι μεταβλητές του δείγματος εκφράζονται σε λογαριθμική μορφή. Το πάνελ είναι μη ισορροπημένο (unbalanced), καθώς απουσιάζουν παρατηρήσεις λόγω του ορίου των εξαγωγών σε τουλάχιστον 100 οκταψήφιους κωδικούς της ταξινόμησης HS, ή λόγω μη διαθεσιμότητας στοιχείων για κάποιες χώρες σε κάποια έτη.

Στον Πίνακα 5.2 πιο πάνω παρουσιάζονται τα περιγραφικά στατιστικά (descriptive statistics) των δεδομένων του πάνελ.

5.3. Μεθοδολογία

Η προσέγγιση που χρησιμοποιείται για την εμπειρική διερεύνηση της σχέσης της διαφοροποίησης/εξειδίκευσης με τις εξαγωγές αγαθών της Ελλάδας στηρίζεται στην εκτίμηση ενός δυναμικού οικονομετρικού υποδείγματος ζήτησης των εξαγωγών αγαθών. Στις ανεξάρτητες μεταβλητές του υποδείγματος περιλαμβάνονται η υστέρηση της εξαρτημένης μεταβλητής, δηλαδή της αξίας των εξαγωγών αγαθών, και η ποικιλία των εξαγόμενων προϊόντων, η οποία σχετίζεται άμεσα με την αξία των εξαγωγών. Η σχέση αυτή συνεπάγεται ότι το υπόδειγμα παρουσιάζει πρόβλημα ενδογένειας των ανεξάρτητων μεταβλητών του, και επομένως για την εκτίμησή του απαιτείται η χρήση κατάλληλης μεθόδου που να αντιμετωπίζει το ζήτημα αυτό. Λαμβάνοντας υπόψη ότι το πάνελ που χρησιμοποιείται για τις εκτιμήσεις χαρακτηρίζεται από μικρή χρονική περίοδο αναφοράς (12 έτη) και μεγάλο αριθμό χωρών (76), ως πλέον ενδεδειγμένη μέθοδος για τις εκτιμήσεις κρίνεται η μέθοδος δυναμικών εκτιμητών της Γενικευμένης Μεθόδου Ροπών (Generalised Method

of Moments-GMM Dynamic Panel Estimation) (Arellano & Bond, 1991· Arellano & Bover 1995· Blundell & Bond, 1998).

Οικονομετρικό υπόδειγμα

Η βασική υπόθεση που εξετάζεται στην εμπειρική ανάλυση είναι ότι η ποικιλία των εξαγωγών της Ελλάδας επηρεάζει τις εξαγωγικές της επιδόσεις ανά χώρα προορισμού. Η υπόθεση αυτή διερευνάται στη βάση ενός οικονομετρικού υποδείγματος ζήτησης των εξαγωγών, στο οποίο μαζί με τις συνήθεις επεξηγηματικές μεταβλητές της συνάρτησης ζήτησης, δηλαδή το πραγματικό εισόδημα και τις τιμές, έχει συμπεριληφθεί και μία μεταβλητή που αντανακλά την ποικιλία των εξαγωγών.

Η συγκεκριμένη εξειδίκευση του υποδείγματος χρησιμοποιήθηκε αρχικά από τους Funke και Ruhwedel (2001, 2002) για τη μελέτη των επιδράσεων της διαφοροποίησης στην αξία των εξαγωγών σε δύο ομάδες χωρών, και συγκεκριμένα σε δέκα χώρες της Ανατολικής Ασίας και δεκαπέντε χώρες του ΟΟΣΑ. Τα αποτελέσματα της ανάλυσής τους έδειξαν ότι η ποικιλία των συνολικών εξαγωγών κάθε χώρας συνδέεται θετικά με τις εξαγωγικές της επιδόσεις. Πιο πρόσφατα το ίδιο υπόδειγμα αποτέλεσε βάση για την εμπειρική προσέγγιση του del Rosal (2019), ο οποίος μελέτησε τη σχέση μεταξύ διαφοροποίησης και εξαγωγικών επιδόσεων ανά χώρα προορισμού για την περίπτωση της Ισπανίας. Τα αποτελέσματα της προσέγγισης αυτής έδειξαν μία θετική συσχέτιση μεταξύ της συγκέντρωσης των εξαγωγών και των εξαγωγικών επιδόσεων ανά χώρα προορισμού, καταδεικνύοντας ότι, ανεξάρτητα από το άνοιγμα μίας χώρας σε νέες εξαγωγικές αγορές, η εξειδίκευση σε συγκεκριμένα προϊόντα εντός κάθε αγοράς μπορεί να έχει θετικές επιδράσεις στην ανάπτυξη των εξαγωγών προς την αγορά αυτή.

Ειδικότερα, το οικονομετρικό υπόδειγμα έχει ως αφετηρία μία συνάρτηση ζήτησης της μορφής:

$$X_{it} = \beta_0 + \beta_H H_{it} + \beta_{ER} ER_{it} + \beta_{GDP} GDP_{it} + \gamma_t + \mu_i + \varepsilon_{it} \quad (5.1)$$

όπου στην περίπτωση της παρούσας ανάλυσης, X_{it} είναι η αξία των εξαγωγών αγαθών της Ελλάδας προς τη χώρα προορισμού i τη χρονική περίοδο t , H_{it} είναι η ποικιλία των προϊόντων που εξάγονται στη χώρα

i όπως αυτή μετρείται με τον δείκτη Herfindahl, ER_{it} είναι η πραγματική συναλλαγματική ισοτιμία μεταξύ της Ελλάδας και της χώρας i ⁶, GDP_{it} είναι το Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν (ΑΕΠ) της χώρας i σε σταθερές τιμές, γ_t είναι η σταθερή επίδραση που σχετίζεται με τον χρόνο, μ_i είναι οι σταθερές επιδράσεις της κάθε χώρας που είναι ανεξάρτητες του χρόνου και ε_{it} είναι το τυπικό σφάλμα. Η σταθερή επίδραση του χρόνου (time fixed effect) ελέγχει για παράγοντες που είναι κοινοί ανάμεσα στις χώρες προορισμού, όπως οι επιχειρηματικοί κύκλοι. Οι σταθερές επιδράσεις των χωρών (country fixed effects) ελέγχουν για σταθερούς στον χρόνο παράγοντες που διαφοροποιούν τις χώρες, όπως η απόσταση, η γειννίαση ή η γλώσσα. Δεδομένου ότι το τυπικό σφάλμα ε_{it} παρουσιάζει αυτοσυσχέτιση πρώτου βαθμού AR(1):

$$\varepsilon_{it} = -\rho\varepsilon_{it-1} + \omega_{it}, \quad |\rho| < 1 \quad (5.2)$$

το οικονομετρικό υπόδειγμα λαμβάνει μετά τις αναγκαίες προσαρμογές την ακόλουθη δυναμική μορφή:

$$X_{it} = \pi_1 X_{it-1} + \pi_2 HI_{it} + \pi_3 HI_{it-1} + \pi_4 ER_{it} + \pi_5 ER_{it-1} + \pi_6 GDP_{it} + \pi_7 GDP_{it-1} + \beta_0^* + \mu_i^* + \gamma_t^* + \omega_{it} \quad (5.3)$$

όπου $\pi_1 = \rho$, $\beta_0^* = (1 - \rho)\beta_0$, $\mu_i^* = (1 - \rho)\mu_i$, και $\gamma_t^* = (\gamma_t - \rho\gamma_t)$. Αυτή η μορφή υπόκειται στους μη γραμμικούς (common factor) περιορισμούς $\pi_3 = -\rho\beta_{HI}$, $\pi_5 = -\rho\beta_{ER}$, και $\pi_7 = -\rho\beta_{GDP}$.

Μεθοδολογία εκτίμησης

Η εκτίμηση των δομικών παραμέτρων β_{HI} , β_{ER} , β_{GDP} , ρ του υποδείγματος γίνεται ακολουθώντας μία διαδικασία δύο σταδίων (Blundell & Bond, 2000· Wooldridge, 2010). Κατ' αρχάς εκτιμώνται οι παράμετροι του υποδείγματος χωρίς περιορισμούς (εξίσωση 5.3) με έναν κατάλληλο εκτιμη-

⁶ Η πραγματική συναλλαγματική ισοτιμία υπολογίζεται με βάση τον τύπο $ER_{it} = E_{it} \left(\frac{P_{GR}}{P_i} \right)$

όπου E_{it} είναι η ισοτιμία του ευρώ με το νόμισμα της χώρας i και P_{RG} και P_i είναι οι αποπληθωριστές του ΑΕΠ της Ελλάδας και της χώρας i , αντίστοιχα. Μία αύξηση στο ER_{it} αντανακλά κάμψη της ανταγωνιστικότητας των εξαγωγών της Ελλάδας στην αγορά της χώρας i .

τή. Σε δεύτερο στάδιο, οι εκτιμήσεις αυτές χρησιμοποιούνται από κοινού με τους μη γραμμικούς (common factor) περιορισμούς για την εκτίμηση των δομικών παραμέτρων, με τη μέθοδο της ελάχιστης απόστασης (minimum distance estimation).

Λόγω της δυναμικής μορφής της, η εξίσωση (5.3) παρουσιάζει πρόβλημα ενδογένειας, καθώς περιλαμβάνει την υστέρηση της εξαρτημένης μεταβλητής X_{it-1} . Επίσης και ο δείκτης Herfindahl θα πρέπει να θεωρηθεί ως ενδογενής, καθώς το επίπεδο και η ποικιλία των εξαγωγών ανά χώρα προορισμού συνδέονται άμεσα. Συνεπώς, ο εκτιμητής OLS αναμένεται να είναι μεροληπτικός προς τα πάνω, ενώ ο εκτιμητής εντός των ομάδων αναμένεται να είναι μεροληπτικός προς τα κάτω. Επομένως, για την εκτίμηση του υποδείγματος απαιτείται η χρήση μίας μεθόδου που να αντιμετωπίζει το ζήτημα της ενδογένειας. Η δυναμική Γενικευμένη Μέθοδος Ροπών (GMM) ενδείκνυται να χρησιμοποιηθεί στην παρούσα ανάλυση, καθώς θεωρείται κατάλληλη για την αντιμετώπιση ζητημάτων αυτοσχέτισης που προκύπτουν λόγω της παρουσίας της εξαρτημένης μεταβλητής με υστέρηση –ή άλλων ενδογενών μεταβλητών– στις ανεξάρτητες μεταβλητές. Μεταξύ των δύο εκτιμητών της μεθόδου GMM, δηλαδή του εκτιμητή Διαφοράς GMM (Difference GMM) των Arellano και Bond, (1991) και του εκτιμητή Συστήματος GMM (System GMM) που αναπτύχθηκε από τους Arellano και Bover (1995) και Blundell και Bond (1998), ο δεύτερος βελτιώνει την αποτελεσματικότητα και τη συνέπεια των εκτιμήσεων, εκτιμώντας ταυτόχρονα δύο εξισώσεις, μία σε πρώτες διαφορές με βοηθητικές μεταβλητές (instruments) τις υστερήσεις στα επίπεδα (όπως ο εκτιμητής Διαφοράς GMM) και η άλλη σε επίπεδα με βοηθητικές μεταβλητές τις διαφορές με υστέρηση.

Τα αποτελέσματα που λαμβάνονται με τη χρήση των δυναμικών εκτιμητών GMM είναι σημαντικό να αξιολογούνται με τη χρήση μίας σειράς ελέγχων. Με τον έλεγχο Arellano και Bond (1991) ελέγχεται η σειριακή συσχέτιση πρώτης και δεύτερης τάξης μεταξύ των καταλοίπων. Με τον έλεγχο Hansen (1982) ελέγχεται η εγκυρότητα των βοηθητικών μεταβλητών που χρησιμοποιούνται για την εκτίμηση. Ο σχετικός έλεγχος Difference-in-Hansen ελέγχει για την εγκυρότητα ενός υποσυνόλου βοηθητικών μεταβλητών (Baum et al., 2003) και είναι χρήσιμος για την επαλήθευση της εγκυρότητας των βοηθητικών μεταβλητών στην εξίσωση σε επίπεδα στον εκτιμητή Συστήματος GMM. Επίσης βοηθάει και στην

αποφυγή του προβλήματος πολλαπλασιασμού (proliferation) των βοηθητικών μεταβλητών (Roodman, 2009b), ένα σημαντικό τεχνικό ζήτημα που προκύπτει από την εκτίμηση με τη μέθοδο GMM.

5.4. Εμπειρικά αποτελέσματα

Αποτελέσματα βασικού υποδείγματος

Στον Πίνακα 5.3 παρουσιάζονται τα αποτελέσματα της εκτίμησης του υποδείγματος (5.3), με διαφορετικές μεθόδους εκτίμησης⁷. Οι παράμετροι του υποδείγματος εκτιμώνται με τις μεθόδους των ελαχίστων τετραγώνων (Pooled OLS), την εντός των ομάδων μέθοδο (Within Groups - WG), και τις μεθόδους της Διαφοράς GMM και του Συστήματος GMM. Οι εκτιμητές OLS και WG είναι ασυνεπείς, αλλά παρέχουν το άνω και κάτω όριο για τον συντελεστή της υστέρησης της εξαρτημένης μεταβλητής. (Bond, 2002). Μετά από κάθε εκτίμηση, τίθενται και ελέγχονται οι περιορισμοί κοινού παράγοντα και εκτιμώνται οι συντελεστές β_{HI} , β_{ER} , β_{GDP} , ρ με τη μέθοδο της ελάχιστης απόστασης. Στις εκτιμήσεις με τη μέθοδο GMM χρησιμοποιείται ο εκτιμητής GMM δύο σταδίων.

Για την αποφυγή του πολλαπλασιασμού των βοηθητικών μεταβλητών, εφαρμόζεται η μέθοδος της σύμπτυξης (collapse) των βοηθητικών μεταβλητών⁸. Σε όλες τις εκτιμήσεις χρησιμοποιούνται χρονικές ψευδομεταβλητές.

Το άνω μέρος του πίνακα παρουσιάζει τα αποτελέσματα των εκτιμήσεων των συντελεστών του υποδείγματος χωρίς περιορισμούς, ενώ το κάτω μέρος παραθέτει τις εκτιμήσεις των δομικών συντελεστών με τη μέθοδο της ελάχιστης απόστασης. Η πρώτη στήλη δείχνει τις εκτιμήσεις με τη μέθοδο pooled OLS, ενώ η δεύτερη δείχνει τις εκτιμήσεις με

⁷ Οι εκτιμήσεις διεξάγονται με τη χρήση του προγράμματος Stata16. Για τις εκτιμήσεις με βάση τη μέθοδο GMM χρησιμοποιείται το στατιστικό πακέτο xtabond2, το οποίο αναπτύχθηκε από τον Roodman (2009a). Ο έλεγχος κοινού παράγοντα (common factor test) και η εκτίμηση με τη μέθοδο της ελάχιστης απόστασης διενεργούνται με χρήση του κώδικα md_ar1 του Mans Söderbom (www.soderbom.net).

⁸ Η μέθοδος σύμπτυξης καθορίζει ότι ο εκτιμητής δημιουργεί μία βοηθητική μεταβλητή για κάθε μεταβλητή αντί μία για κάθε μεταβλητή σε κάθε χρονική περίοδο.

τη μέθοδο WG. Παρά το γεγονός ότι τα αποτελέσματα αυτά είναι μεροληπτικά (biased), λόγω της ενδογένειας των ανεξάρτητων μεταβλητών, χρησιμεύουν στο να παρέχουν το άνω και κάτω όριο του συντελεστή της εξαρτημένης μεταβλητής με υστέρηση, που είναι από 0,544 έως 0,976.

Στην τρίτη στήλη παρουσιάζονται τα αποτελέσματα με βάση τη μέθοδο της Διαφοράς GMM. Ο συντελεστής της εξαρτημένης μεταβλητής με υστέρηση δεν είναι στατιστικά σημαντικός, ενώ οι αντίστοιχοι συντελεστές του τρέχοντος δείκτη Herfindahl και του τρέχοντος GDP είναι στατιστικά σημαντικοί και έχουν το ίδιο πρόσημο με τους συντελεστές των δύο προηγούμενων εκτιμήσεων. Ο έλεγχος Arellano-Bond δεν παρέχει ενδείξεις αυτοσυσχέτισης, ενώ ο έλεγχος Hansen (0,524) δεν απορρίπτει τη μηδενική υπόθεση της εγκυρότητας όλων των βοηθητικών μεταβλητών (35). Το γεγονός ότι ο συντελεστής της εξαρτημένης μεταβλητής με υστέρηση δεν είναι στατιστικά σημαντικός είναι ένδειξη χαμηλής απόδοσης του εκτιμητή Διαφοράς GMM.

Η τέταρτη στήλη του πίνακα παρουσιάζει τα αποτελέσματα του Συστήματος GMM, τα οποία φαίνονται να είναι ισχυρά (robust). Η τιμή του συντελεστή της εξαρτημένης μεταβλητής με υστέρηση είναι 0,956, και επομένως εμπίπτει στα όρια που τέθηκαν από τις εκτιμήσεις με τις μεθόδους OLS και WG. Ο έλεγχος Arellano-Bond δεν δείχνει καμία ένδειξη αυτοσυσχέτισης. Ο αριθμός των βοηθητικών μεταβλητών αυξάνεται σε 49, αλλά παραμένει αρκετά κάτω από τον αριθμό των χωρών (76). Ο έλεγχος Hansen δεν απορρίπτει την εγκυρότητα του συνόλου των βοηθητικών μεταβλητών (0,607), ενώ ικανοποιητικός είναι και ο έλεγχος Difference-in-Hansen με τιμή 0,368. Οι περιορισμοί (common factor restrictions) για την εκτίμηση των δομικών παραμέτρων γίνονται δεκτοί (0,356).

Σύμφωνα με τα αποτελέσματα του Συστήματος GMM, στις εκτιμήσεις του υποδείγματος χωρίς περιορισμούς ο δείκτης Herfindahl και το ΑΕΠ των χωρών προορισμού παρουσιάζουν στατιστικά σημαντικούς συντελεστές, ενώ οι συντελεστές της συναλλαγματικής ισοτιμίας δεν είναι στατιστικά σημαντικοί στο υπόδειγμα χωρίς περιορισμούς. Το πρόσημο του συντελεστή του ΑΕΠ είναι θετικό, όπως αναμένεται, και δείχνει τη θετική συσχέτιση των εξαγωγών της Ελλάδας ανά χώρα με την εξέλιξη του ΑΕΠ στις χώρες προορισμού. Το πρόσημο του συντελεστή του

ΠΙΝΑΚΑΣ 5.3
Αποτελέσματα βασικού υποδείγματος

Εξαρτημένη μεταβλητή: Ln(Εξαγωγές _{it})	OLS	WG	Διαφορά GMM	Σύστημα GMM
Ln(Εξαγωγές _{it-1})	0,976*** (0,007)	0,544*** (0,032)	0,377 (0,319)	0,956*** (0,061)
Ln(Δείκτης Herfindahl _{it})	0,470*** (0,018)	0,460*** (0,019)	0,490*** (0,070)	0,501*** (0,075)
Ln(Δείκτης Herfindahl _{it-1})	-0,466*** (0,018)	-0,260*** (0,024)	-0,123 (0,139)	-0,383*** (0,059)
Ln(AEP _{it})	1,732*** (0,163)	1,665*** (0,177)	1,476*** (0,123)	1,627*** (0,070)
Ln(AEP _{it-1})	-1,730*** (0,164)	-1,208*** (0,166)	-0,815 (0,539)	-1,615*** (0,101)
Ln(Πραγματική συναλλαγματική ισοτιμία _{it})	0,002 (0,052)	-0,0346 (0,064)	-0,0917 (0,090)	-0,0476 (0,066)
Ln(Πραγματική συναλλαγματική ισοτιμία _{it-1})	-0,004 (0,052)	-0,0111 (0,049)	0,034 (0,035)	0,0142 (0,047)
Αριθμός παρατηρήσεων	750	750	671	750
Αριθμός χωρών	76	76	76	76
Βοηθητικές μεταβλητές			35	49
Arellano-Bond test AR (1)			0,089	0,000
Arellano-Bond test AR (2)			0,932	0,695
Hansen test			0,524	0,607
Difference-in-Hansen test				0,368
ρ	0,976*** (0,007)	0,543*** (0,031)	0,294*** (0,115)	0,962*** (0,050)
β_{HI}	0,470*** (0,017)	0,459*** (0,019)	0,548*** (0,062)	0,466*** (0,051)

ΠΙΝΑΚΑΣ 5.3 (συνέχεια)

Εξαρτημένη μεταβλητή: Ln(Εξαγωγές _{it})	OLS	WG	Διαφορά GMM	Σύστημα GMM
β_{GDP}	1,727*** (0,627)	1,697*** (0,145)	1,370*** (0,117)	1,635*** (0,063)
β_{ER}	0,003*** (0,000)	-0,071*** (0,003)	-0,161*** (0,036)	-0,096*** (0,003)
Common factor test	0,995	0,654	0,002	0,356

Σημείωση: Εκτιμητές με τις μεθόδους των ελαχίστων τετραγώνων (pooled) (OLS), εντός των ομάδων (WG), Διαφοράς GMM και Συστήματος GMM. Στα GMM υποδείγματα χρησιμοποιείται μία διαδικασία δύο σταδίων με εύρωστα (robust) τυπικά σφάλματα (σύμφωνα με τον Windmeijer, 2005). Σε όλες τις εκτιμήσεις χρησιμοποιούνται χρονικές ψευδομεταβλητές. Στα test εμφανίζονται τα p-values. Τα test Arellano-Bond AR(1) και AP(2) ελέγχουν τη σειριακή συσχέτιση πρώτης και δεύτερης τάξης μεταξύ των καταλοίπων (μηδενική υπόθεση: μη ύπαρξη σειριακής συσχέτισης). Με το Hansen test ελέγχεται η εγκυρότητα όλων των βοηθητικών μεταβλητών. Με το Difference-in-Hansen test ελέγχεται η εγκυρότητα των βοηθητικών μεταβλητών για την εξίσωση σε επίπεδα. Στο κάτω μέρος του πίνακα εμφανίζονται οι εκτιμήσεις των δομικών παραμέτρων, με τη μέθοδο της ελάχιστης απόστασης. Το common-factor test ελέγχει την εγκυρότητα των κοινών περιορισμών για την εκτίμηση των δομικών παραμέτρων. Τυπικά σφάλματα στις παρενθέσεις. Τα σύμβολα *, ** και *** υποδηλώνουν στατιστική σημαντικότητα στο επίπεδο του 10%, 5% και 1% , αντίστοιχα.

Ο δείκτης Herfindahl δείχνει μία θετική επίδραση της εξειδίκευσης στις ελληνικές εξαγωγές. Το αποτέλεσμα αυτό, το οποίο είναι ανάλογο και με το αποτέλεσμα της ανάλυσης του del Rosal (2019) για τις ισπανικές εξαγωγές, δείχνει ότι η μεγαλύτερη συγκέντρωση των εξαγωγών ως προς τα προϊόντα ανά χώρα προορισμού συνδέεται με υψηλότερη αξία εξαγωγών. Επισημαίνεται ότι τα πρόσημα τόσο του συντελεστή του ΑΕΠ όσο και του δείκτη Herfindahl είναι θετικά και στατιστικά σημαντικά σε όλες τις εκτιμήσεις που εμφανίζονται στον Πίνακα 5.3.

Η εκτίμηση του δομικού συντελεστή του ΑΕΠ των χωρών προορισμού β_{GDP} ισούται με 1,635, ενώ εκείνη του δομικού συντελεστή του δείκτη Herfindahl β_{HI} ισούται με 0,466. Οι μεταβλητές εκφράζονται σε λογάριθμους, πράγμα που σημαίνει ότι μια αύξηση κατά 10% στον δείκτη Herfindahl θα σχετίζεται με αύξηση 4,7% στις ελληνικές εξαγωγές.

Έλεγχοι ανθεκτικότητας

Για τον περαιτέρω έλεγχο της ανθεκτικότητας των αποτελεσμάτων της εμπειρικής ανάλυσης που προηγήθηκε, εφαρμόστηκε μία σειρά από εναλλακτικές προσεγγίσεις, τα αποτελέσματα των οποίων παρουσιάζονται στον Πίνακα 5.4. Ειδικότερα, για τις εκτιμήσεις χρησιμοποιήθηκε διαφορετική περίοδος δείγματος και εναλλακτικοί δείκτες συγκέντρωσης, ενώ επίσης το υπόδειγμα εκτιμήθηκε με ανεξάρτητη μεταβλητή τον κανονικοποιημένο δείκτη Herfindahl. Επιπλέον, το βασικό υπόδειγμα εκτιμήθηκε για μία υποομάδα χωρών που απαρτίζεται από τις χώρες της Ευρώπης.

Συγκεκριμένα, το υπόδειγμα εκτιμήθηκε για το σύνολο της περιόδου 2001-2019, η οποία περιλαμβάνει και το διάστημα μετά την είσοδο της Ελλάδας στο Ευρώ και πριν την έλευση της κρίσης. Η επέκταση της περιόδου αυξάνει τον αριθμό των παρατηρήσεων αλλά επίσης αυξάνει και τον αριθμό των βοηθητικών μεταβλητών. Σε γενικές γραμμές, τα αποτελέσματα αυτής της προσέγγισης είναι παρόμοια με αυτά της βασικής εκτίμησης.

Ως εναλλακτικοί δείκτες διαφοροποίησης/συγκέντρωσης χρησιμοποιήθηκαν οι δείκτες Gini, Theil και ο κανονικοποιημένος δείκτης Herfindahl σε λογαρίθμους. Τα αποτελέσματα επίσης δεν διαφοροποιούνται από εκείνα της βασικής εκτίμησης, ως προς τη στατιστική σημαντικότητα και τα πρόσημα των ανεξάρτητων μεταβλητών. Οι συντελεστές των δεικτών Gini και Theil επιβεβαιώνουν τη θετική επίδραση της εξειδίκευσης στις ελληνικές εξαγωγές ανά χώρα προορισμού. Οι διαφορές στο ύψος των συντελεστών των δεικτών αυτών, και των αντίστοιχων δομικών συντελεστών β_G και β_T , είναι φυσικό επακόλουθο του διαφορετικού μεγέθους κάθε δείκτη. Ο συντελεστής του κανονικοποιημένου δείκτη Herfindahl είναι, επίσης, θετικός και στατιστικά σημαντικός, αν και ο αντίστοιχος δομικός συντελεστής β_{NH} είναι μη στατιστικά σημαντικός, γεγονός που αποδίδεται στην αδυναμία του συγκεκριμένου δείκτη, η οποία επισημάνθηκε στο Κεφάλαιο 2.

Για την υποομάδα των χωρών της Ευρώπης, προκειμένου να μην υπάρχει υπέρβαση του αριθμού των βοηθητικών μεταβλητών από τον αριθμό των χωρών προορισμού, έγινε εκτίμηση του υποδείγματος για την πιο πρόσφατη χρονική περίοδο, 2012-2019. Τα αποτελέσματα είναι προς την ίδια κατεύθυνση με τις εκτιμήσεις που προκύπτουν από τα προηγούμενα.

ΠΙΝΑΚΑΣ 5.4
Έλεγχος ανθεκτικότητας

	2001-2019	Ln Συντελεστή Gini	Ln Δείκτη Theil	Ln Κανονικοποιημένου Δείκτη Herfindahl _{it}	Ευρωπαϊκές χώρες ¹
Εξαρτημένη μεταβλητή: Ln(Εξαγωγές _{it})					
Ln(Εξαγωγές _{it-1})	0,824*** (0,140)	0,832*** (0,137)	0,892*** (0,127)	0,819*** (0,148)	0,891*** (0,163)
Ln(Δείκτης Herfindahl _{it})	0,411*** (0,039)				0,272*** (0,088)
Ln(Δείκτης Herfindahl _{it-1})	-0,360*** (0,067)				-0,226*** (0,074)
Ln(Συντελεστής Gini _{it})		9,119*** (0,892)			
Ln(Συντελεστής Gini _{it-1})		-7,389*** -1,535			
Ln(Δείκτης Theil _{it})			1,381*** (0,203)		
Ln(Δείκτης Theil _{it-1})			-1,149*** (0,252)		
Ln (Κανονικοποιημένος Δείκτης Herfindahl _{it})				0,396*** (0,0378)	

ΠΙΝΑΚΑΣ 5.4 (συνέχεια)

	2001-2019	Ln Συντελεστή Gini	Ln Δείκτη Theil	Ln Κανονικοποιημένου Δείκτη Herfindahl _i	Ευρωπαϊκές χώρες ¹
Ln (Κανονικοποιημένος Δείκτης Herfindahl _{i,t-1})				-0,342*** (0,0676)	
Ln(AEΠ _{it})	1,370*** (0,351)	1,301*** (0,123)	1,264*** (0,083)	1,353*** (0,363)	2,151*** (0,803)
Ln(AEΠ _{it-1})	-1,124** (0,374)	-1,218*** (0,237)	-1,250*** (0,174)	-1,097** (0,388)	-2,044*** (0,840)
Ln(Πραγματική συναλλαγματική ισοτιμία _{it})	-0,012 (0,067)	-0,006 (0,059)	-0,0222 (0,049)	-0,0106 (0,0679)	-0,270** (0,114)
Ln(Πραγματική συναλλαγματική ισοτιμία _{it-1})	0,050 (0,035)	-0,030 (0,027)	0,012 (0,036)	0,0478 (0,0357)	0,311*** (0,125)
Αριθμός παρατηρήσεων	1.152	750	750	1.152	245
Αριθμός Χωρών	76	76	76	76	35
Βοηθητικές μεταβλητές	77	49	49	49	33
Arellano Bond test AR (1)	0,000	0,000	0,000	0,000	0,008
Arellano Bond test AR (2)	0,771	0,995	0,631	0,771	0,838
Hansen test	0,291	0,435	0,427	0,291	0,334
Diff-in-Hansen test	0,896	0,260	0,236	0,896	0,351

ρ	0,810*** (0,102)	0,826*** (0,105)	0,917*** (0,089)	0,806*** (0,106)	0,978*** (0,043)
$\beta_{HI}, \beta_{GI}, \beta_{TI}, \beta_{NHI}$	0,405*** (0,038)	9,255*** (0,827)	1,373*** (0,134)	0,391 (0,036)	0,262*** (0,049)
β_{GDP}	1,367*** (0,112)	1,288*** (0,108)	1,287*** (0,052)	1,351*** (0,115)	2,404*** (0,716)
β_{ER}	-0,025*** (0,002)	-0,011*** (0,001)	-0,046*** (0,003)	-0,021*** (0,021)	-0,285*** (0,103)
Common factor test	0,969	0,971	0,869	0,981	0,889

Σημείωση: Όπως και στον Πίνακα 5.3.

1. Η εκτίμηση του δείγματος για τις χώρες της Ευρώπης πραγματοποιήθηκε για τα έτη 2012-2019, καθώς ο αριθμός των βοηθητικών μεταβλητών δεν επέτρεπε την εκτίμηση για περισσότερα έτη.

Το γενικό συμπέρασμα από τα παραπάνω είναι ότι οι εναλλακτικές προσεγγίσεις που εφαρμόστηκαν ενισχύουν το εύρημα ότι η εξειδίκευση των ελληνικών εξαγωγών ανά χώρα προορισμού σχετίζεται θετικά με τις αντίστοιχες εξαγωγικές επιδόσεις.

Εντατικό και εκτατικό περιθώριο: εμπειρικά αποτελέσματα

Στην ανάλυση που προηγήθηκε διερευνήθηκε η σχέση των ελληνικών εξαγωγών με τη διαφοροποίηση/συγκέντρωση και τα αποτελέσματα της εμπειρικής προσέγγισης έδειξαν τη θετική συσχέτιση μεταξύ των δύο μεταβλητών. Το εύρημα αυτό είναι αντίστοιχο με τα αποτελέσματα της μελέτης του del Rosal (2019) για την περίπτωση της Ισπανίας, ενώ κινείται στην ίδια κατεύθυνση με προηγούμενες εργασίες οι οποίες αναδεικνύουν τη σημασία της εντατικοποίησης των υφιστάμενων εμπορικών σχέσεων για την ανάπτυξη των εξαγωγών. Πιο συγκεκριμένα, πολλές από τις σχετικές προσεγγίσεις, οι οποίες αναφέρθηκαν και στο Κεφάλαιο 2 της παρούσας μελέτης (βλ. πχ. Evenett & Venables, 2002· Brenton & Newfarmer, 2007· Amurgo-Pacheco & Pierola, 2008· Besedes & Prusa, 2011), διακρίνοντας μεταξύ του εντατικού και εκτατικού περιθωρίου του διεθνούς εμπορίου, συμπεραίνουν ότι το εντατικό περιθώριο, δηλαδή η διατήρηση και η εμβάθυνση των ήδη ενεργών εξαγωγικών δραστηριοτήτων και σχέσεων, διαδραματίζει σημαντικότερο ρόλο στην ανάπτυξη των εξαγωγών. Υπενθυμίζεται ότι το εντατικό περιθώριο (*intensive margin*) αντανακλά μεταβολές στη διαφοροποίηση οι οποίες προκύπτουν από τη σύγκλιση ή την απόκλιση στα μερίδια των προϊόντων που περιλαμβάνονται ήδη στο εξαγωγικό μείγμα μίας χώρας. Το εκτατικό περιθώριο (*extensive margin*) αντανακλά την επίδραση στη διαφοροποίηση από τον εμπλουτισμό του εξαγωγικού χαρτοφυλακίου με νέα προϊόντα ή την απόσυρση υφιστάμενων προϊόντων από το εξαγωγικό μείγμα.

Με βάση τα παραπάνω, για την περαιτέρω διερεύνηση της σημασίας της εξειδίκευσης για τις εξαγωγές της Ελλάδας, το βασικό εμπειρικό υπόδειγμα που χρησιμοποιήθηκε για τις εκτιμήσεις τροποποιείται, περιλαμβάνοντας εναλλακτικά ως εξαρτημένες μεταβλητές το εντατικό (IM)

και το εκτακτικό (EM) περιθώριο των εξαγωγών, όπως αυτά αντανακλώνονται από τους αντίστοιχους δείκτες Hummels και Klepov. Υπενθυμίζεται ότι, για την περίπτωση της Ελλάδας, ο δείκτης εντατικού περιθωρίου ορίζεται ως το πηλίκο της συνολικής αξίας των εξαγωγών της Ελλάδας προς τη χώρα προορισμού i δια τη συνολική αξία των εξαγωγών της Ελλάδας στους κωδικούς προϊόντων που εξάγονται στη χώρα i . Αντίστοιχα, ο δείκτης εκτατικού περιθωρίου προς τη χώρα προορισμού i ορίζεται ως το πηλίκο της συνολικής αξίας των εξαγωγών της Ελλάδας στους κωδικούς προϊόντων που εξάγονται στη χώρα i δια τη συνολική αξία των εξαγωγών της Ελλάδας.

Ο Πίνακας 5.5 παρουσιάζει τα αποτελέσματα της εκτίμησης του υποδείγματος με τις δύο εναλλακτικές εξαρτημένες μεταβλητές IM και EM και με χρήση της μεθόδου του Συστήματος GMM.

Εφόσον ο δείκτης Herfindahl αντανακλά τη συγκέντρωση των εξαγωγών, αναμένεται ότι θα σχετίζεται θετικά με το εντατικό περιθώριο και αρνητικά με το εκτατικό περιθώριο. Πράγματι, τα αποτελέσματα με εξαρτημένη μεταβλητή το εντατικό περιθώριο είναι παρόμοια με αυτά του βασικού υποδείγματος και οι σχετικοί στατιστικοί έλεγχοι παρέχουν θετικές ενδείξεις για την αξιοπιστία των αποτελεσμάτων. Ειδικότερα, στην εκτίμηση αυτή ο συντελεστής του λογαρίθμου του δείκτη Herfindahl είναι, όπως αναμένεται, θετικός και στατιστικά σημαντικός. Μάλιστα, τόσο ο συντελεστής από την εκτίμηση του υποδείγματος χωρίς περιορισμούς, όσο και ο δομικός συντελεστής β_{HH} είναι λίγο υψηλότεροι σε σχέση με εκείνους του βασικού υποδείγματος. Τα αποτελέσματα καθώς και οι αντίστοιχοι έλεγχοι της εκτίμησης με εξαρτημένη μεταβλητή το εκτατικό περιθώριο δεν είναι ικανοποιητικά, με τους σχετικούς συντελεστές να είναι στατιστικά μη σημαντικοί.

Τα παραπάνω αποτελέσματα σε σχέση με τη σημασία του εντατικού περιθωρίου βοηθούν στην ερμηνεία των αποτελεσμάτων του βασικού υποδείγματος. Φαίνεται ότι η εντατικοποίηση των υφιστάμενων εμπορικών σχέσεων με την εκάστοτε χώρα προορισμού, δηλαδή η ενίσχυση των εξαγωγών σε προϊόντα που ήδη εξάγονται στη συγκεκριμένη χώρα, βοηθάει να εξηγηθεί η θετική σχέση μεταξύ της εξειδίκευσης των εξαγωγών και των εξαγωγικών επιδόσεων της Ελλάδας.

ΠΙΝΑΚΑΣ 5.5
Αποτελέσματα εκτιμήσεων εντατικού και εκτατικού περιθωρίου

	Εξαρτημένη μεταβλητή	
	Εντατικό περιθώριο (IM)	Εκτατικό περιθώριο (EM)
$\ln(\text{Εντατικό περιθώριο}_{it-1})$	0,647** (0,208)	
$\ln(\text{Εκτατικό περιθώριο}_{it-1})$		0,213 (0,261)
$\ln(\text{Δείκτης Herfindahl}_{it})$	0,532*** (0,045)	-0,019 (0,032)
$\ln(\text{Δείκτης Herfindahl}_{it-1})$	-0,275* (0,112)	-0,013 (0,017)
$\ln(\text{ΑΕΠ}_{it})$	1,389*** (0,116)	-0,025 (0,599)
$\ln(\text{ΑΕΠ}_{it-1})$	-1,094*** (0,295)	0,244 (0,550)
$\ln(\text{Πραγματική συναλλαγματική ισοτιμία}_{it})$	-0,082 (0,092)	-0,057 (0,060)
$\ln(\text{Πραγματική συναλλαγματική ισοτιμία}_{it-1})$	-0,081 (0,083)	0,0343 (0,044)
Αριθμός παρατηρήσεων	750	750
Αριθμός χωρών	76	76
Βοηθητικές μεταβλητές	49	49
Arellano Bond test AR (1)	0,002	0,068
Arellano Bond test AR (2)	0,318	0,268
Hansen test	0,729	0,368
Diff-in-Hansen test	0,315	0,180
ρ	0,502*** (0,125)	0,002 -0,172
β_{HI}	0,539*** (0,046)	-0,029 (0,025)

ΠΙΝΑΚΑΣ 5.5 (συνέχεια)

	Εξαρτημένη μεταβλητή	
	Εντατικό περιθώριο (IM)	Εκτατικό περιθώριο (EM)
β_{GDP}	1,368*** (0,113)	0,074 (0,108)
β_{ER}	-0,147*** (0,017)	-0,107 (0,033)
Common factor test	0,312	0,679

Σημείωση: Όπως και στον Πίνακα 5.3.

5.5. Συμπεράσματα

Το φαινόμενο της διαφοροποίησης των εξαγωγών και ο ρόλος της διαφοροποίησης/εξειδίκευσης των εξαγωγών για τις οικονομικές επιδόσεις κάθε χώρας έχει απασχολήσει εκτενώς τη βιβλιογραφία. Στο ζήτημα που αφορά την άμεση σχέση μεταξύ της διαφοροποίησης και των εξαγωγικών επιδόσεων, η εμπειρική βιβλιογραφία είναι περιορισμένη και επικεντρώνεται κυρίως σε συγκεκριμένες ομάδες χωρών, στο επίπεδο των συνολικών εξαγωγών κάθε χώρας έναντι του υπόλοιπου κόσμου ο οποίος αντιμετωπίζεται ως μία ενιαία αγορά. Η παρούσα μελέτη υιοθετεί μία κατάλληλη εμπειρική προσέγγιση για τη διερεύνηση των επιδράσεων της ποικιλίας των εξαγόμενων προϊόντων στις εξαγωγικές επιδόσεις μίας συγκεκριμένης χώρας, δηλαδή της Ελλάδας, εξετάζοντας τη σχέση αυτή ανά χώρα προορισμού των ελληνικών εξαγωγών αγαθών.

Το κύριο συμπέρασμα που προκύπτει από την εμπειρική ανάλυση, και επιβεβαιώνεται από μία σειρά εναλλακτικών προσεγγίσεων και ελέγχων, είναι ότι η συγκέντρωση των εξαγωγών αγαθών σε επίπεδο προϊόντων συσχετίζεται θετικά με τις εξαγωγικές επιδόσεις ανά χώρα προορισμού. Το αποτέλεσμα αυτό είναι στην ίδια κατεύθυνση με την προηγούμενη σχετική βιβλιογραφία που χρησιμοποιεί την ίδια προσέγγιση για την περίπτωση της Ισπανίας. Ωστόσο, καθώς με βάση την ευρύτερη βιβλιογραφία τεκμηριώνεται μία θετική επίδραση της διαφοροποίησης στις οι-

οικονομικές επιδόσεις, προκύπτει το ερώτημα εάν τα αποτελέσματα στα οποία καταλήγει η παρούσα ανάλυση έρχονται σε αντίθεση με τα αναμενόμενα. Όπως φάνηκε από τη διερεύνηση της σχέσης του εντατικού και του εκτατικού περιθωρίου του εμπορίου με την ποικιλία των εξαγωγών ανά χώρα προορισμού, η συγκέντρωση συνδέεται θετικά με την ενίσχυση των εξαγωγών σε προϊόντα που ήδη εξάγονται προς την εκάστοτε χώρα, δηλαδή με το εντατικό περιθώριο του εμπορίου, το οποίο με τη σειρά του, σύμφωνα με τη σχετική βιβλιογραφία, διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στην ανάπτυξη των εξαγωγών. Με άλλα λόγια, τα εμπειρικά αποτελέσματα της παρούσας μελέτης τονίζουν τη σημασία της εντατικοποίησης των υφιστάμενων εμπορικών σχέσεων με κάθε χώρα προορισμού, μέσα από την ανάπτυξη των εξαγωγών σε προϊόντα τα οποία η Ελλάδα ήδη εξάγει στην εκάστοτε χώρα. Θα πρέπει να σημειωθεί ότι το συμπέρασμα αυτό, δεδομένου ότι προκύπτει από μία ανάλυση στην οποία η διαφοροποίηση προσεγγίζεται σε επίπεδο προϊόντων ανά χώρα προορισμού, δεν υποβαθμίζει τη σημασία της γεωγραφικής διαφοροποίησης, δηλαδή του ανοίγματος σε νέες αγορές του εξωτερικού. Η γεωγραφική διαφοροποίηση είναι συμβατή με την ενίσχυση του βαθμού εξειδίκευσης των προϊόντων εντός των αγορών προορισμού.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6

ΟΙ ΕΞΑΓΩΓΕΣ ΑΓΑΘΩΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ ΣΤΗΝ ΕΠΟΧΗ ΤΗΣ ΠΑΝΔΗΜΙΑΣ

6.1. Εισαγωγή

Στην πορεία συγγραφής της παρούσας μελέτης, η παγκόσμια οικονομία και το διεθνές εμπόριο βρέθηκαν στη δίνη της πανδημίας της Covid-19. Κατά τον χρόνο ολοκλήρωσης της μελέτης, το φαινόμενο της πανδημίας βρισκόταν σε πλήρη εξέλιξη, με το τρίτο επιδημιολογικό κύμα να καθοδηγεί τις οικονομικές εξελίξεις στην Ελλάδα, την Ευρώπη και αλλού. Αν και τα διαθέσιμα στοιχεία μέχρι το συγκεκριμένο χρονικό σημείο, αλλά και η αβεβαιότητα σε σχέση με τις μελλοντικές εξελίξεις δεν επιτρέπουν μία ολοκληρωμένη αποτίμηση της αντίδρασης των ελληνικών εξαγωγών αγαθών στις προκλήσεις της πανδημίας, οι πρώτες ενδείξεις με βάση μία σειρά από δημοσιευμένα δεδομένα για το έτος 2020 υποδηλώνουν ότι οι εξαγωγές της χώρας παρουσίασαν σημαντικό βαθμό ανθεκτικότητας εν μέσω μίας πολύ δύσκολης συγκυρίας⁹. Είναι δε ενδιαφέρον ότι η ανθεκτικότητα αυτή φαίνεται να συνδέεται με τα δομικά χαρακτηριστικά των ελληνικών εξαγωγών από πλευράς εξειδίκευσης/διαφοροποίησης, αν και δεν υπάρχουν προς το παρόν επαρκή στοιχεία για τη συστηματική και εμπειρική διερεύνηση μίας τέτοιας συσχέτισης.

Στην ανάλυση που ακολουθεί, επιχειρείται η αποτύπωση μίας πρώτης εικόνας σε σχέση με τον ρόλο της εξειδίκευσης/διαφοροποίησης των εξαγωγών αγαθών της Ελλάδας στην αντίδραση του εξαγωγικού τομέα της χώρας έναντι του σοκ της πανδημίας. Στο πλαίσιο της ανά-

⁹ Η ανθεκτικότητα αυτή επιβεβαιώνεται από στοιχεία που έγιναν διαθέσιμα κατά τη διαδικασία έκδοσης της παρούσας μελέτης και υποδεικνύουν εξαιρετικές επιδόσεις στις εξαγωγές αγαθών της Ελλάδας στην πορεία του έτους 2021. Σύμφωνα με στοιχεία των Εθνικών Λογαριασμών για το εννεάμηνο Ιανουαρίου-Σεπτεμβρίου του 2021, οι συνολικές εξαγωγές της Ελλάδας σημείωσαν στο διάστημα αυτό αύξηση κατά 11,6% σε πραγματικούς όρους σε σχέση με την αντίστοιχη περίοδο του προηγούμενου έτους.

λυσης, συνοψίζονται οι επιπτώσεις της πανδημίας στο διεθνές εμπόριο αγαθών, και αποτυπώνεται η έκταση των μεταβολών στις εξαγωγές αγαθών της Ελλάδας το έτος 2020, συνολικά και σε σύγκριση με τις υπόλοιπες χώρες της ΕΕ. Επιπλέον, εξετάζονται οι επιμέρους εξελίξεις στις εξαγωγές αγαθών της χώρας σε επίπεδο κλάδων/προϊόντων και χωρών προορισμού, και εντοπίζονται οι κυριότερες θετικές και αρνητικές μεταβολές που σημειώθηκαν στην πορεία της πανδημίας. Για τους σκοπούς της ανάλυσης χρησιμοποιούνται δεδομένα τα οποία δημοσιεύθηκαν κατά τον χρόνο ολοκλήρωσης της μελέτης, και περιλαμβάνουν συνολικά μεγέθη των Εθνικών Λογαριασμών της ΕΛΣΤΑΤ και της EUROSTAT και λεπτομερή στοιχεία της βάσης δεδομένων UN Comtrade για το έτος 2020.

6.2. Επιπτώσεις της πανδημίας στο διεθνές εμπόριο αγαθών και εξελίξεις στις συνολικές εξαγωγές αγαθών στην Ελλάδα και την Ευρωπαϊκή Ένωση

Οι εξελίξεις στο παγκόσμιο εμπόριο αγαθών κατά τη διάρκεια του έτους 2020 ήταν άρρηκτα συνδεδεμένες με την επιδημιολογική εξέλιξη της πανδημίας, τα περιοριστικά μέτρα που επιβλήθηκαν για τον περιορισμό της εξάπλωσης του ιού και τα μέτρα στήριξης που εφαρμόστηκαν από τις κυβερνήσεις για την ενίσχυση των πληττόμενων νοικοκυριών και επιχειρήσεων. Σύμφωνα με τα στοιχεία του Παγκόσμιου Οργανισμού Εμπορίου για το έτος 2020, το πλήγμα που επέφερε η πανδημία στις διεθνείς εμπορικές ροές κορυφώθηκε στο δεύτερο τρίμηνο του έτους, ενώ συνολικά για το έτος η υποχώρηση του παγκόσμιου εμπορίου αγαθών ανήλθε στο επίπεδο του 5,3% (WTO, 2021).

Οι άμεσες επιπτώσεις της πανδημίας στο εμπόριο αγαθών συνδέονται με μία σειρά φαινομένων τα οποία επηρέασαν τη διεθνή ζήτηση και προσφορά αγαθών. Συγκεκριμένα, η παγκόσμια ύφεση και η στάση αναμονής που κράτησαν προληπτικά οι καταναλωτές και οι επενδυτές οδήγησαν σε σημαντική υποχώρηση της διεθνούς ζήτησης για αγαθά, με εξαίρεση ορισμένους κλάδους που επωφελήθηκαν από τις μεταβαλλόμενες συνθήκες (π.χ. φαρμακευτικά προϊόντα, ιατρικά αναλώσιμα και εξοπλισμός, εξοπλισμός πληροφορικής). Επιπλέον, οι διαταραχές που

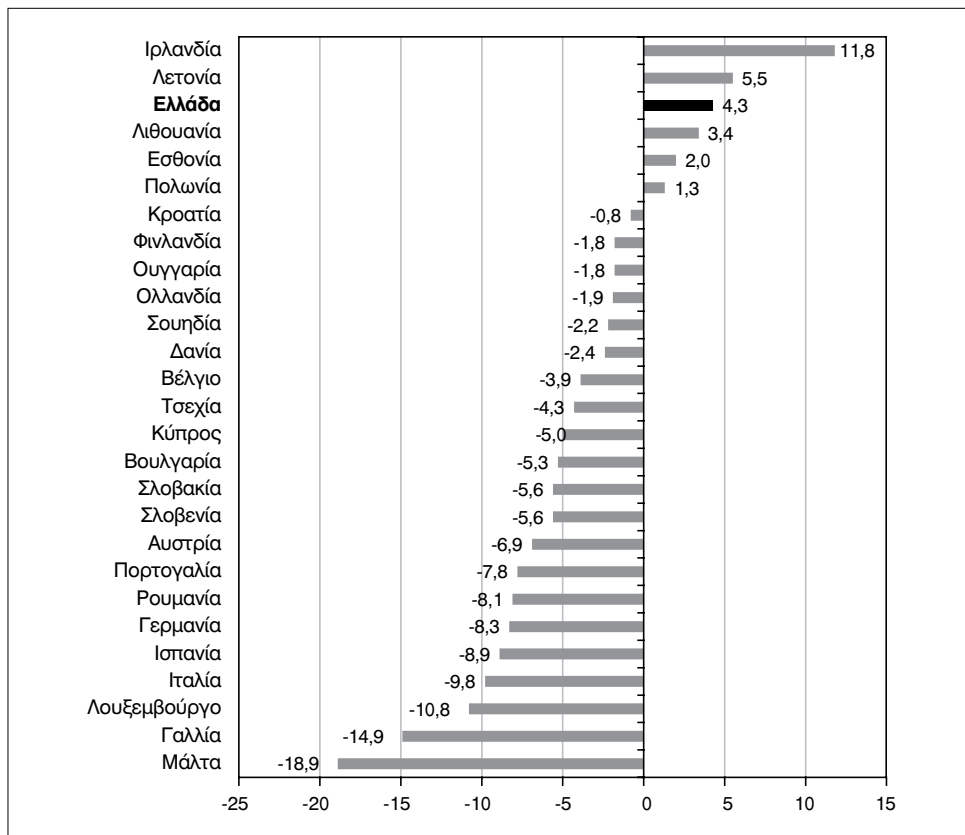
συνεπάγονταν για την παραγωγή τα περιοριστικά μέτρα σε τοπικό, περιφερειακό ή εθνικό επίπεδο και η μετάδοση (contagion) των διαταραχών αυτών από χώρα σε χώρα, μέσω δυσλειτουργιών στις εφοδιαστικές αλυσίδες και τις αλυσίδες αξίας, επέφεραν βαρύ πλήγμα στη διεθνή προσφορά αγαθών. Παράλληλα, η κάμψη της εμπορικής δραστηριότητας είχε σημαντικές αρνητικές επιδράσεις στις τιμές των ενεργειακών αγαθών –ιδιαιτέρα του πετρελαίου–, ενώ η εφαρμογή αυστηρότερων κανόνων και ελέγχων στο πλαίσιο αντιμετώπισης της πανδημίας είχε ως αποτέλεσμα να δημιουργηθούν πρόσθετες επιβαρύνσεις στο κόστος μεταφοράς.

Μέσα σε αυτό το περιβάλλον, η Ελλάδα ήταν από τις λίγες οικονομίες της ΕΕ που εμφάνισαν αύξηση των εξαγωγών αγαθών σε πραγματικούς όρους το έτος 2020. Σύμφωνα με τα προσωρινά στοιχεία των Εθνικών Λογαριασμών (Μάρτιος 2021), η αύξηση αυτή ανήλθε στο 4,3%, τοποθετώντας τη χώρα στην τρίτη καλύτερη θέση στην ΕΕ από πλευράς της συγκεκριμένης επίδοσης (Διάγραμμα 6.1).

Όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 6.2, το οποίο απεικονίζει τον πραγματικό ρυθμό μεταβολής των εξαγωγών αγαθών της Ελλάδας και της ΕΕ σε τριμηνιαία βάση σε σχέση με το αντίστοιχο τρίμηνο του προηγούμενου έτους, στην Ελλάδα οι επιπτώσεις της πανδημίας στις εξαγωγές εκδηλώθηκαν στο δεύτερο τρίμηνο του 2020, με έναν σχετικά ήπιο αρνητικό ρυθμό μεταβολής, ενώ στο τρίτο και ακόμα περισσότερο στο τέταρτο τρίμηνο του έτους η χώρα σημείωσε σημαντική ανάκαμψη των εξαγωγών. Αντίθετα, η ΕΕ εμφάνισε κατά μέσο όρο πτώση των εξαγωγών αγαθών ήδη από το πρώτο τρίμηνο, με την κατάσταση να επιδεινώνεται ραγδαία στο δεύτερο τρίμηνο και κάποια πρώτα σημάδια οριακής ανάκαμψης να εμφανίζονται προς το τέλος του έτους.

Η επίδοση της Ελλάδας στον τομέα των εξαγωγών αγαθών το έτος 2020 είχε ως αποτέλεσμα μία συνολική θετική συνεισφορά στον ρυθμό μεταβολής του ΑΕΠ της τάξεως των 0,8 ποσοστιαίων μονάδων, περιορίζοντας έτσι κατά το μέγεθος αυτό το βάθος της ύφεσης που παρουσίασε η ελληνική οικονομία στη συγκεκριμένη περίοδο. Σε γενικές γραμμές, κατά το έτος 2020 η πανδημία δεν εμπόδισε τη χώρα να συνεχίσει την πολυετή ανοδική πορεία των πραγματικών εξαγωγών της, περιορίζοντας παράλληλα, και σε συνδυασμό και με την κάμψη που σημειώθηκε το τελευταίο έτος στις εισαγωγές, το έλλειμμα του ισοζυγίου αγαθών.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 6.1
Ρυθμός μεταβολής των εξαγωγών αγαθών στις χώρες της ΕΕ,
2020 (σταθερές τιμές,%)

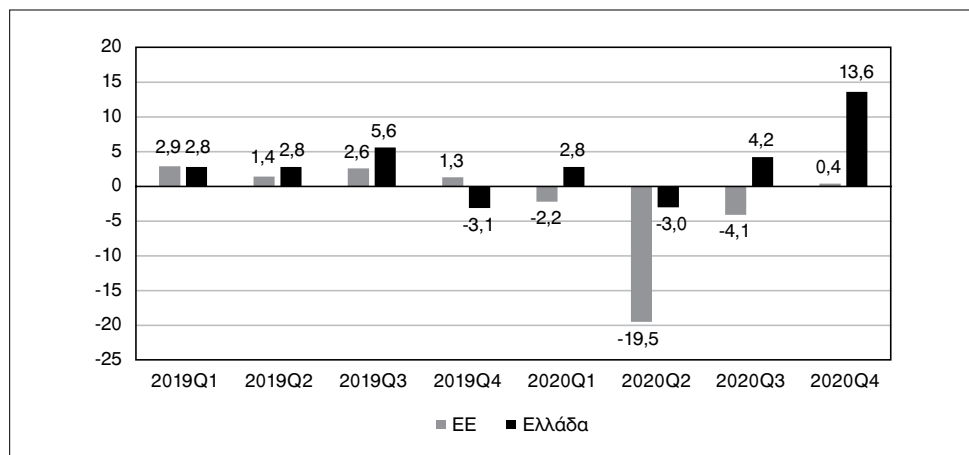


Πηγή: Eurostat.

Η εξέλιξη των εξαγωγών αγαθών της Ελλάδας το έτος 2020 συναρτάται με την επιτυχή αντιμετώπιση του πρώτου επιδημιολογικού κύματος της πανδημίας στη χώρα, αλλά σχετίζεται σε μεγάλο βαθμό και με την κλαδική διάρθρωση των ελληνικών εξαγωγών, σε συνδυασμό με την αξιοποίηση ορισμένων ευκαιριών από τις εξαγωγικές επιχειρήσεις. Όπως αναλύεται παρακάτω, η Ελλάδα επωφελήθηκε από τη σημαντική εξαγωγική της εξειδίκευση, τόσο στην κατηγορία των προϊόντων του

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 6.2

Τριμηνιαίος ρυθμός μεταβολής των εξαγωγών αγαθών της Ελλάδας και της ΕΕ, σε σχέση με το αντίστοιχο τρίμηνο του προηγούμενου έτους, 2020 (σταθερές τιμές, %)



Πηγή: Eurostat.

αγροδιατροφικού τομέα, τα οποία εμφανίζουν σχετικά ανελαστική ζήτηση, όσο και σε άλλες κατηγορίες αγαθών, οι ανάγκες για τα οποία αυξήθηκαν λόγω της πανδημίας (π.χ. φαρμακευτικά προϊόντα).

6.3. Εξελίξεις στις εξαγωγές αγαθών της Ελλάδας ανά κλάδο/προϊόν

Στον Πίνακα 6.1 παρατίθεται η εξέλιξη των εξαγωγών αγαθών της Ελλάδας στους 30 διψήφιους κλάδους της διεθνούς ταξινόμησης HS με την υψηλότερη αξία εξαγωγών το έτος 2019, δηλαδή πριν την εκδήλωση της πανδημίας. Στην τελευταία σειρά του πίνακα παρουσιάζεται επιπλέον η πορεία των εξαγωγών σε έναν ακόμη κλάδο (68), ο οποίος το 2020 εισήλθε στους 30 πρώτους κατά αξία εξαγωγών κλάδους, στη θέση του κλάδου 64. Οι κλάδοι του Πίνακα 6.1 συνεισέφεραν αθροιστικά κατά τα έτη 2019 και 2020 το 89,9% και 88,3% των συνολικών εξαγωγών

γών αγαθών της χώρας, αντίστοιχα. Η μεγάλη πλειονότητα των συγκεκριμένων κλάδων είχε εμφανίσει σημαντική εξαγωγική δυναμική στη δεκαετία που προηγήθηκε, γεγονός που πιθανόν να συνέβαλε στην ανθεκτικότητα που επέδειξαν οι εξαγωγές αγαθών της Ελλάδας στην περίοδο της πανδημίας.

Επισημαίνεται ότι τα στοιχεία του Πίνακα 6.1 εκφράζονται σε τρέχουσες τιμές και συνεπώς αντανakλούν τις εξελίξεις όχι μόνον στον όγκο αλλά και στις τιμές μονάδας των εξαγόμενων προϊόντων. Καθώς η πανδημία επηρέασε σημαντικά τις τιμές ορισμένων εμπορευμάτων, και ιδιαίτερα των πετρελαιοειδών, τα οποία αποτελούν τον μεγαλύτερο εξαγωγικό κλάδο αγαθών της Ελλάδας, τα στοιχεία σε τρέχουσες τιμές δίνουν μία διαφορετική εικόνα ως προς τη συνολική μεταβολή των εξαγωγών της Ελλάδας το έτος 2020, σε σύγκριση με τα στοιχεία σε σταθερές τιμές. Συγκεκριμένα, η μεγάλη πτώση της τιμής του πετρελαίου –υποχώρηση της μέσης τιμής του αργού πετρελαίου τύπου Brent κατά 34,7%, στα 41,96 δολ. το βαρέλι το 2020 έναντι 64,30 δολ. το βαρέλι το 2019–είχε έντονη επίπτωση στην τιμή μονάδας των πετρελαιοειδών, προκαλώντας κατά ένα μεγάλο μέρος την παρατηρούμενη καθίζηση των εξαγωγών της Ελλάδας στον κλάδο κατά 37,0% ή 3,9 δις ευρώ σε τρέχουσες τιμές το 2020. Σημειώνεται ότι, σε παγκόσμιο επίπεδο, η πτώση της τιμής του πετρελαίου είχε ως αποτέλεσμα τη συρρίκνωση του διεθνούς εμπορίου καυσίμων κατά 35% (WTO, 2021). Οι ιδιαίτερα δυσμενείς αυτές εξελίξεις στον κλάδο των πετρελαιοειδών συμπάρευσαν τις συνολικές εξαγωγές αγαθών της Ελλάδας, σε τρέχουσες τιμές, σε πτώση της τάξεως του 9,1%.

Σε αντίθεση με τις αρνητικές εξελίξεις στην κατηγορία των πετρελαιοειδών, οι εκτός των πετρελαιοειδών εξαγωγές της Ελλάδας παρουσίασαν το έτος 2020 αύξηση κατά 3,7% σε τρέχουσες τιμές. Μεταξύ των κλάδων που περιλαμβάνονται στον Πίνακα 6.1, οι 18 κινήθηκαν ανοδικά ως προς την αξία των εξαγωγών τους το 2020, με τη μεγαλύτερη αύξηση, της τάξεως του 49,2% να σημειώνεται στα φαρμακευτικά προϊόντα (30). Σημαντική ήταν επίσης η ενίσχυση των εξαγωγών ηλεκτρικών μηχανών και συσκευών (85) κατά 8,5%, ενώ στην κατηγορία των προϊόντων του αγροδιατροφικού τομέα, και οι 9 διψήφιοι κλάδοι που συγκαταλέγονται στον Πίνακα 6.1 παρουσίασαν αύξηση εξαγωγών, η οποία κυμάνθηκε ανά περίπτωση μεταξύ του 6,8% και του 36,2%. Από τις υπόλοιπες

ΠΙΝΑΚΑΣ 6.1
Εξέλιξη των εξαγωγών της Ελλάδας στους 30 διψήφιους κλάδους της ταξινόμησης HS με την υψηλότερη αξία εξαγωγών τα έτη 2019 και 2020 (τρέχουσες τιμές)

	Αξία εξαγωγών (εκατ. €)	Μερίδιο στις εξαγωγές (%)				
		Μεταβολή				
		2019	2020			
		Μεταβολή	Μεταβολή (%)	2019	2020	Μεταβολή
Σύνολο εξαγωγών	33.842	30.747	-9,1	100,0	100,0	-
27 Ορυκτά καύσιμα, ορυκτά λάδια, προϊόντα διύλισης κ.ά.	10.677	6.730	-3.947	-37,0	31,6	-9,7
30 Φαρμακευτικά προϊόντα	1.933	2.884	952	49,2	5,7	3,7
84 Μηχανές, συσκευές, λέβητες κ.ά.	1.731	1.718	-13	-0,7	5,1	0,5
76 Αλουμίνιο και προϊόντα	1.703	1.614	-88	-5,2	5,0	0,2
39 Πλαστικές ύλες και προϊόντα	1.172	1.167	-5	-0,4	3,5	0,3
85 Ηλεκτρικές μηχανές και συσκευές, συσκευές εγγραφής ή αναπαραγωγής ήχου και εικόνας κ.ά.	1.131	1.227	96	8,5	3,3	0,6
20 Παρασκευάσματα διατροφής από λαχανικά, φρούτα, ξηρούς καρπούς κ.ά.	1.072	1.172	101	9,4	3,2	0,6
99 Προϊόντα π.δ.κ.α.	967	427	-540	-55,8	2,9	-1,5
8 Βρώσιμα φρούτα, καρποί, κ.ά.	954	1.132	178	18,7	2,8	0,9
4 Γαλακτοκομικά προϊόντα, αυγά, μέλι, κ.ά.	693	808	115	16,7	2,0	0,6
Σύνολο 10	22.032	18.881	-3.152	-14,3	65,1	-3,7

ΠΙΝΑΚΑΣ 6.1 (συνέχεια)

	Αξία εξαγωγών (εκατ. €)	Μερίδιο στις εξαγωγές (%)						
		Μεταβολή	Μεταβολή (%)					
	2019	2020	2019	2020	Μεταβολή			
3	Ψάρια, όστρακα, μαλάκια, κ.ά.	671	728	57	8,5	2,0	2,4	0,4
74	Χαλκός και προϊόντα από χαλκό	644	627	-17	-2,7	1,9	2,0	0,1
52	Βαμβάκι	569	430	-139	-24,4	1,7	1,4	-0,3
25	Αλάτι, θείο, γαίες, πέτρες, γύψος, ασβέστης τιμέντα	568	439	-129	-22,7	1,7	1,4	-0,3
61	Ενδύματα και συμπληρώματα του ενδύματος, πλεκτά	568	422	-146	-25,7	1,7	1,4	-0,3
72	Χυτοσίδηρος, σίδηρος και χάλυβας	543	478	-64	-11,9	1,6	1,6	0,0
73	Προϊόντα από χυτοσίδηρο, σίδηρο ή χάλυβα	533	613	80	15,1	1,6	2,0	0,4
24	Καπνά και βιομηχανοποιημένα υποκατάστατα καπνού	508	553	45	8,9	1,5	1,8	0,3
15	Ζωικά, φυτικά λίπη και έλαια, κ.ά.	432	588	156	36,2	1,3	1,9	0,6
38	Διάφορα προϊόντα των χημικών βιομηχανιών	341	361	20	5,9	1,0	1,2	0,2
	Σύνολο 20	27.408	24.119	-3.289	-12,0	81,0	78,4	-2,5
90	Όργανα και συσκευές οπτικής, φωτογραφίας ή κινηματογραφίας, μέτρησης, κ.ά.	340	364	24	7,1	1,0	1,2	0,2
21	Διάφορα παρασκευάσματα διατροφής	318	348	30	9,5	0,9	1,1	0,2
62	Ενδύματα και συμπληρώματα του ενδύματος, άλλα από τα πλεκτά	316	229	-88	-27,7	0,9	0,7	-0,2
19	Παρασκευάσματα από δημητριακά, αλεύρια, άμυλα ή γάλα, ειδη ζαχαροπλαστικής	288	330	42	14,5	0,9	1,1	0,2

33	Αιθέρια έλαια και ρητινοειδή, προϊόντα αρωματοποιίας ή καλλωπισμού, καλλυντικά	280	292	12	4,2	0,8	1,0	0,1
95	Παιχνίδια, είδη διασκέδασης ή αθλητισμού	278	297	18	6,5	0,8	1,0	0,1
64	Υποδήματα, και ανάλογα είδη, μέρη των ειδών αυτών	254	179	-76	-29,7	0,8	0,6	-0,2
22	Ποτά, αλκοολούχα υγρά και ξίδι	245	262	17	6,8	0,7	0,9	0,1
32	Δεξικά και βαφικά εκχυλίσματα, ταννίνες, χρώματα επίχρσισης, βερνίκια, κ.ά.	236	253	17	7,2	0,7	0,8	0,1
48	Χαρτί, χαρτόνι και προϊόντα	222	256	34	15,4	0,7	0,8	0,2
	Σύνολο 30	30.187	26.929	-3.258	-10,8	89,2	87,6	-1,6
68	Τεχνουργήματα από πέτρες, γύψο, τσιμέντο, αμίαντο κ.ά.	222	208	-13,7	-6,2	0,7	0,7	0,0

Πηγή: Επεξεργασία στοιχείων της UN Comtrade που ανλήθηκαν από το ITC, Μάρτιος 2021.
 Σημείωση: Οι 30 πρώτοι κλάδοι προϊόντων το 2019 ταυτίζονται με τους 30 πρώτους το 2020, με διαφορετική σειρά κατάταξης, με εξαίρεση τον κλάδο 64 στη θέση του οποίου εισήλθε το 2020 ο κλάδος 68. Οι κλάδοι, με εξαίρεση τον 68, εμφανίζονται κατά σειρά μεγέθους με βάση την αξία των εξαγωγών τους το έτος 2019.

κατηγορίες του πίνακα, ανοδικά κινήθηκαν επίσης οι εξαγωγές στους κωδικούς των προϊόντων από χυτοσίδηρο, σίδηρο και χάλυβα (73), των διάφορων προϊόντων των χημικών βιομηχανιών (38), των οργάνων και συσκευών οπτικής, φωτογραφίας ή κινηματογραφίας, μέτρησης, κ.ά. (90), των αιθέριων ελαίων, προϊόντων αρωματοποιίας και καλλυντικών (33), των παιχνιδιών, και ειδών διασκέδασης ή αθλητισμού (95), των δεψικών και βαφικών εκχυλισμάτων, χρωμάτων, βερνικιών κ.ά. (32) και του χαρτιού, χαρτονιού και προϊόντων (48).

Για μία λεπτομερέστερη αποτύπωση των εξελίξεων στα σημαντικότερα εξαγόμενα προϊόντα της Ελλάδας, στον Πίνακα 6.2 παρατίθεται η πορεία των εξαγωγών αγαθών στους 30 τετραψήφιους κωδικούς της διεθνούς ταξινόμησης HS με την υψηλότερη αξία εξαγωγών το έτος 2019. Στην τελευταία σειρά του πίνακα παρουσιάζεται επιπλέον η πορεία των εξαγωγών σε τρία ακόμα προϊόντα (8517, 0809, 3920), τα οποία εισήλθαν στους 30 πρώτους κωδικούς κατά αξία εξαγωγών το έτος 2020, στη θέση των κωδικών 2515, 2523, 2403. Οι κλάδοι του Πίνακα 6.2 συνεισφεραν συνολικά κατά τα έτη 2019 και 2020 το 64,8% και 62,1% των εξαγωγών αγαθών της χώρας, αντίστοιχα.

Από τα στοιχεία του Πίνακα 6.2 επιβεβαιώνεται η μεγάλη κάμψη των εξαγωγών στους κωδικούς των πετρελαιοειδών προϊόντων, αλλά και η θετική εξέλιξη των εξαγωγών σε όλα τα κύρια εξαγωγίμα προϊόντα του αγροδιατροφικού τομέα της Ελλάδας, και συγκεκριμένα στα νωπά ψάρια, τα παρασκευάσματα διατροφής από λαχανικά, φρούτα, κ.ά., τα τυριά, το ελαιόλαδο, το γιαούρτι, τα καπνικά προϊόντα και τα νωπά φρούτα. Επιπλέον στον πίνακα αποτυπώνεται η μεγάλη αύξηση των εξαγωγών στην κατηγορία των φαρμάκων με τη μορφή δόσεων ή συσκευασμένων για λιανική πώληση, καθώς και η άνοδος των εξαγωγών σε κωδικούς που αφορούν τους σωλήνες από χαλκό, σίδηρο ή χάλυβα, τα παιχνίδια, τις τηλεφωνικές συσκευές και τις πλάκες, ταινίες κ.ά. από πλαστικές ύλες.

Κατά τον χρόνο συγγραφής της μελέτης, η αξία των εξαγωγών αγαθών της Ελλάδας για το έτος 2020 ήταν διαθέσιμη μέχρι το επίπεδο των εξαψήφινων κωδικών της ταξινόμησης HS, δίνοντας τη δυνατότητα μίας ακόμα πιο λεπτομερούς εικόνας σε σχέση με τα προϊόντα που συνέβαλαν στην ανθεκτικότητα των εξαγωγών της χώρας μετά την εκδήλωση της πανδημίας. Από τη ανάλυση των στοιχείων αυτών προκύπτει ότι το

ΠΙΝΑΚΑΣ 6.2
Εξέλιξη των εξαγωγών της Ελλάδας στους 30 τετραψήφιους κωδικούς της ταξινόμησης HS με την υψηλότερη αξία εξαγωγών τα έτη 2019 και 2020 (τρέχουσες τιμές)

	Αξία εξαγωγών (εκατ. €)	Μερίδιο στις εξαγωγές (%)			
		2019	2020		
		2019	2020	2019	2020
Σύνολο εξαγωγών	33.842	30.747	-9,1	100,0	100,0
2710 Λάδια από πετρέλαιο ή ασφαλτούχα ορυκτά, όχι ακατέργαστα, κ.ά.	9.862	6.088	-38,3	29,1	19,8
3004 Φάρμακα με μορφή δόσεων ή συσκευασμένα για λιανική πώληση	1.847	2.794	51,3	5,5	9,1
9999 Προϊόντα π.δ.κ.α.	967	834	-13,8	2,9	2,7
8471 Αυτόματες μηχανές επεξεργασίας πληροφοριών (H/Y), κ.ά.	676	606	-10,4	2,0	2,0
7606 Πλάκες, ταινίες και φύλλα από αλουμίνιο πάχους>0,2 mm	639	586	-8,3	1,9	1,9
5201 Βαμβάκι, μη λαναρισμένο ούτε χτενισμένο	526	398	-24,4	1,6	1,3
0302 Ψάρια νωπά ή διατηρημένα με απλή ψύξη, με εξαίρεση αυτά της κλάσης 304	519	562	8,3	1,5	1,8
2005 Λαχανικά παρασκευασμένα/διατηρημένα όχι με ξίδι/οξικό οξύ, όχι κατεψυγμένα	502	528	5,2	1,5	1,7
0406 Τυριά και πηγμένο γάλα για τυρί	466	526	13,0	1,4	1,7
7411 Σωλήνες κάθε είδους από χαλκό	459	460	0,3	1,4	1,5
Σύνολο 10	16.462	13.383	-18,7	48,6	43,5

ΠΙΝΑΚΑΣ 6.2 (συνέχεια)

	Αξία εξαγωγών (εκατ. €)	Μερίδιο στις εξαγωγές (%)			
		2019	2020	2019	2020
			Μεταβολή (%)		
2713	Οπτιάνθρακας (κοκ) από πετρέλαιο, άσφαλτος από πετρέλαιο κ.ά.	387	350	-9,6	1,1
7604	Ράβδοι και ειδή καθορισμένης μορφής από αλουμίνιο	359	365	1,7	1,2
1509	Ελαιόλαδο και τα κλάσματά του, όχι χημικώς μετασχηματισμένα	351	493	40,5	1,6
2008	Καρποί και φρούτα κ.ά., παρασκευασμένα ή διατηρημένα	336	391	16,3	1,3
8544	Σύρματα, καλώδια κ.ά. αγωγοί με ηλεκτρική μόνωση, καλώδια από σπικές ίνες	327	292	-10,6	1,0
7607	Φύλλα και ταινίες, λεπτά, από αλουμίνιο με πάχος < 0,2 mm	323	321	-0,7	1,0
2515	Μάρμαρα, τραβερτίνες, ασβεστόλιθοι	248	168	-32,2	0,5
2106	Παρασκευάσματα διατροφής π.δ.κ.α.	243	275	13,4	0,9
7601	Αλουμίνιο σε ακατέργαστη μορφή	229	202	-11,7	0,7
2711	Αέρια πετρελαίου και άλλοι αέριοι υδρογονάνθρακες	227	194	-14,4	0,6
	Σύνολο 20	19.492	16.435	-15,7	57,6
					53,5

0810	Φράουλες, σμέουρα, μούρα, βατόμουρα, κ.ά.	216	259	20,1	0,6	0,8
9503	Τρίκυκλα, σκούτερ, κούκλες, μικροκατασκευές, ruzzles κ.ά. παιχνίδια	215	220	2,4	0,6	0,7
3902	Πολυμερή του προπυλενίου ή άλλων ολεφινών, σε αρχικές μορφές	215	182	-15,3	0,6	0,6
2523	Τσιμέντα	197	158	-19,8	0,6	0,5
7213	Χοντρόσυρμα (fil machine) από σίδηρο ή από όχι σε κράμα χάλυβες	196	191	-2,4	0,6	0,6
2402	Πούρα, πουράκια και τσιγάρα, από καπνό ή υποκατάστατα του καπνού	189	225	19,1	0,6	0,7
7305	Σωλήνες κυκλικής διατομής με διάμετρο >406,4 mm, από σίδηρο ή χάλυβα	187	255	36,2	0,6	0,8
0805	Επεριδοειδή, ωπά ή ξερά	183	242	32,0	0,5	0,8
0403	Βουτυρόγαλα, πηγμένο γάλα και πηγμένη κρέμα, γιαούρτι, κεφίρ κ.ά.	176	209	18,5	0,5	0,7
2403	Άλλα βιομηχανοποιημένα καπνά και υποκατάστατα του καπνού, κ.ά.	176	162	-8,0	0,5	0,5
	Σύνολο 30	21.442	18.538	-13,5	63,4	60,3
8517	Τηλεφωνικές συσκευές	168	197	17,1	0,5	0,6
0809	Βερίκοκα, κεράσια, ροδάκινα, δαμάσκηνα	140	195	39,3	0,4	0,6
3920	Πλάκες, φύλλα, μεμβράνες, ταινίες, λουρίδες, από πλαστικές ύλες μη κυψελώδεις	164	179	9,7	0,5	0,6

Πηγή: Επεξεργασία στοιχείων της UN Comtrade που αντλήθηκαν από το ITC, Μάρτιος 2021.
 Σημείωση: Τα 30 πρώτα προϊόντα του έτους 2019 ταυτίζονται με εκείνα του έτους 2020, με διαφορετική σειρά κατάταξης, με εξαίρεση τους κωδικούς 2515, 2523, 2403 στη θέση των οποίων εισήλθαν το 2020 οι κωδικοί 6517, 0809, 3920. Τα προϊόντα, με εξαίρεση τα τρία τελευταία, εμφανίζονται κατά σειρά μεγέθους με βάση την αξία των εξαγωγών τους το έτος 2019.

προϊόν με τη μεγαλύτερη αύξηση εξαγωγών σε απόλυτες τιμές (889 εκατ. ευρώ) προέρχεται από την κατηγορία των φαρμάκων, ενώ ακολουθεί το παρθένο ελαιόλαδο (αύξηση 139 εκατ. ευρώ). Από τα προϊόντα του αγροδιατροφικού τομέα, οι μεγαλύτερες αυξήσεις στις εξαγωγές, κατά σειρά μεγέθους σε απόλυτες τιμές, καταγράφονται, εκτός του ελαιολάδου, στα τυριά, τα πορτοκάλια, τις τσιπούρες, τις κονσέρβες ροδάκινου, τα τσιγάρα, το γιαούρτι, τα παρασκευάσματα διατροφής π.δ.κ.α., τα ακτινίδια, τα κεράσια, τα ροδάκινα, τις ελιές, τα μείγματα ζύμης και τις φράουλες. Από τα υπόλοιπα προϊόντα, οι μεγαλύτερες αυξήσεις καταγράφονται στα πλοία για τη μεταφορά προσώπων, τους στροβιλοκινητήρες, τους σωλήνες από σίδηρο ή χάλυβα, τα μεταλλεύματα και συμπακνώματα πολύτιμων μετάλλων, τις ράβδους και είδη καθορισμένης μορφής από αλουμίνιο και τις αυτόματες μηχανές επεξεργασίας πληροφοριών.

Από την άλλη πλευρά, οι μεγαλύτερες μειώσεις στις εξαγωγές καταγράφονται, εκτός των πετρελαιοειδών, στο ανεπεξέργαστο βαμβάκι, τα μάρμαρα, τα ενδύματα, τους φορητούς Η/Υ, την ηλεκτρική ενέργεια και τις πλάκες, ταινίες και φύλλα αλουμινίου. Σημειώνεται ότι, στην περίπτωση των Η/Υ, η κάμψη των εξαγωγών πιθανότατα συνδέεται με την αυξημένη εσωτερική ζήτηση και τη συνεπαγόμενη μεγαλύτερη εγχώρια απορρόφηση της παραγωγής, λόγω των αναγκών που προέκυψαν από την τηλεργασία και τηλεκπαίδευση. Αντίθετα, σε κλάδους όπως το βαμβάκι, τα ενδύματα και τα μάρμαρα, η πτώση των εξαγωγών αντανακλά τη μείωση της εξωτερικής ζήτησης λόγω των συνθηκών που προκάλεσε η πανδημία.

6.4. Εξελίξεις στις εξαγωγές αγαθών της Ελλάδας ανά γεωγραφικό προορισμό

Οι εξελίξεις στις εξαγωγές αγαθών της Ελλάδας το έτος 2020 διαφοροποιήθηκαν σε μεγάλο βαθμό όχι μόνο μεταξύ κλάδων αλλά και μεταξύ γεωγραφικών προορισμών, με την εμπορική σχέση της χώρας με συγκεκριμένες γεωγραφικές ζώνες και προορισμούς να φαίνεται ότι έχει συμβάλει στην ανθεκτικότητά της απέναντι στις συνθήκες της πανδημίας.

Στον Πίνακα 6.3 απεικονίζεται η αξία των εξαγωγών αγαθών της Ελλάδας προς τις ευρύτερες γεωγραφικές ζώνες της Ευρώπης, της Μέσης Ανατολής της Νότιας και Κεντρικής Ασίας, της Αφρικής, της Αμερικής και της Ωκεανίας, καθώς και η ποσοστιαία μεταβολή των εξαγωγών της χώρας ανά ζώνη το έτος 2020. Όπως φαίνεται, μεγάλο τμήμα των εξαγωγών αγαθών της Ελλάδας κατευθύνεται προς τις χώρες της Ευρώπης, με πρώτη κατά σειρά αξίας την Ευρωζώνη, ακολουθούμενη από τις υπόλοιπες χώρες της ΕΕ και τις λοιπές ευρωπαϊκές χώρες. Οι εξαγωγές της Ελλάδας προς την Ευρωζώνη παρέμειναν σταθερές το έτος 2020, ενώ οι εξαγωγές προς τις υπόλοιπες χώρες της ΕΕ παρουσίασαν αύξηση της τάξεως του 6,0%, με τις εξελίξεις αυτές να παρέχουν σημαντική στήριξη στον εξαγωγικό τομέα της χώρας μετά την εκδήλωση της πανδημίας. Μεταξύ των υπόλοιπων γεωγραφικών ζωνών, άνοδο παρουσίασαν επίσης οι εξαγωγές προς τη Νότια Ασία και την Αφρική. Από την άλλη πλευρά, σημαντική κάμψη καταγράφηκε το έτος 2020 στην εξαγωγική δραστηριότητα προς τις ευρωπαϊκές χώρες εκτός ΕΕ και τις χώρες της Μέσης Ανατολής, ενώ πτώση σημείωσαν και οι εξαγωγές προς την Αμερική. Σημειώνεται ότι η παρατηρούμενη ανθεκτικότητα των ελληνικών εξαγωγών προς τις χώρες της ΕΕ σχετίζεται με τον υψηλότερο βαθμό διαφοροποίησης (δηλαδή σε απλούς όρους την μεγαλύτερη ποικιλία) των εξαγωγών της χώρας προς τις συγκεκριμένες ζώνες. Παράλληλα, η μεγάλη κάμψη των εξαγωγών προς τη Μέση Ανατολή και τις εκτός ΕΕ χώρες της Ευρώπης συνδέεται με τα υψηλά μερίδια του πληττόμενου κλάδου των πετρελαιοειδών στις εξαγωγές της Ελλάδας προς τις ζώνες αυτές. Ασφαλώς, οι συγκεκριμένες εξελίξεις αφορούν μόνο ένα έτος και μία πολύ ιδιαίτερη συγκυρία, όπως αυτή διαμορφώθηκε από τις συνθήκες της πανδημίας και, επομένως, δεν αντιτίθενται στη διαπίστωση για τον θετικό ρόλο της εξειδίκευσης στις εξαγωγικές επιδόσεις της Ελλάδας, όπως αυτή προκύπτει από την προηγηθείσα εμπειρική προσέγγιση.

Όπως είναι φυσικό, οι διαφοροποιήσεις μεταξύ γεωγραφικών ζωνών ως προς την εξέλιξη των ελληνικών εξαγωγών αγαθών μετά την εκδήλωση της πανδημίας είχαν επίπτωση, έστω και προσωρινά, στη διάρθρωση των εξαγωγών της χώρας ανά γεωγραφική ζώνη. Όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 6.3, και σε σύγκριση με το Διάγραμμα 3.7 του Κεφαλαίου 3 της μελέτης, το μερίδιο της Ευρωζώνης στις εξαγωγές ενισχύθηκε

ΠΙΝΑΚΑΣ 6.3

Αξία εξαγωγών αγαθών της Ελλάδας ανά γεωγραφική ζώνη τα έτη 2019 και 2020, και ετήσια ποσοστιαία μεταβολή το έτος 2020 (τρέχουσες τιμές)

Γεωγραφική ζώνη	Αξία εξαγωγών (εκατ. €)		Μεταβολή (%)
	2019	2020	2020/2019
Ευρωζώνη	13.205	13.213	0,1
Άλλες χώρες της ΕΕ	5.316	5.633	6,0
Λοιπές ευρωπαϊκές χώρες	3.092	2.522	-18,4
Μέση Ανατολή	5.825	3.631	-37,7
Νότια Ασία	1.884	2.094	11,2
Κεντρική Ασία	156	136	-12,9
Αφρική	1.399	1.420	1,5
Αμερική	2.168	1.754	-19,1
Ωκεανία	332	330	-0,5

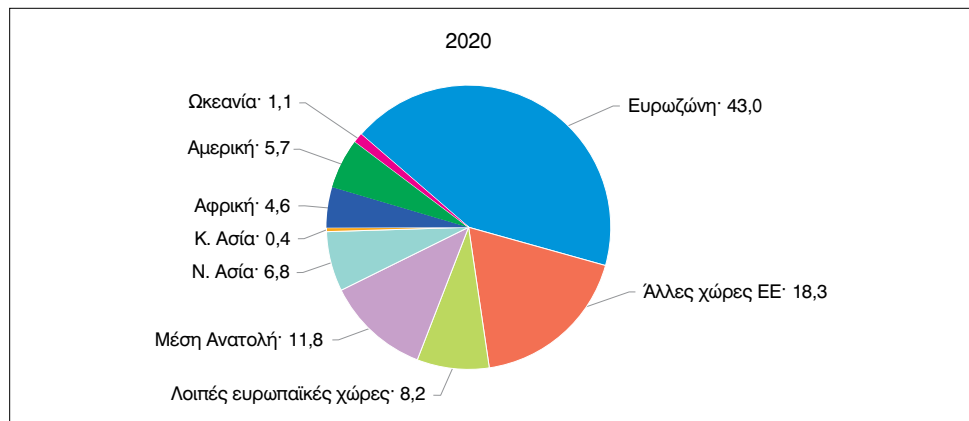
Πηγή: Επεξεργασία στοιχείων της UN Comtrade που αντλήθηκαν από το ITC, Μάρτιος 2021.

Σημείωση: Η Αίγυπτος έχει συμπεριληφθεί στις χώρες της Μέσης Ανατολής και όχι στην Αφρική.

σημαντικά, από το 39,6% το 2019 στο 43,0% το 2020, ενώ αντίστοιχη αύξηση από το 15,9% στο 18,3% παρουσίασε και το μερίδιο των υπόλοιπων χωρών της ΕΕ. Παράλληλα, άνοδο παρουσίασε το 2020 η συμμετοχή της Νότιας Ασίας στις εξαγωγές (από 5,6% σε 6,8%), ενώ σημαντικές μειώσεις καταγράφηκαν στα μερίδια της Μέσης Ανατολής (από 17,5% σε 11,8%) και των λοιπών ευρωπαϊκών χωρών (από 9,3% σε 8,2%).

Στον Πίνακα 6.4 παρουσιάζεται η πορεία των εξαγωγών και η εξέλιξη των μεριδίων στις συνολικές εξαγωγές αγαθών της Ελλάδας στις τριάντα χώρες προορισμού με την υψηλότερη αξία εξαγωγών από την Ελλάδα το έτος 2019. Στις τέσσερις τελευταίες σειρές του πίνακα παρουσιάζεται επιπλέον η πορεία των εξαγωγών της χώρας προς την Ιαπωνία, τη Ν. Κορέα, την Κροατία και την Ουγγαρία, χώρες οι οποίες εισήλθαν στις 30 πρώτες θέσεις της κατάταξης το έτος 2020, αντί των Ην. Αραβικών Εμιράτων, της Σουηδίας, της Ουκρανίας και της Ρωσίας. Οι χώρες του

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 6.3
Μερίδια στις εξαγωγές αγαθών της Ελλάδας ανά γεωγραφική ζώνη, 2020 (%)



Πηγή: Επεξεργασία στοιχείων της UN Comtrade που αντλήθηκαν από το ITC, Μάρτιος 2021.

Πίνακα 6.3 απορρόφησαν συνολικά κατά τα έτη 2019 και 2020 το 83,2% και 85,9% των εξαγωγών αγαθών της Ελλάδας, αντίστοιχα.

Από τις χώρες που περιλαμβάνονται στον Πίνακα 6.4, οι δώδεκα σημείωσαν άνοδο των εισαγωγών τους από την Ελλάδα το έτος 2020. Ειδικότερα οι εξαγωγές της Ελλάδας παρουσίασαν μεγάλη αύξηση κατά 50,7% ή 600,4 εκατ. ευρώ στην περίπτωση της Γαλλίας, ενώ αυξήθηκαν κατά ποσό άνω των 100 εκατ. ευρώ στις περιπτώσεις της Λιβύης, της Ν. Κορέας, της Ιαπωνίας, της Γερμανίας, της Κροατίας και της Ρουμανίας. Έχει ενδιαφέρον το γεγονός ότι, για τους προορισμούς αυτούς, η αύξηση των εξαγωγών της Ελλάδας προέκυψε κατά ένα μεγάλο μέρος από την εμπορική δραστηριότητα ενός ή έστω λίγων συγκεκριμένων κλάδων ανά χώρα. Ειδικότερα η αύξηση των εξαγωγών αφορούσε κατά κύριο λόγο για τη Γαλλία και την Ιαπωνία τον κλάδο των φαρμακευτικών προϊόντων, για τη Λιβύη, τη Ν. Κορέα και την Κροατία τον κλάδο των πετρελαιοειδών, για τη Γερμανία τα γαλακτοκομικά, τα φρούτα και άλλα προϊόντα του αγροδιατροφικού τομέα και τα μηχανήματα, και για τη Ρουμανία τον χυτοσίδηρο, σίδηρο και χάλυβα και τα προϊόντων αυτών, τα φρούτα και τα παιχνίδια.

ΠΙΝΑΚΑΣ 6.4

Εξέλιξη εξαγωγών αγαθών της Ελλάδας στις 30 χώρες προορισμού με την υψηλότερη αξία εξαγωγών από την Ελλάδα τα έτη 2019 και 2020

Χώρα	Αξία εξαγωγών (εκατ. €)			Μερίδιο στις εξαγωγές (%)	
	2019	2020	Μεταβολή (%)	2019	2020
Σύνολο	33.842	30.747	-9,1	100,0	100,0
Ιταλία	3.653	3.262	-10,7	10,8	10,6
Γερμανία	2.250	2.393	6,3	6,6	7,8
Τουρκία	1.974	1.339	-32,2	5,8	4,4
Κύπρος	1.900	1.985	4,5	5,6	6,5
Βουλγαρία	1.560	1.535	-1,6	4,6	5,0
ΗΠΑ	1.305	1.137	-12,9	3,9	3,7
Ηνωμένο Βασίλειο	1.225	1.184	-3,3	3,6	3,9
Γαλλία	1.184	1.784	50,7	3,5	5,8
Λίβανος	1.162	650	-44,1	3,4	2,1
Ισπανία	1.104	1.140	3,3	3,3	3,7
10 πρώτες χώρες	17.317	16.409	-5,2	51,2	53,4
Ρουμανία	1.014	1.118	10,3	3,0	3,6
Αίγυπτος	943	498	-47,2	2,8	1,6
Κίνα	892	858	-3,9	2,6	2,8
Βόρεια Μακεδονία	794	540	-32,0	2,3	1,8
Σαουδική Αραβία	748	296	-60,5	2,2	1,0
Ολλανδία	699	698	-0,1	2,1	2,3
Αλβανία	573	510	-10,9	1,7	1,7
Σλοβενία	521	322	-38,2	1,5	1,0
Πολωνία	495	578	16,7	1,5	1,9
Βέλγιο	479	390	-18,6	1,4	1,3
20 πρώτες χώρες	24.475	22.216	-9,2	72,3	72,3
Ισραήλ	472	371	-21,3	1,4	1,2
Λιβύη	403	638	58,3	1,2	2,1
Μάλτα	329	250	-24,2	1,0	0,8

ΠΙΝΑΚΑΣ 6.4 (συνέχεια)

Χώρα	Αξία εξαγωγών (εκατ. €)			Μερίδιο στις εξαγωγές (%)	
	2019	2020	Μεταβολή (%)	2019	2020
Σερβία	324	323	-0,2	1,0	1,1
Αυστρία	292	349	19,7	0,9	1,1
Τσεχία	262	261	-0,6	0,8	0,8
Ην. Αραβικά Εμιράτα	253	235	-7,3	0,7	0,8
Σουηδία	214	192	-10,1	0,6	0,6
Ουκρανία	211	193	-8,6	0,6	0,6
Ρωσία	209	161	-22,7	0,6	0,5
30 πρώτες χώρες	27.443	25.189	-8,2	81,1	81,9
Ιαπωνία	190	355	86,4	0,6	1,2
Κορέα	157	335	113,5	0,5	1,1
Κροατία	148	288	94,4	0,4	0,9
Ουγγαρία	206	251	21,8	0,6	0,8

Πηγή: Επεξεργασία στοιχείων της UN Comtrade που αντλήθηκαν από το ITC, Μάρτιος 2021.

Σημείωση: Οι χώρες, με εξαίρεση τις τέσσερις τελευταίες, εμφανίζονται κατά σειρά μεγέθους με βάση την αξία των εξαγωγών της Ελλάδας προς αυτές το έτος 2019.

Σε σχέση με τους προορισμούς προς τους οποίους η Ελλάδα παρουσίασε κάμψη των εξαγωγών της το έτος 2020, οι μεγαλύτερες μειώσεις σε απόλυτες τιμές σημειώθηκαν στις περιπτώσεις της Τουρκίας, της Σαουδικής Αραβίας, της Ιταλίας, της Βόρειας Μακεδονίας, του Λιβάνου, της Σλοβενίας, των ΗΠΑ και του Ισραήλ, με το μεγαλύτερο μέρος των μειώσεων αυτών να αφορά τον κλάδο των πετρελαιοειδών.

6.5. Συμπεράσματα

Όπως προκύπτει από την ανάλυση που προηγήθηκε, το έτος 2020 ο τομέας των εξαγωγών αγαθών της Ελλάδας επέδειξε σημαντικό βαθμό ανθεκτικότητας στο ιδιαίτερα δυσμενές διεθνές περιβάλλον που δια-

μόρφωσε η πανδημία της Covid-19. Η Ελλάδα πέτυχε αύξηση των εξαγωγών αγαθών της κατά 4,2% σε πραγματικούς όρους, και συγκαταλέγεται στις λίγες χώρες της ΕΕ που εμφάνισαν θετική επίδοση ως προς το μέγεθος αυτό στη συγκεκριμένη δύσκολη συγκυρία. Παράλληλα, σε τρέχουσες τιμές, η κάμψη που παρατηρήθηκε στις εξαγωγές αγαθών της Ελλάδας προήλθε κυρίως από την καθίζηση της ζήτησης και των τιμών του πετρελαίου, με τις εκτός των πετρελαιοειδών εξαγωγές της χώρας να έχουν σημειώσει αύξηση κατά 3,7%. Οι επιδόσεις αυτές συναρτώνται με την επιτυχή αντιμετώπιση του πρώτου επιδημιολογικού κύματος της πανδημίας στη χώρα, αλλά σχετίζονται και με τη διάρθρωση των ελληνικών εξαγωγών, κυρίως από πλευράς κλαδικής δομής, αλλά και από την άποψη των γεωγραφικών προορισμών. Η Ελλάδα ωφελήθηκε από τη σημαντική της εξαγωγική εξειδίκευση, τόσο στην κατηγορία των προϊόντων του αγροδιατροφικού τομέα, τα οποία εμφανίζουν σχετικά ανελαστική ζήτηση, όσο και σε άλλες κατηγορίες αγαθών, όπως τα φαρμακευτικά προϊόντα, οι ανάγκες για τα οποία αυξήθηκαν λόγω της πανδημίας. Παράλληλα, στην ανθεκτικότητα των ελληνικών εξαγωγών συνέβαλλαν τα υψηλά μερίδια και η ποικιλία των προϊόντων που εξαγει η χώρα στην ΕΕ –σε πολλές περιπτώσεις σε τομείς εξειδίκευσής της όπως τα προϊόντα του αγροδιατροφικού τομέα–, αλλά και το άνοιγμα που συντελέστηκε τα προηγούμενα χρόνια προς τις αγορές της Νότιας Ασίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ – ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

Κατά την περίοδο ταχείας οικονομικής ανάπτυξης που μεσολάβησε από την είσοδο της Ελλάδας στην Ευρωζώνη μέχρι και τις απαρχές της διεθνούς χρηματοπιστωτικής κρίσης, οι επιδόσεις της χώρας όσον αφορά τις εξαγωγές αγαθών ήταν εξαιρετικά αδύναμες σε σύγκριση με τις χώρες της ΕΕ. Το 2008, οι εξαγωγές αγαθών της Ελλάδας αντιπροσώπευαν μόλις το 10,2% του ΑΕΠ της χώρας, ποσοστό που αποτελούσε το χαμηλότερο στην ΕΕ και υστερούσε πολύ συγκριτικά με τον αντίστοιχο μέσο όρο της Ευρωζώνης (29,6%). Το διευρυνόμενο χάσμα μεταξύ των χαμηλών εξαγωγών αγαθών και των αυξανόμενων εισαγωγών οδήγησε σε ένα μεγάλο, αυξανόμενο εξωτερικό έλλειμμα, το οποίο αποτέλεσε μία από τις σημαντικότερες ανισοροπίες που ευθύνονται για την οικονομική κρίση της χώρας. Παρά την αδυναμία επίτευξης επαρκούς μεγέθυνσης των εξαγωγών της στα χρόνια πριν την οικονομική κρίση, η ελληνική οικονομία παρουσίασε σημαντική βελτίωση των εξαγωγικών μεγεθών της στην περίοδο 2010-2019, ενώ το 2020 ο τομέας των εξαγωγών αγαθών της Ελλάδας επέδειξε σημαντικό βαθμό ανθεκτικότητας στο ιδιαίτερα δυσμενές διεθνές περιβάλλον που διαμόρφωσε η πανδημία της Covid-19. Είναι ενδεικτικό ότι τόσο κατά τη διάρκεια της οικονομικής κρίσης, όσο και κατά το έτος 2020, οι εξαγωγές αγαθών αποτέλεσαν για την Ελλάδα τη μοναδική βασική συνιστώσα της ζήτησης με ανοδική πορεία. Σε συνέχεια των επιδόσεων αυτών, το μερίδιο των εξαγωγών αγαθών της χώρας στο ΑΕΠ αυξήθηκε κατά οκτώ περίπου εκατοστιαίες μονάδες σε σχέση με την περίοδο πριν την κρίση, φτάνοντας το 2020 στο επίπεδο του 18,1%.

Μία σημαντική διάσταση των εξαγωγικών επιδόσεων μίας χώρας, η οποία συγκεντρώνει σημαντικό ενδιαφέρον από τους διεθνείς οργανισμούς και εν γένει τη διεθνή βιβλιογραφία, συνδέεται με τη διαφοροποίηση/συγκέντρωση των εξαγωγών, τις μεθόδους αποτύπωσής τους, τον ρόλο τους για τις εξαγωγικές επιδόσεις και την ανάπτυξη και άλλα συναφή ζητήματα. Από τη μία πλευρά, τα παραδοσιακά υποδείγ-

ματα του διεθνούς εμπορίου αναδεικνύουν τα σημαντικά οφέλη από το άνοιγμα μίας οικονομίας στο διεθνές εμπόριο, επισημαίνοντας παράλληλα τις θετικές επιδράσεις της εξειδίκευσης στην παραγωγή και τις εξαγωγές προϊόντων στα οποία η κάθε χώρα διαθέτει συγκριτικό πλεονέκτημα. Από την άλλη πλευρά, ένα άλλο σκέλος της βιβλιογραφίας έχει επικεντρωθεί στη διερεύνηση της εξέλιξης, των αιτίων και των επιδράσεων του φαινομένου της διαφοροποίησης των εξαγωγών. Η διαφοροποίηση θεωρείται ότι μπορεί να συμβάλλει στη βελτίωση των εξαγωγικών επιδόσεων και την επίτευξη υψηλότερων και σταθερότερων ρυθμών οικονομικής ανάπτυξης, ενισχύοντας την ανθεκτικότητα μίας οικονομίας στα σοκ, και ενεργοποιώντας δυναμικές επιδράσεις που προκύπτουν από την ενασχόληση με την παραγωγή και τις εξαγωγές νέων προϊόντων.

Στο πλαίσιο αυτό, η παρούσα μελέτη διερεύνησε τη διάρθρωση και την πορεία των εξαγωγών αγαθών της Ελλάδας από το έτος 2001 και μετά, υπό το πρίσμα της διαφοροποίησης/εξειδίκευσης και τη σχέση των φαινομένων αυτών με τις εξαγωγικές επιδόσεις της χώρας. Η ανάλυση διενεργήθηκε ανά προϊόν και ανά εξαγωγικό προορισμό.

Διάρθρωση και εξέλιξη των εξαγωγών αγαθών της Ελλάδας

Από την ανάλυση της εξέλιξης των εξαγωγών αγαθών της Ελλάδας ανά προϊόν κατά την περίοδο 2001-2019, φαίνεται ότι κυρίαρχο χαρακτηριστικό αποτελεί η ύπαρξη σχετικά υψηλού και αυξανόμενου βαθμού εξειδίκευσης.

Ειδικότερα, τα στοιχεία ανά κατηγορία προϊόντος παραπέμπουν στην ύπαρξη έντονων τάσεων εξειδίκευσης, ιδιαίτερα στην κατηγορία των καυσίμων και λιπαντικών, αλλά και στις βιομηχανικές προμήθειες και την κατηγορία των τροφίμων και ποτών. Από την άλλη πλευρά, τα μερίδια των εξαγωγών σε κεφαλαιουχικά αγαθά και εξοπλισμό μεταφορών παραμένουν σε πολύ χαμηλά επίπεδα συγκριτικά με τον ευρωπαϊκό μέσο όρο. Όσον αφορά τις τελικές χρήσεις των εξαγόμενων αγαθών, τα στοιχεία δείχνουν κυριαρχία των ενδιάμεσων και καταναλωτικών αγαθών στις εξαγωγές. Στα ενδιάμεσα αγαθά υψηλό και αυξανόμενο μερίδιο καταλαμβάνουν τα μη διαρκή καταναλωτικά αγαθά, ενώ στα καταναλωτικά αγαθά μεγάλη συμμετοχή παρουσιάζουν τα τρόφιμα και ποτά.

Από τα αναλυτικά στοιχεία των εξαγωγών σε επίπεδο κλάδων/προϊόντων, παρουσιάζεται εξαιρετικά υψηλό μερίδιο και μεγάλη αύξηση των εξαγωγών πετρελαιοειδών προϊόντων, καθώς επίσης και σημαντική συμμετοχή και αύξηση των εξαγωγών στους κλάδους των φαρμακευτικών προϊόντων, των λεβήτων, μηχανών, συσκευών κ.ά., των προϊόντων αλουμινίου, των πλαστικών, των ηλεκτρικών μηχανημάτων, των παρασκευασμάτων διατροφής από λαχανικά και φρούτα, των φρούτων και των γαλακτοκομικών προϊόντων. Από την άλλη πλευρά, μείωση εξαγωγών σημειώθηκε στον κλάδο των πλεκτών ενδυμάτων, του βαμβακιού, του χυτοσίδηρου, του σίδηρου και χάλυβα και των συναφών προϊόντων. Στα προϊόντα του αγροδιατροφικού τομέα, η Ελλάδα εμφανίζει σημαντική δραστηριότητα στις εξαγωγές προϊόντων προστατευόμενης γεωγραφικής ένδειξης (ΠΟΠ, ΠΓΕ, ΓΕ).

Από τη διάρθρωση των εξαγωγών ανά γεωγραφική ζώνη φαίνεται ότι η Ευρωζώνη διατηρεί υψηλό και σχετικά σταθερό μερίδιο των εξαγωγών αγαθών της Ελλάδας, ενώ οι εκτός Ευρωζώνης χώρες της ΕΕ και οι λοιπές ευρωπαϊκές χώρες εμφανίζουν σημαντική αλλά μειούμενη συμμετοχή. Η απώλεια του μεριδίου των εξαγωγών αγαθών της Ελλάδας στις εκτός Ευρωζώνης ευρωπαϊκές χώρες κερδήθηκε κυρίως από τις χώρες της Μέσης Ανατολής και της Νότιας Ασίας. Τα στοιχεία των εξαγωγών ανά χώρα παρέχουν κάποιες ενδείξεις γεωγραφικής διαφοροποίησης, με σημαντική αύξηση της συμμετοχής της Ιταλίας, της Τουρκίας, του Λιβάνου, της Αιγύπτου και της Σαουδικής Αραβίας, καθώς επίσης και της Κίνας, ενώ μείωση στα μερίδιά τους παρουσίασαν η Γερμανία, το Ηνωμένο Βασίλειο, η Ρωσία, οι ΗΠΑ, η Αλβανία και η Βόρεια Μακεδονία.

Παρά τη σημαντική αύξηση των εξαγωγών του μεταποιητικού τομέα, το μερίδιο της μεταποίησης στις εξαγωγές της Ελλάδας παραμένει ένα από τα χαμηλότερα μεταξύ των χωρών της Ευρωζώνης, ενώ παρουσιάζεται και υστέρηση σε σχέση με το επίπεδο τεχνολογίας των βιομηχανικών εξαγωγών της χώρας.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι εξελίξεις των εξαγωγών αγαθών της Ελλάδας το έτος 2020, εν μέσω της πανδημίας της Covid-19. Η χώρα πέτυχε αύξηση των εξαγωγών αγαθών της κατά 4,2% σε πραγματικούς όρους και συγκαταλέγεται στις λίγες χώρες της ΕΕ που εμφάνισαν θετική επίδοση ως προς το μέγεθος αυτό στη συγκεκριμένη

δύσκολη συγκυρία. Παράλληλα, σε τρέχουσες τιμές, η κάμψη που παρατηρήθηκε στις εξαγωγές αγαθών της Ελλάδας προήλθε κυρίως από την καθίζηση της ζήτησης και των τιμών του πετρελαίου, με τις εκτός των πετρελαιοειδών εξαγωγές της χώρας να έχουν σημειώσει αύξηση κατά 3,7%. Οι επιδόσεις αυτές συναρτώνται με την επιτυχή αντιμετώπιση του πρώτου επιδημιολογικού κύματος της πανδημίας στη χώρα, αλλά σχετίζονται και με τη διάρθρωση των ελληνικών εξαγωγών, κυρίως από πλευράς κλαδικής δομής, αλλά και από την άποψη των γεωγραφικών προορισμών.

Δείκτες διαφοροποίησης/συγκέντρωσης και ανταγωνιστικότητας

Η έκταση της διαφοροποίησης των εξαγωγών αγαθών της Ελλάδας και η εξέλιξή της στον χρόνο αντανakλώνται στην πορεία του δείκτη Herfindahl, του συντελεστή Gini και του συνολικού δείκτη Theil και των συνιστωσών του, όπως αυτοί υπολογίστηκαν για την περίοδο 2001-2019.

Με βάση τον δείκτη Herfindahl σε επίπεδο προϊόντων, φαίνεται ότι πριν από την οικονομική κρίση ο βαθμός συγκέντρωσης παρέμεινε σταθερός, ενώ στη συνέχεια, και με εξαίρεση την περίοδο 2014-2016, ο δείκτης παρουσίασε σημαντική άνοδο, φτάνοντας το έτος 2019 σε ύψος αρκετά υψηλότερο σε σχέση με την αρχή της εξεταζόμενης περιόδου. Οι αντίστοιχες εξελίξεις σε επιλεγμένες χώρες της Ευρώπης δεν έδειξαν την έντονη τάση συγκέντρωσης που παρατηρήθηκε στην περίπτωση της Ελλάδας, ενώ αντίθετα στις περισσότερες από τις χώρες αυτές καταγράφηκε μικρή άνοδος του βαθμού διαφοροποίησης των εξαγωγών αγαθών.

Παρόμοια συμπεράσματα προκύπτουν και από την εξέταση του συντελεστή Gini και του δείκτη Theil. Επιπλέον, η ενίσχυση της συγκέντρωσης των εξαγωγών επιβεβαιώνεται και από τον αποδομημένο δείκτη Theil εντός των επιμέρους ομάδων που αφορούν τα πρωτογενή και τα επεξεργασμένα/βιομηχανικά προϊόντα. Από την άλλη πλευρά ο δείκτης Theil μεταξύ των ομάδων αυτών παραπέμπει σε μία διαδικασία σταδιακής κάθετης διαφοροποίησης των ελληνικών εξαγωγών αγαθών κατά την πιο πρόσφατη περίοδο.

Στην περίπτωση του δείκτη Herfindahl ανά προϊόν, χωρίς τα πετρελαιοειδή προϊόντα, αποτυπώνεται μία σταδιακή πορεία προς την κλαδι-

κή εξειδίκευση κατά τα χρόνια της οικονομικής κρίσης και αργότερα, με τις σχετικές μεταβολές να είναι ωστόσο αρκετά περιορισμένης έκτασης.

Σε ό,τι αφορά τη γεωγραφική συγκέντρωση των εξαγωγών αγαθών της Ελλάδας, ο δείκτης Herfindahl παραπέμπει σε αρκετά υψηλό βαθμό γεωγραφικής διαφοροποίησης των εξαγωγών αγαθών της Ελλάδας, ο οποίος μάλιστα ενισχύθηκε ελαφρά στην πορεία της εξεταζόμενης περιόδου. Η εξέλιξη αυτή σχετίζεται με την αύξηση της συμμετοχής των χωρών της Μέσης Ανατολής και της Ασίας στην εξαγωγική δραστηριότητα της Ελλάδας.

Από τον υπολογισμό των δεικτών εντατικού και εκτατικού περιθωρίου Hummels και Klepov για ένα δείγμα χωρών, προκύπτουν επίσης ενδείξεις εξειδίκευσης των εξαγωγών αγαθών της Ελλάδας ως προς τα προϊόντα κατά τα πιο πρόσφατα χρόνια. Επιπλέον, όμως, διακρίνεται και μία διαχρονική τάση για εμπλουτισμό του εξαγωγικού μείγματος με νέα προϊόντα.

Με βάση το ύψος των δεικτών αποκαλυφθέντος συγκριτικού πλεονεκτήματος Balassa και Vollrath, εντοπίζεται σημαντικό συγκριτικό πλεονέκτημα σε όλους σχεδόν τους βασικούς εξαγωγικούς κλάδους της χώρας. Σημειώνεται ότι οι δραστηριότητες στις οποίες η Ελλάδα παρουσιάζει εξαγωγική εξειδίκευση χαρακτηρίζονται ως επί το πλείστον από την ύπαρξη ισχυρού και, σε αρκετές περιπτώσεις, ενισχυόμενου συγκριτικού πλεονεκτήματος.

Επίδραση της διαφοροποίησης/εξειδίκευσης στις εξαγωγικές ροές

Από την εμπειρική διερεύνηση των επιδράσεων της ποικιλίας των εξαγόμενων προϊόντων στις εξαγωγικές επιδόσεις της Ελλάδας προέκυψε το συμπέρασμα ότι η συγκέντρωση των εξαγωγών αγαθών σε επίπεδο προϊόντων συσχετίζεται θετικά με τις ελληνικές εξαγωγές ανά χώρα προορισμού. Το αποτέλεσμα αυτό είναι στην ίδια κατεύθυνση με την προηγούμενη σχετική βιβλιογραφία που χρησιμοποιεί την ίδια εμπειρική προσέγγιση.

Με βάση την ανάλυση της σχέσης του εντατικού και του εκτατικού περιθωρίου των εξαγωγών της Ελλάδας με την ποικιλία των εξαγωγών ανά χώρα προορισμού, φαίνεται ότι η εξειδίκευση συνδέεται θετικά με την ενίσχυση των εξαγωγών σε προϊόντα που ήδη εξάγονται προς την

εκάστοτε χώρα, δηλαδή με το εντατικό περιθώριο του εμπορίου, το οποίο με τη σειρά του, σύμφωνα με τη σχετική βιβλιογραφία, διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στην ανάπτυξη των εξαγωγών. Με άλλα λόγια, τα εμπειρικά αποτελέσματα της παρούσας μελέτης τονίζουν τη σημασία της εντατικοποίησης των υφιστάμενων εμπορικών σχέσεων με κάθε χώρα προορισμού, μέσα από την ανάπτυξη των εξαγωγών σε προϊόντα τα οποία η Ελλάδα ήδη εξαγει στην εκάστοτε χώρα. Το συμπέρασμα αυτό, δεδομένου ότι προκύπτει από μία ανάλυση στην οποία η διαφοροποίηση προσεγγίζεται σε επίπεδο προϊόντων ανά χώρα προορισμού, δεν υποβαθμίζει τη σημασία της γεωγραφικής διαφοροποίησης, δηλαδή του ανοίγματος σε νέες αγορές του εξωτερικού. Η γεωγραφική διαφοροποίηση είναι συμβατή με την ενίσχυση του βαθμού συγκέντρωσης των προϊόντων εντός των αγορών προορισμού.

Όπως προκύπτει από την εξέταση των πιο πρόσφατων στοιχείων για τις εξαγωγές της Ελλάδας στην περίοδο της πανδημίας, η Ελλάδα φαίνεται και στην περίπτωση αυτή να ωφελήθηκε από τη σημαντική της εξαγωγική εξειδίκευση, τόσο στην κατηγορία των προϊόντων του αγροδιατροφικού τομέα, τα οποία εμφανίζουν σχετικά ανελαστική ζήτηση, όσο και σε άλλες κατηγορίες αγαθών, όπως τα φαρμακευτικά προϊόντα, οι ανάγκες για τα οποία αυξήθηκαν λόγω της πανδημίας. Παράλληλα, στην ανθεκτικότητα των ελληνικών εξαγωγών συνέβαλλαν τα υψηλά μερίδια και η ποικιλία των προϊόντων που εξαγει η χώρα στην ΕΕ, αλλά και το άνοιγμα που συντελέστηκε τα προηγούμενα χρόνια προς τις αγορές της Νότιας Ασίας.

Προτάσεις πολιτικής

Η προσέγγιση που ακολουθήθηκε στην παρούσα μελέτη εξέτασε τη διάρθρωση και τις επιδόσεις του τομέα των εξαγωγών αγαθών της Ελλάδας από μία διαφορετική οπτική, η οποία αναδεικνύει χαρακτηριστικά και τάσεις που δεν είχαν αναλυθεί επαρκώς στο παρελθόν και μπορούν να αξιοποιηθούν για τον αποτελεσματικότερο σχεδιασμό της πολιτικής προώθησης των εξαγωγών της χώρας.

Κατ' αρχάς από τη μελέτη επιβεβαιώνεται η μεγάλη σημασία και η συμβολή του εξαγωγικού τομέα στην ελληνική οικονομία, και συνεπώς η προτεραιότητα παρεμβάσεων για την ανάπτυξή του, ώστε να προ-

σεγγίσει μεγέθη αντίστοιχα με αυτά των άλλων ευρωπαϊκών χωρών και να συμβάλλει ακόμα περισσότερο στην οικονομική μεγέθυνση και σταθερότητα.

Στη μελέτη εντοπίζονται επίσης οι κλάδοι και τα προϊόντα που παρουσιάζουν σημαντικά μερίδια και μεγάλη αύξηση στις εξαγωγές τους κατά την εξεταζόμενη περίοδο, ενώ παράλληλα επισημαίνεται η συνολική υστέρηση της Ελλάδας στις εξαγωγές βιομηχανικών προϊόντων, ιδιαίτερα στις κατηγορίες της μεσαίας και υψηλής τεχνολογίας. Βάσει των εμπειρικών αποτελεσμάτων της μελέτης διακρίνεται η σημασία της εξειδίκευσης σε προϊόντα τα οποία ήδη συμμετέχουν σημαντικά στις ελληνικές εξαγωγές και εμφανίζουν συγκριτικό πλεονέκτημα. Η στρατηγική για την περαιτέρω ανάπτυξη των εξαγωγών στα προϊόντα αυτά είναι σκόπιμο να εξειδικευτεί ανά χώρα προορισμού, ώστε για κάθε προϊόν οι προσπάθειες να ενταθούν στις χώρες εκείνες στις οποίες υπάρχει εξαγωγική εξειδίκευση από μέρους της Ελλάδας στα συγκεκριμένα προϊόντα.

Η έμφαση αυτή στην προώθηση της εξαγωγικής εξειδίκευσης δεν σημαίνει βεβαίως ότι δεν θα πρέπει να ενισχύονται και οι πρωτοβουλίες για τη διαφοροποίηση των εξαγωγών σε νέα προϊόντα, τα οποία θα μπορούσαν δυνητικά στο μέλλον να αυξήσουν τη συμβολή τους στις εξαγωγές, διευρύνοντας το φάσμα των συγκριτικών πλεονεκτημάτων της χώρας. Ναι μεν στο εμπειρικό κομμάτι της μελέτης φάνηκε ότι η εξειδίκευση σχετίζεται θετικά με τις εξαγωγικές επιδόσεις, αλλά η σχετική βιβλιογραφία αναδεικνύει πολλά οφέλη από τη διαφοροποίηση στο επίπεδο της ανάπτυξης και της οικονομικής σταθερότητας, και η Ελλάδα θα μπορούσε να αποκομίσει τα οφέλη αυτά στο μέλλον, ιδιαίτερα αν η διαφοροποίηση εμπεριέχει την τεχνολογική αναβάθμιση της παραγωγής.

Σε ό,τι έχει σχέση με τη γεωγραφική διάσταση των εξαγωγών, η ανάλυση ανέδειξε τους σημαντικότερους εξαγωγικούς προορισμούς και τη συνεισφορά τους στα εξαγωγικά μεγέθη της Ελλάδας, εντοπίζοντας τις χώρες προορισμού με τη μεγαλύτερη συμβολή στη στήριξη και ανάπτυξη των εξαγωγών, ιδιαίτερα κατά τα χρόνια της οικονομικής κρίσης αλλά και την πρόσφατη περίοδο της πανδημίας. Είναι προφανές ότι, σε συνδυασμό με τη στρατηγική ανάπτυξης των εξαγωγών σε επίπεδο προϊόντων, θα πρέπει να επιδιωχθεί τόσο η διατήρηση της θέσης της Ελλάδας

στην αγορά της Ευρωπαϊκής Ένωσης, η οποία σταθερά αποτελεί τον κυριότερο εξαγωγικό προορισμό της χώρας, όσο και η ενδυνάμωση των εξαγωγών σε νεότερους προορισμούς, όπως οι χώρες της Νότιας Ασίας και της Μέσης Ανατολής, οι οποίες φάνηκε από την ανάλυσή μας ότι έχουν παρουσιάσει σημαντική δυναμική τα τελευταία χρόνια.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΠΙΝΑΚΑΣ Π.1

Αξία εξαγωγών και μερίδιο στις συνολικές εξαγωγές αγαθών της Ελλάδας στις 100 οκταψήφιες κατηγορίες προϊόντων της ταξινόμησης HS 2017 το έτος 2019

Κωδικός	Προϊόντα	Αξία εξαγωγών (σε εκατ. ευρώ)	Μερίδιο στις συνολικές εξαγωγές (%)
	ΣΥΝΟΛΟ ΠΡΟΪΟΝΤΩΝ	33.816	100,0
27101943	Πετρέλαιο εσωτερικής καύσης, με θείο $\leq 0,001\%$ (άνευ βιοντίζελ)	2.846	8,4
30049000	Φάρμακα με μορφή δόσεων ή συσκευασμένα για λιανική πώληση, που περιέχουν ορμόνες ή άλλα προϊόντα της κλάσης 2937	1.570	4,6
27101921	Ειδικό καύσιμο αεριοθωμένων (Jet fuel)	1.501	4,4
27101245	Βενζίνη κινητήρων, με μόλυβδο $\leq 0,013$ g/l, με αριθμό οκτανίων (RON) ≥ 95	1.427	4,2
27101947	Πετρέλαιο εσωτερικής καύσης, με θείο $> 0,002\%$ αλλά $\leq 0,1\%$	1.405	4,2
27101968	Πετρέλαιο εξωτερικής καύσης, με θείο $> 1\%$	1.318	3,9
52010090	Βαμβάκι, μη λαναρισμένο ούτε χτενισμένο (εκτός από υδρόφιλο ή λευκασμένο)	524	1,5
84713000	Αυτόματες μηχανές επεξεργασίας πληροφοριών, φορητές, βάρους ≤ 10 kg, που περιλαμβάνουν κεντρική μονάδα επεξεργασίας, πληκτρολόγιο και οθόνη	503	1,5
20057000	Ελιές, παρασκευασμένες ή διατηρημένες (όχι σε ξίδι/οξικό οξύ, όχι κατεψυγμένες)	452	1,3
99SSS999	Εμπιστευτικοί κωδικοί εμπορίου της κλάσης 999	431	1,3
	10 πρώτα προϊόντα	11.977	35,4
04069032	Φέτα	388	1,1
27132000	Άσφαλτος από πετρέλαιο	384	1,1
27101290	Ελαφρά λάδια και παρασκευάσματα από πετρέλαιο ή ασφαλτούχα ορυκτά π.δ.κ.α.	357	1,1

ΠΙΝΑΚΑΣ Π.1 (συνέχεια)

Κωδικός	Προϊόντα	Αξία εξαγωγών (σε εκατ. ευρώ)	Μερίδιο στις συνολικές εξαγωγές (%)
15091020	Εξαιρετικά παρθένο ελαιόλαδο	291	0,9
03028530	Τσιπούρες, νωπές ή διατηρημένες με απλή ψύξη	245	0,7
25151100	Μάρμαρα και τραβερτίνες, ακατέργαστα ή χοντρικά κατεργασμένα	228	0,7
74111010	Σωλήνες κάθε είδους από χαλκό, ευθείς	226	0,7
27101211	Ελαφρά λάδια από πετρέλαιο ή ασφαλτούχα ορυκτά, για καθορισμένη κατεργασία	216	0,6
74111090	Σωλήνες κάθε είδους από χαλκό, άλλοι από ευθείς	211	0,6
03028410	Λαβράκια νωπά ή διατηρημένα με απλή ψύξη	210	0,6
	20 πρώτα προϊόντα	14.734	43,6
39021000	Πολυπροπυλένιο, σε αρχικές μορφές	205	0,6
27101241	Βενζίνη για κινητήρες, με μόλυβδο $\leq 0,013$ g/l, με αριθμό οκτανίων (RON) < 95	196	0,6
95030095	Παιχνίδια από πλαστική ύλη	195	0,6
76012020	Ακατέργαστα κράματα αλουμινίου, πλάκες και μπιγιέττες (κολώνες)	189	0,6
24022090	Τσιγάρα που περιέχουν καπνό (εκτός αυτά που περιέχουν γαρίφαλο)	189	0,6
76061220	Πλάκες, ταινίες και φύλλα, από κράματα αλουμινίου, με πάχος $> 0,2$ mm	184	0,5
73051200	Σωλήνες κάθε είδους των τύπων για αγωγούς πετρελαίου ή αερίου, με εξωτερική διάμετρο $> 406,4$ mm, από σίδηρο ή χάλυβα	176	0,5
76061292	Πλάκες, ταινίες και φύλλα αλουμινίου, πάχους $> 0,2$ mm αλλά < 3 mm	172	0,5
27101999	Άλλα λιπαντικά λάδια καθώς και άλλα λάδια	168	0,5
76071190	Φύλλα & ταινίες, λεπτά, αλουμινίου απλής έλασης, πάχους $\geq 0,021$ mm αλλά $< 0,2$ mm	157	0,5
76042990	Άλλα είδη καθορισμένης μορφής από κράματα αλουμινίου	154	0,5
27101964	Πετρέλαιο εξωτερικής καύσης, με θείο $> 0,1\%$ αλλά $\leq 1\%$	151	0,4

ΠΙΝΑΚΑΣ Π.1 (συνέχεια)

Κωδικός	Προϊόντα	Αξία εξαγωγών (σε εκατ. ευρώ)	Μερίδιο στις συνολικές εξαγωγές (%)
25232900	Τσιμέντα Portland (εκτός άσπρα, έστω και τεχνητά χρωματισμένα)	151	0,4
33049900	Άλλα προϊόντα ομορφιάς ή μακιγιάζ ή φροντίδα του δέρματος, άλλα από τα φάρμακα	150	0,4
72142000	Ράβδοι από σίδηρο ή από όχι σε κράμα χάλυβες, με οδοντώματα, εξογκώματα κλπ.	148	0,4
21069098	Παρασκευάσματα διατροφής π.δ.κ.α. που περιέχουν $\geq 1,5$ % λιπαρές ύλες από γάλα, ≥ 5 % ζαχαρόζη ή ισογλυκόζη, ≥ 5 % γλυκόζη ή άμυλα	145	0,4
08105000	Ακτινίδια, νωπά	144	0,4
30042000	Φάρμακα, με μορφή δόσεων ή συσκευασμένα για τη λιανική πώληση, που περιέχουν αντιβιοτικά	143	0,4
24039990	Καπνά και υποκατάστατα του καπνού, που έχουν βιομηχανοποιηθεί και σκόνη καπνού, εκχυλίσματα και αποστάγματα καπνού	140	0,4
85072020	Άλλοι συσσωρευτές με μόλυβδο, που λειτουργούν με υγρό ηλεκτρολύτη	137	0,4
84099900	Άλλα μέρη αποκλειστικά ή κυρίως για κινητήρες των κλάσεων 8407 ή 8408	124	0,4
68022100	Μάρμαρο, τραβερτίνη και αλάβαστρο, απλώς λαξευμένα ή πριονισμένα	122	0,4
76061293	Πλάκες, ταινίες & φύλλα, από κράματα αλουμινίου, πάχους ≥ 3 mm αλλά < 6 mm	119	0,4
27101249	Βενζίνη για κινητήρες, με μόλυβδο $\leq 0,013$ g/l, με αριθμό οκτανίων (RON) ≥ 98	116	0,3
84212100	Μηχανές και συσκευές για τη διήθηση ή το καθάρισμα των νερών	116	0,3
27111397	Βουτάνια καθαρότητας $\leq 90\%$ (όχι για χημικό μετασχηματισμό)	111	0,3
27160000	Ηλεκτρική ενέργεια	107	0,3
43031090	Ενδύματα και εξαρτήματα ένδυσης από γουνοδέρματα	106	0,3
24011060	Καπνά sun cured ανατολικού τύπου, χωρίς αφαίρεση των μίσχων	104	0,3

ΠΙΝΑΚΑΣ Π.1 (συνέχεια)

Κωδικός	Προϊόντα	Αξία εξαγωγών (σε εκατ. ευρώ)	Μερίδιο στις συνολικές εξαγωγές (%)
72131000	Χοντρόσυρμα (fil machine) από σίδηρο ή από όχι σε κράμα χάλυβες, με οδοντώματα, εξογκώματα κλπ.	104	0,3
	50 πρώτα προϊόντα	19.158	56,7
28182000	Οξειδίο του αργιλίου άλλο από το τεχνητό κορούνδιο	99	0,3
85446010	Άλλοι ηλεκτρικοί αγωγοί, για τάσεις > 1 000 V, με αγωγό από χαλκό	99	0,3
20087071	Ροδάκια (συμπεριλαμβανομένων των nectarines), παρασκευασμένα ή διατηρημένα, χωρίς προσθήκη αλκοόλης, περιεκτικότητας σε ζάχαρα > 15 %	94	0,3
08051022	Πορτοκάλια navel, νωπά	89	0,3
27112100	Αέριο φυσικό	87	0,3
08061010	Επιτραπέζια σταφύλια, νωπά	85	0,3
19012000	Μείγματα και ζυμάρια για την παρασκευή προϊόντων αρτοποιίας, ζαχαροπλαστικής ή μπισκοτοποιίας, χωρίς κακάο ή με κακάο < 40 %	85	0,3
27102011	Πετρέλαιο εσωτερικής καύσης (gas oil), περιεκτικότητας σε θείο <= 0,001% (που περιέχουν βιοντίζελ)	85	0,3
72139149	Χοντρόσυρμα (fil machine) από σίδηρο ή από όχι σε κράμα χάλυβες, κυκλικής τομής με διάμετρο < 14 mm, που περιέχει άνθρακα > 0,06 % αλλά < 0,25 %	84	0,2
85444999	Άλλοι ηλεκτρικοί αγωγοί, για τάσεις 1.000 v	83	0,2
76072010	Φύλλα και ταινίες, λεπτά, από αλουμίνιο σε υπόθεμα, πάχους (χωρίς το υπόθεμα) >= 0,021 mm, αλλά < 0,2 mm	81	0,2
21069092	Παρασκευάσματα διατροφής π.δ.κ.α. που δεν περιέχουν ή έχουν χαμηλή περιεκτικότητα σε λιπαρές ύλες από γάλα, ζαχαρόζη, ισογλυκόζη, γλυκόζη, άμυλα	77	0,2
76041090	Είδη καθορισμένης μορφής από αλουμίνιο όχι σε κράμα	77	0,2

ΠΙΝΑΚΑΣ Π.1 (συνέχεια)

Κωδικός	Προϊόντα	Αξία εξαγωγών (σε εκατ. ευρώ)	Μερίδιο στις συνολικές εξαγωγές (%)
84715000	Μονάδες επεξεργασίας πληροφοριών εκτός από εκείνες των κωδικών 847141 ή 847149, που φέρουν ή όχι στο ίδιο περίβλημα έναν ή δύο από τους επόμενους τύπους μονάδων: μονάδα μνήμης, μονάδα εισόδου και μονάδα εξόδου	75	0,2
85171200	Τηλέφωνα για κυψελοειδή δίκτυα ή για άλλα ασύρματα δίκτυα	73	0,2
39241000	Πιατικά και άλλα είδη για το σερβίρισμα από πλαστικές ύλες	71	0,2
38029000	Άνθρακες ενεργοποιημένοι και άλλες φυσικές ορυκτές ύλες ενεργοποιημένες, άνθρακες ζωικής προέλευσης	71	0,2
27090090	Λάδια ακατέργαστα, από πετρέλαιο ή ασφαλτούχα ορυκτά (εκτός των αποσταγμάτων φυσικού αερίου)	67	0,2
85446090	Άλλοι ηλεκτρικοί αγωγοί, για τάσεις > 1 000 V, με αγωγούς όχι από χαλκό	67	0,2
76042910	Ράβδοι από κράματα αλουμινίου	67	0,2
90289010	Μέρη και εξαρτήματα για μετρητές ηλεκτρισμού	66	0,2
04031011	Γιαούρτια, μη αρωματισμένα, χωρίς φρούτα, κακάο, ζάχαρη ή άλλα γλυκαντικά	65	0,2
76061299	Πλάκες, ταινίες και φύλλα αλουμινίου με πάχος ≥ 6 mm	64	0,2
10011900	Σιτάρι σκληρό (όχι για σπορά)	64	0,2
76042100	Είδη καθορισμένης μορφής κοίλα από κράματα αλουμινίου	61	0,2
73089098	Άλλες κατασκευές και μέρη κατασκευών από σίδηρο ή χάλυβα (με εξαίρεση γέφυρες και στοιχεία γεφυρών κλπ)	60	0,2
99BBB000	Προϊόντα δηλωμένα ως προμήθειες για πλοία ή αεροπλάνα, π.δ.κ.α.	60	0,2
20019065	Ελιές, παρασκευασμένες ή διατηρημένες με ξίδι ή οξικό οξύ	59	0,2
76069200	Πλάκες, ταινίες και φύλλα, από κράματα αλουμινίου με πάχος > 0,2 mm	58	0,2

ΠΙΝΑΚΑΣ Π.1 (συνέχεια)

Κωδικός	Προϊόντα	Αξία εξαγωγών (σε εκατ. ευρώ)	Μερίδιο στις συνολικές εξαγωγές (%)
76071119	Φύλλα και ταινίες, λεπτά, αλουμινίου, χωρίς υπόθεμα, απλής έλασης, πάχους <0,021 mm	58	0,2
84281020	Ανελκυστήρες και αναβατήρες φορτίου, ηλεκτρικοί	58	0,2
08071100	Καρπούζια νωπά	57	0,2
39031100	Πολυστυρόλιο, που μπορεί να διογκωθεί	56	0,2
08101000	Φράουλες νωπές	56	0,2
03054100	Καπνιστοί σολωμοί	54	0,2
12072900	Σπέρματα βαμβακιού (όχι για σπορά)	54	0,2
61062000	Φορέματα-πουκάμισα (σεμιζιέ), μπλούζες, μπλούζες-πουκάμισα, από πλεκτό, για γυναίκες ή κορίτσια, από συνθετικές ή τεχνητές ίνες	53	0,2
34022090	Παρασκευάσματα πλυσίματος και καθαρισμού	53	0,2
96190089	Άλλα είδη υγιεινής (π.χ. πάνες για την ακράτεια ενηλίκων)	51	0,2
84313100	Μέρη για ανελκυστήρες, αναβατήρες φορτίου ή μηχανικές σκάλες	50	0,1
61091000	Τι-σερτ και φανελάκια, από πλεκτό, από βαμβάκι	50	0,1
20087079	Ροδάκινα (συμπεριλαμβανομένων των nectarines), παρασκευασμένα ή διατηρημένα, χωρίς προσθήκη αλκοόλης, με προσθήκη ζάχαρης	50	0,1
39201089	Άλλες πλάκες, φύλλα, μεμβράνες, ταινίες και λουρίδες, από μη διογκωμένα πολυμερή του αιθυλενίου, μη ενισχυμένα	50	0,1
74081100	Σύρματα από χαλκό καθαρισμένο, εγκάρσιας τομής > 6 mm	50	0,1
76129080	Δεξαμενές, βαρέλια, τύμπανα, μπιτόνια, κουτιά και παρόμοια δοχεία, από αλουμίνιο, χωρητικότητας <= 300 l	49	0,1
90283090	Άλλοι μετρητές ηλεκτρισμού	49	0,1
30045000	Φάρμακα που περιέχουν προβιταμίνες, βιταμίνες συμπεριλαμβανομένων φυσικών συμπυκνωμάτων και παραγώγων	49	0,1

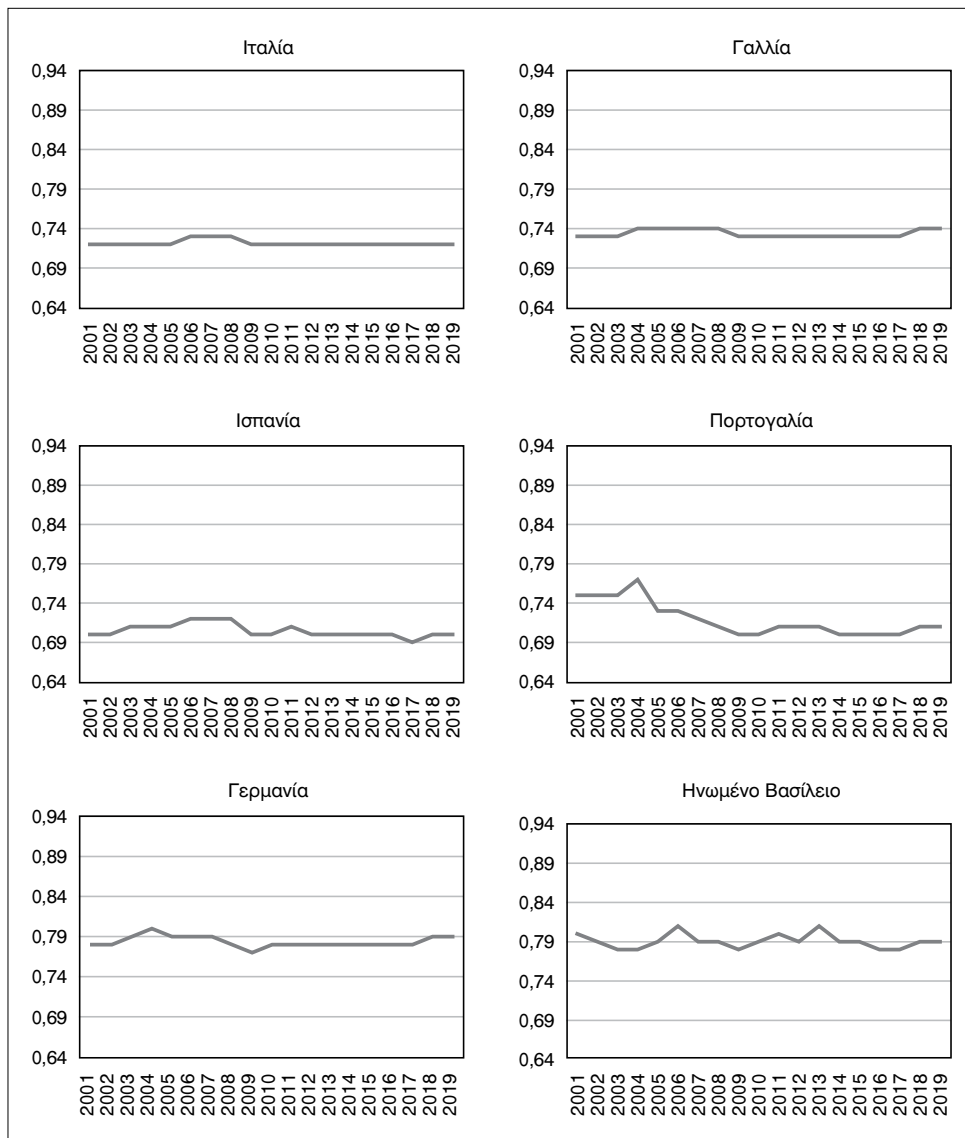
ΠΙΝΑΚΑΣ Π.1 (συνέχεια)

Κωδικός	Προϊόντα	Αξία εξαγωγών (σε εκατ. ευρώ)	Μερίδιο στις συνολικές εξαγωγές (%)
39269097	Άλλα τεχνουργήματα από πλαστικές ύλες π.δ.κ.α.	48	0,1
28183000	Υδροξείδιο του αργιλίου	47	0,1
08093090	Ροδάκινα νωπά (εκτός από nectarines)	47	0,1
	100 πρώτα προϊόντα	22.418	66,3

Πηγή: Επεξεργασία στοιχείων της UN Comtrade που αντλήθηκαν από το ITC, Ιανουάριος 2021.

Σημειώσεις: Οι περιγραφές των προϊόντων έχουν συντμηθεί για λόγους απλούστευσης.
Στα αναλυτικά στοιχεία παρατηρείται μικρή απόκλιση της συνολικής αξίας των εξαγωγών.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ Δ.1
 Διαφοροποίηση των εξαγωγών αγαθών ως προς τα προϊόντα, σε επιλεγμένες ευρωπαϊκές χώρες, με βάση τον συντελεστή Gini



Πηγή: Υπολογισμοί των συγγραφέων στη βάση χρονοσειρών της UN Comtrade από το ITC, σε διψήφιο επίπεδο ταξινόμησης, Ιανουάριος 2021.

BIBΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ξενόγλωσση

- Acemoglu, D. & Zilibotti, F., 1997. Was Prometheus Unbound by Chance? Risk, Diversification, and Growth. *Journal of Political Economy* 105(4), 709-51.
- Agosin, M.R., 2007. *Export Diversification and Growth in Emerging Markets*. Working Paper no. 233, Department of Economics, University of Chile, Chile.
- Agosin, M.R., Alvarez, R. & Bravo-Ortega, C., 2012. Determinants of export diversification around the World: 1962-2000. *The World Economy*, 35, 295-315.
- Al-Marhubi, F. 2000. Export Diversification and Growth: An Empirical Investigation. *Applied Economics Letters*, 7, 559-62.
- Ali, R., Alwang, J.R. & Siegel, P.B., 1991. *Is export diversification the best way to achieve export growth and stability?: a look at three African countries* (Vol. 729). World Bank Publications.
- Amurgo-Pacheco, A. & Pierola, M.D., 2008. *Patterns of export diversification in developing countries: Intensive and extensive margins*. World Bank Policy Research Working Paper 4473.
- Arellano, M. & Bond, S., 1991. Some test of specification for panel data: Monte Carlo evidence and an application to employment equations. *Review of Economic Studies*, 58, 277-97.
- Arellano, M. & Bover, O., 1995. Another look at the instrumental variable estimation of error-components models. *Journal of Econometrics*, 68, 29-51.
- Athanasoglou, P., Backinezos, C. & Georgiou, E.A., 2010. *Export Performance, Competitiveness, and Commodity Composition*. Bank of Greece Working Paper, No. 114.
- Athanassiou, E., Kotsi, A., Nitsi, E., Cholezas, I., Karagiannis, R., Koutroulis, A., Lychnaras, V., Papaioannou, S. & Tsekeris, Th., 2019. *Structural Reforms in Greece, 2010-2018*. KEPE study for the European Commission (DG GROW). Luxemburg: Publications Office of the European Union.

- Athanassiou, E. & Koutroulis, A., 2020. Competitiveness of the manufacturing industry in Greece. Στο *Greek National Productivity Board Annual Report 2020: Recovery and Growth through enhancing Productivity and Competitiveness*. Athens: Greek National Productivity Board and KEPE.
- Auty, R., 2001. The Political Economy of Resource-Driven Growth. *European Economic Review*, 45, 839-846.
- Auty, R., 2000. How Natural Resources Affect Economic Development. *Development Policy Review*, 18, 347-364.
- Bacchetta, M., Jansen, M., Piermartini, R. & Amurgo-Pacheco, R., 2007. *Export Diversification as an Absorber of External Shocks*. World Trade Organization, Mimeo.
- Bahar, D., 2016. *Diversification or specialization: what is the path to growth and development?* Policy Brief, Brookings Institution.
- Balassa, B., 1965. Trade liberalization and “revealed” comparative advantage. *The Manchester School of Economic and Social Studies*, 33, 92-123.
- Bastos, P. & Silva, J., 2010. The Quality of a Firm’s Exports: Where You Export to Matters. *Journal of International Economics*, 82(2), 99-111.
- Baum, C.F., Schaffer, M.E. & Stillman, S., 2003. Instrumental variables and GMM: Estimation and testing. *Stata Journal*, 3, 1-31.
- Besedes, T. & Prusa, T.J., 2011. The role of extensive and intensive margins and export growth. *Journal of Development Economics*, 96, 371-79.
- Black, S. & Cusbert, T., 2010. Durable Goods and the Business Cycle. *RBA Bulletin*. Reserve Bank of Australia, September, 11-18.
- Bleaney, M. & Greenaway, D., 2001. The Impact of Terms of Trade and Real Exchange Volatility on Investment and Growth in Sub-Saharan Africa. *Journal of Development Economics*, 65, 491-500.
- Blundell, R. & Bond, S., 2000. GMM Estimation with persistent panel data: an application to production functions. *Econometric Reviews*, 19, 321-340.
- Blundell, R. & Bond, S., 1998. Initial conditions and moment restrictions in dynamic panel data models. *Journal of Econometrics*, 87, 115-143.
- Boileau, M., 1999. Trade in capital goods and the volatility of net exports and the terms of trade. *Journal of International Economics*, 48(2), 347-365.

- Bond, S., 2002. Dynamic panel data methods: a guide to micro data methods and practice. *Portuguese Economic Journal*, 1, 141-62.
- Bower, U., Michou, V. & Ungerer, C., 2014. *The Puzzle of the Missing Greek Exports*. *European Economy*. Economic Papers 518. Brussels.
- Brenton, P. & Newfarmer, R., 2007. *Watching more than the discovery channel: export cycles and diversification in development*. World Bank Policy Research Working Paper 4302, World Bank.
- Cadot, O., Carrère, C. & Strauss-Kahn V., 2011a. Export diversification: What's behind the hump? *The Review of Economics and Statistics*, 93(2), 590-605.
- Cadot, O., Carrère, C. & Strauss-Kahn, V., 2011b. Trade diversification: drivers and impacts. Στο M. Jansen, M.R. Peters and J.M. Salazar-Xirinachs (eds), *Trade and Employment: from Myths to Facts*, pp. 253-307. Geneva: International Labour Office.
- Camanho da Costa Neto, N. & Romeu, R., 2011. *Did export diversification soften the impact of the global financial crisis?* International Monetary Fund Working Paper WP/11/99.
- de Benedictis, L., Gallegati, M. & Tamberi, M., 2009. Overall trade specialization and economic development: countries diversify. *Review of World Economics*, 145, 37-55.
- del Rosal, I., 2019. Export diversification and export performance by destination country. *Bulletin of Economic Research*, 71, 58-74.
- de Oliveira, H.C., Jegu, E. & Santos, V.E., 2020. Dynamics and Determinants of export diversification in Brazil from 2003 to 2013. *Economia e Sociedade*, 29(1), 29-51.
- European Central Bank-ECB, 2018. *Economic Bulletin*, Issue 1.
- European Commission, 2019. *Study on economic value of EU quality schemes, geographical indications (GIs) and traditional specialties guaranteed (TSGs)*. Brussels: European Commission.
- Evenett, S.J. & Venables A.J., 2002. *Export growth in developing countries: Market entry and bilateral trade*. CEPR working paper no 2315.
- Faini, R., 2004. *Trade Liberalization in a Globalizing World*. CEPR Discussion Paper No. 4665.

- Funke, M. & Ruhwedel, R., 2002. Export variety and export performance: empirical evidence for the OECD Countries. *Review of World Economics*, 138, 97-114.
- Funke, M. & Ruhwedel, R., 2001. Export variety and export performance: empirical evidence from East Asia. *Journal of Asian Economics*, 12, 493-505.
- Gnangnon, K. & Moser, C., 2014. *Intellectual property rights protection and export diversification: the application of utility model laws*. Working Paper ERSD, World Trade Organization.
- Ghosh, A.R. & Ostry, J., 1994. Export Instability and the External Balance in Developing Countries. *IMF Staff Papers*, 41, 214-35.
- Greek National Productivity Board (NPB)-Centre of Planning and Economic Research (KEPE), 2020. *Annual Report 2020: Recovery and Growth through enhancing Productivity and Competitiveness*. Athens: Greek National Productivity Board and KEPE.
- Greek National Productivity Board (NPB)-Centre of Planning and Economic Research (KEPE), 2019. *Annual Report 2019: The Productivity and Competitiveness of the Greek Economy*. Athens: Greek National Productivity Board and KEPE.
- Haddad, M., Lim, J.J. & Saborowski, C., 2013. Trade Openness Reduces Growth Volatility When Countries are Well Diversified. *Canadian Journal of Economics*, 46, 765-790.
- Hansen, L.P., 1982. Large sample properties of Generalized Method of Moments estimators. *Econometrica*, 50, 1029-54.
- Hausmann, R. & Klinger, B., 2007. *The Structure of the Product Space and the Evolution of Comparative Advantage*. CID Working Papers 146, Center for International Development at Harvard University.
- Hausmann, R. & Rodrik, D., 2003. Economic development as Self-Discovery. *Journal of Development Economics*, 72(2), 603-633.
- Hausmann, R., Hwang, J. & Rodrik, D., 2007. What You Export Matters. *Journal of Economic Growth*, 12 (1), 1-25.
- Heckscher, E. & Ohlin, B., 1991. *Heckscher-Ohlin Trade Theory*. Cambridge: MIT Press.

- Helpman, E., 2010. *Labor Market Frictions as a Source of Comparative Advantage, with Implications for Unemployment and Inequality*. NBER Working Paper No. 15764
- Helpman, E., 1981. International Trade in the Presence of Product Differentiation, Economies of Scale, and Monopolistic Competition: A Chamberlin-Heckscher-Ohlin Approach. *Journal of International Economics*, 11, 305-340.
- Helpman, E. & Krugman, P., 1985. *Market Structure and International Trade*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Herzer, D. & Nowak-Lehmann D.F., 2006. What does export diversification do for growth? An econometric analysis. *Applied Economics*, 38(15), 1825-1838.
- Hesse, H., 2008. *Export Diversification and Economic Growth. Commission on Growth and Development*. Working Paper No. 21. World Bank, Washington, DC.
- Hummels, D. & Klenow, P.J., 2005. The variety and quality of a nation's exports. *American Economic Review*, 95, 704-23.
- Imbs, J. & Wacziarg, R., 2003. Stages of diversification. *American Economic Review*, 93, 63-86.
- International Monetary Fund-IMF, 2019. *Understanding Export Diversification: Key drivers and policy implications*. IMF Working Paper 19/105.
- International Monetary Fund-IMF, 2018. *Economic Benefits of Diversification in Small States*. IMF Working Paper 18/86.
- International Monetary Fund-IMF, 2017. *Cluster Report-Trade Integration in Latin America and the Caribbean*. IMF Country Report No. 17/6.
- International Monetary Fund-IMF, 2014a. *Sustaining Long-run Growth and Macroeconomic Stability in Low-income Countries – the Role of Structural Transformation and Diversification*. IMF Policy Paper.
- International Monetary Fund-IMF, 2014b. *Sustaining Long-run Growth and Macroeconomic Stability in Low-income Countries – the Role of Structural Transformation and Diversification-Background Notes*. IMF Policy Paper.
- Kehoe, T. J. & Ruhl, K. J., 2013. How Important Is the New Goods Margin in International Trade? *Journal of Political Economy*, 121(2), 358-392.

- Klinger, B. & Lederman, D., 2006. *Diversification, innovation, and imitation inside the Global Technological Frontier*. World Bank Policy Research Working Paper no. 3872.
- Klinger, B. & Lederman, D., 2004. *Discovery and development: An empirical exploration of "new" products*. Washington, DC, World Bank Policy Research Working Paper 3450.
- Koren, M. & Tenreyro, S., 2007. Volatility and Development. *Quarterly Journal of Economics*, 122, 243-87.
- Krugman, P., 1991. Increasing Returns and Economic Geography. *Journal of Political Economy*, 99(3), 483-99.
- Krugman, P., 1981. Intraindustry Specialization and the Gains from Trade. *Journal of Political Economy*, 89(5), 959-974.
- Krugman, P., 1980. Scale Economies, Product Differentiation, and the Pattern of Trade. *American Economic Review*, 70(5), 950-959.
- Krugman, P., 1979. Increasing Returns, Monopolistic Competition, and International Trade. *Journal of International Economics*, 9, 469-479.
- Krugman, P.R. & Obstfeld, M., 2006. *International Economics: Theory and Policy*. 7. ed., Boston, Massachusetts: Pearson, Addison-Wesley.
- Lancaster, K., 1980. Intra-Industry Trade under Perfect Monopolistic Competition. *Journal of International Economics*, 10(2), 151-176.
- Lederman, D. & Maloney, W.F., 2007. Trade Structure and Growth. Στο *Natural Resources: Neither Curse Nor Destiny*, D. Lederman and W.F. Maloney (eds), Palo Alto: Stanford University Press.
- Lee, J. & Yu, B.K., 2019. The Effects of Export Diversification on Macroeconomic Stabilization: Evidence from Korea. *KDI Journal of Economic Policy*, 41(1), 1-14.
- Lekkos, I., Vlachou, P. & Theodorikakis, G., 2019. *Structural Reforms, Competitiveness and Greek Exports 2010-2017: Positive Impact Despite Global and Regional Headwinds*. Piraeus Bank.
- Manova, K. & Zhang, Z., 2012. Export Prices Across Firms and Destinations. *Quarterly Journal of Economics*, 127(1), 379-436.
- Mau, K., 2016. Export diversification and income differences reconsidered: the extensive product margin in theory and application. *Review of World Economics*, 152, 351-81.

- Melitz, M., 2003. The impact of trade on intra-industry reallocations and aggregate industry productivity. *Econometrica* 71(6), 1695-1725.
- Naudé, W. & Rossouw, R., 2011. Export diversification and economic performance: evidence from Brazil, China, India and South Africa. *Economic Change and Restructuring*, 44, 99-134.
- Osakwe, P.N., 2018. *What drives export diversification? New evidence from a panel of developing countries*. UNCTAD Research Paper No. 3.
- Papaioannou, S, Tsekeris, T. & Tassis, C., 2017. *Regional and Sectoral Efficiency of the Greek Economy: Measurement and Determinants*. Studies: 78. Athens: KEPE.
- Parteka, A., 2010. Employment and export specialisation along the development path: Some robust evidence. *Review of World Economics*, 145, 615-40.
- Parteka, A. & Tamberi, M., 2013a. What determines export diversification in the development process? Empirical assessment. *The World Economy*, 36, 807-26.
- Parteka, A. & Tamberi, M., 2013b. Product diversification, relative specialisation and economic development: import export analysis. *Journal of Macroeconomics*, 38, 121-35.
- Parteka, A. & Tamberi, M., 2008. *Determinants of export diversification: An empirical investigation*. Working Paper No. 327, Università Politecnica delle Marche
- Prebisch, R., 1950. The Economic Development of Latin America and its Principal Problems. *Economic Bulletin for Latin America* 7, 1962, 11-22.
- Regolo, J., 2013. Export Diversification: How Much Does the Choice of the Trading Partner Matter? *Journal of International Economics* 91(2), 329-342.
- Regolo, J., 2011. Export Diversification: How Much Does the Choice of the Trading Partner Matter?. University of Geneva.
- Ricardo, D., 1817. *On the Principles of Political Economy, and Taxation*. J. Murray, London.
- Rodrik, D., 2007. *One Economics, Many Recipes. Globalization, Institutions and Economic Growth*. Princeton University Press.

- Rondeau, F. & Roudaut, N., 2014. What Diversification of Trade Matters for Economic Growth of Developing Countries? *Economics Bulletin, AccessEcon*, 34(3), 1485-1497.
- Roodman, D., 2009a. How to do xtabond2: An introduction to difference and system GMM in Stata. *Stata Journal*, 9, 86-136.
- Roodman, D., 2009b. A note on the theme of too many instruments. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 71, 135-58.
- Sachs, J. & Warner, A., 1997. *Natural Resource Abundance and Economic Growth*. NBER working paper no. 5398.
- Sachs, J. & Warner, A., 1995. Economic Reform and the Process of Global Integration. *Brookings Papers on Economic Activity*, 1, 1-118.
- Sannasse, R.V., Boopendra, S. & Lapmport, M.J., 2014. Export diversification and economic growth. Στο Jansen, M., Jallab, M. S., & Smeets, M. (eds), *Connecting to global markets - Challenges and opportunities: case studies presented by WTO chair-holders*. World Trade Organisation.
- Singer, H.W., 1950. The distribution of gains between investing and borrowing countries. *American Economic Review*, 60, 773-485.
- United Nations, 2018. *Classification by Broad Economic Categories Rev.5*. New York: United Nations.
- Vettas, N., 2000. Investment Dynamics in Markets with Endogenous Demands. *Journal of Industrial Economics*, 48(2), 189-203.
- Vettas, N., Gatopoulos, G., Louka, A. & Polycarpou, I., 2020. *Evaluating the Impact of Labour Market Reforms in Greece during 2010-2018*. Briefing Report, Hellenic Observatory, London School of Economics and Political Science.
- Verhoogen, E., 2012a. Heterogeneous Firms, Trade, and Links to Growth. Plenary address at International Growth Centre Growth Week conference, Sept. 2012.
- Verhoogen, E., 2012b. Industrial Structure and Innovation: Notes Toward a New Strategy for Industrial Development in Mexico. *Boletín Informativo Techint*, Edición Especial.
- Vollrath, T., 1991. A Theoretical Evaluation of Alternative Trade Intensity Measures of Revealed Comparative Advantage. *Weltwirtschaftliches Archiv*, 127, 265-280.

- Windmeijer, F., 2005. A finite sample correction for the variance of linear efficient two-step GMM estimators. *Journal of Econometrics*, 126, pp. 25-51.
- World Trade Organisation, 2021. *World trade primed for strong but uneven recovery after COVID-19 pandemic shock*. Press Release 876.
- Wooldridge, J.M., 2010. *Econometric analysis of cross section and panel data*. 2nd ed. Cambridge: MIT Press.

Ελληνόγλωσση

- Δημέλη, Σ., 2004. *Συγκριτικά πλεονεκτήματα της ελληνικής οικονομίας: Συνολική και κλαδική ανάλυση*. Μελέτες, Αρ. 53. Αθήνα: ΚΕΠΕ.
- Ελληνική Δημοκρατία, 2016. *Οδικός Χάρτης για τη Διευκόλυνση του Εμπορίου*.
- Ελληνική Δημοκρατία, 2012. *Εθνική Στρατηγική και Οδικός Χάρτης για τη Διευκόλυνση του Εξωτερικού Εμπορίου*.
- Ινστιτούτο Εξαγωγικών Ερευνών και Σπουδών (ΙΕΕΣ) - Σύνδεσμος Εξαγωγέων Βορείου Ελλάδος (ΣΕΒΕ). *Monthly Export Report*, διάφορα τεύχη.
- Κακουλίδου, Θ., Καλυβίτης, Σ., Κατσίμη, Μ. & Μούτος, Θ., 2020. *Εξωστρέφεια, Εξαγωγές των Επιχειρήσεων & Μισθολογικό Περιβάλλον στην Ελληνική Οικονομία*. Αθήνα: ΕΛΙΑΜΕΠ.
- Καλυβίτης, Σ., Κατσίμη, Μ. & Μούτος, Θ., 2018. *Εξαγωγές και εξαγωγικές επιχειρήσεις στην Ελλάδα*. Αθήνα: ΔιαΝΕΟσις.
- ΚΕΠΕ, 2014. *Το αναπτυξιακό όραμα για την Ελλάδα του 2020: Προβλέψεις, προϋποθέσεις ανάπτυξης και μηχανισμοί χρηματοδότησης*. Μελέτη του ΚΕΠΕ για το Υπουργείο Ανάπτυξης και Ανταγωνιστικότητας. Αθήνα: ΚΕΠΕ.
- Κουτρούλης, Α., Αθανασίου, Ε., Κανελλόπουλος, Ν., Κώτση, Α. & Χολέζας, Ι., 2018. *Ελληνική Μεταποίηση: Εξελίξεις, προοπτικές και προκλήσεις πολιτικής*. Σειρά Εκθέσεις, Αρ. 80. Αθήνα: ΚΕΠΕ.
- Κωνσταντακοπούλου, Ι., 2015. *Ανάλυση του ελληνικού εξωτερικού εμπορίου: Κλαδική ανάλυση, συγκριτικά πλεονεκτήματα, εξαγωγές και οικονομική ανάπτυξη, 2000-2014*. Μελέτες, Αρ. 76. Αθήνα: ΚΕΠΕ.

- Μαλλιάρη, Δ., 2011. Η απώλεια ανταγωνιστικότητας της ελληνικής οικονομίας μετά την είσοδο της χώρας στην ΟΝΕ. Στο *Η διεθνής κρίση, η κρίση στην ευρωζώνη και το ελληνικό χρηματοπιστωτικό σύστημα*, επιμ. Γκ. Χαρδούβελης και Χ. Γκόρτσος. Αθήνα: Ελληνική Ένωση Τραπεζών. ΙΕΕΣ.
- Πανελλήνιος Σύνδεσμος Εξαγωγέων (ΠΣΕ) - Κέντρο Εξαγωγικών Ερευνών και Μελετών (ΚΕΕΜ) Δελτία Τύπου.
- Παπάζογλου, Χ., 2014. Ελληνική εξαγωγική επίδοση: ανταγωνιστικότητα και ξένες άμεσες επενδύσεις. Στο *Ανταγωνιστικότητα για ανάπτυξη: Προτάσεις πολιτικής*. Αθήνα: Ελληνική Ένωση Τραπεζών, 137-158.
- Τράπεζα της Ελλάδος, 2019. *Έκθεση Νομισματικής Πολιτικής 2018-2019*. Αθήνα: Τράπεζα της Ελλάδος.
- Τσέκερης, Θ., 2018. Εξελίξεις στην παραγωγικότητα της ελληνικής οικονομίας σε εθνικό και κλαδικό επίπεδο. ΚΕΠΕ, *Οικονομικές Εξελίξεις*, 37, 62-74.

ΣΤΗΝ ΙΔΙΑ ΣΕΙΡΑ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΕΣ ΜΕΛΕΤΕΣ

1. K. P. Prodromidis, J. N. Anastassakou. *The determinants of Greece's commodity trade 1961-1978*. Athens, 1983.
2. Θ. Κατσανέβα. *Εργασιακές σχέσεις στην Ελλάδα: Το θεσμικό πλαίσιο και οι συλλογικές διαπραγματεύσεις*. Αθήνα, 1983.
3. Γ. Χ. Κάτσου, Ν. Ι. Σπανάκη. *Βιομηχανική προστασία και ένταξη: Διερεύνηση και μέτρηση του βαθμού προστασίας της ελληνικής βιομηχανίας πριν και μετά την ένταξη στην ΕΟΚ*. Αθήνα, 1983.
4. Δ. Α. Κάζη, Χ. Ι. Περράκη. *Licensing και βιομηχανική ανάπτυξη: η περίπτωση της Ελλάδας*. Αθήνα, 1984.
5. Α. Γκανά σε συνεργασία Θ. Ζερβού. *Φάρμακα: επίπεδο και πολιτική τιμών*. Αθήνα, 1984.
6. Λ. Αθανασίου. *Η διανομή του εισοδήματος στην Ελλάδα: Μετρήσεις του βαθμού ανισοκατανομής στα πρόσφατα χρόνια*. Αθήνα, 1984.
7. J. Lekakis. *Economics and air quality management in the greater Athens area*. Athens, 1984.
8. Ν. Tsoris. *The financing of Greek manufacture*. Athens, 1984.
9. Δ. Γιαννακόπουλου. *Το ελληνικό σύστημα εμπορίας ζώντων ζώων και κρέατος*. Αθήνα, 1984.
10. Β. Ρ. Singh. *The impact of tourism on the balance of payments: A case study of Greece*. Athens, 1984.
11. Ι. Γ. Βαρθολομαίου. *Διακλαδικές επιδράσεις των δημοσίων δαπανών*. Αθήνα, 1984.
12. Δ. Κατοχιανού σε συνεργασία Ευμ. Θεοδωρή-Μαρκογιαννάκη και Αικ. Συκαρά. *Κλαδική-χωρική ανάλυση της ελληνικής μεταποίησης*. Αθήνα, 1984.

13. Κ. Καραμπάτσου-Παχάκη. *Τα λαχανικά στα πλαίσια της ένταξης της Ελλάδας στην ΕΟΚ*. Αθήνα, 1984.
14. Β. Οικονομοπούλου. *Εμπειρική ανάλυση των παραγόντων κόστους στη διαμόρφωση των τιμών στην ελληνική βιομηχανία*. Αθήνα, 1984.
15. S. Skoumal, D. A. Kazis. *Innovation in Greek manufacturing: Role of advanced technologies and new management outlook*. Athens, 1985.
16. Π. Κουτσουβέλη. *Παράγοντες αποταμιευτικής συμπεριφοράς των ιδιωτών στην Ελλάδα*. Αθήνα, 1985.
17. Α. Πανεθυμιτάκη. *Η μέτρηση της υποκατάστασης εισαγωγών: Παραδοσιακοί δείκτες και δύο νέες προτάσεις. Ελληνική εμπειρία 1958-1976*. Αθήνα, 1985.
18. D. Maroulis. *Economic development and the structure of the balance of payments*. Athens, 1986.
19. Γ. Αγαπητού. *Η φορολογία εισοδήματος στην Ελλάδα. Τιμαριθμική αναπροσαρμογή και εναρμόνιση με την ΕΟΚ*. Αθήνα, 1986.
20. Π. Κομίλη. *Χωρική ανάλυση του τουρισμού*. Αθήνα, 1986.
21. Γ. Μπίτσικα. *Κοινωνική αξιολόγηση σχεδίων δημόσιων επενδύσεων στην Ελλάδα*. Αθήνα, 1986.
22. Κ. Ν. Κανελλόπουλου. *Εισοδήματα και φτώχεια στην Ελλάδα: Προσδιοριστικοί παράγοντες*. Αθήνα, 1986.
23. A. Wood-Ritsakakis. *Unified social planning in the Greek context*. Athens, 1986.
24. S. C. Athanassiou. *Eco-demographic changes and labour supply growth in Greece*. Athens, 1986.
25. Γ. Α. Ζαχαράτου. *Τουριστική κατανάλωση: Η μέθοδος υπολογισμού και η χρησιμότητά της για την έρευνα των επιδράσεων του τουρισμού στην εθνική οικονομία*. Αθήνα, 1986.
26. Ζ. Γεωργαντά. *Η προσέγγιση Βοχ-Jenkins στην ανάλυση και πρόβλεψη χρονολογικών σειρών*. Αθήνα, 1987.

27. Ν. Π. Γλυτσού. *Περιφερειακές ανισότητες στην Ελλάδα: Δημογραφικά και οικονομικά χαρακτηριστικά*. Αθήνα, 1988.
28. Γ. Χ. Κάτσου. *Προβληματικές επιχειρήσεις στην Ελλάδα: Αίτια, πρόβλεψη, πρόληψη και εξυγίανση*. Αθήνα, 1988.
29. Δ. Κατοχιανού και Ε. Θεοδωρή-Μαρκογιαννάκη. *Το ελληνικό σύστημα αστικών κέντρων*. Αθήνα, 1988.

ΜΕΛΕΤΕΣ¹

30. Ath. Th. Balfoussias. *Personal income taxation: Tax responsiveness. Distributional and incentive effects: The case of Greece*. Athens, 1990.
31. C. A. Karmas, A. G. Kostakis and Th. G. Dragonas. *Occupational and educational demand of lyceum students: Development over time*. Athens, 1990.
32. Th. A. Skountzos. *Income multipliers in the context of the social accounting Matrix: The case of Greece*. Athens, 1990.
33. A. G. Kostakis. *The occupational choices of Greek Youth: An empirical analysis of the contribution of information and socioeconomic variables*. Athens, 1990.
34. P. V. Karadeloglou and P. N. Koutsouvelis. *Macroeconometric model KEPE-LINK (MYKL)*. Athens, 1991.
35. G. J. Mergos. *Output supply and input demand in Greek agriculture: A multi-output function approach*. Athens, 1991.
36. Ν. Π. Γλυτσού. *Θεωρητική και εμπειρική ανάλυση της μεταναστευτικής κίνησης και της ροής εμβασμάτων μεταξύ Ελλάδας και Γερμανίας*. Αθήνα, 1991.
37. Ε. Ρ. Αναγνωστοπούλου. *Studies in the equilibrium approach to inflation and unemployment*. Athens, 1991.

¹ Η σειρά «ΜΕΛΕΤΕΣ» αποτελεί συνέχεια της προηγούμενης σειράς «ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΕΣ ΜΕΛΕΤΕΣ».

38. Λ. Α. Αθανασίου. *Οικονομικές ανισότητες στην Ελλάδα: Εξελίξεις και πιθανές επιπτώσεις*. Αθήνα, 1991.
39. Δ. Κ. Μαρούλη. *Προβλήματα και προοπτικές των ελληνικών εξαγωγών: Προϋποθέσεις ανάπτυξης τους στην ενοποιημένη ευρωπαϊκή αγορά*. Αθήνα, 1992.
40. Π. Α. Καββαδία. *Δείκτες περιφερειακής ανάπτυξης της Ελλάδας*. Αθήνα, 1992.
41. Μ. Στ. Πανοπούλου. *Οικονομικά και τεχνικά προβλήματα στην ελληνική ναυπηγική βιομηχανία, 1850-1914*. Αθήνα, 1993.
42. Δ. Θ. Αθανασακοπούλου. *Τιμολογιακή και επενδυτική πολιτική των μεταφορών. Η περίπτωση των ελληνικών χερσαίων εμπορευματικών μεταφορών*. Αθήνα, 1994.
43. Π. Π. Παρασκευαΐδη. *Πηγές προέλευσης και μηχανισμοί πραγματοποίησης οικονομικού πλεονάσματος: Η περίπτωση του αγροτικού τομέα στην Ελλάδα*. Αθήνα, 1995.
44. G. C. Kostelenos. *Money and output in modern Greece: 1858-1938*. Athens, 1995.
45. Δ. Α. Σακκά. *Το διαρθρωτικό πρόβλημα και ο οικονομικός προγραμματισμός στη μεταπολεμική Ελλάδα*. Αθήνα, 1996.
46. Π. Χ. Λίβα. *Τεχνολογικές μεταβολές ενεργειακών πινάκων εισροών-εκροών 1980-1985 και συντελεστές εισροών-εκροών 1990 της ελληνικής οικονομίας*. Αθήνα, 1996.
47. Ε. Ξυδέα, Μ. Κουνάρη, Α. Κώτση, Μ. Παπαδημητρίου, Ι. Ρεζίτη, Σ. Σπαθή και Στ. Χειμωνίτη-Τερροβίτη. *Τα οικονομικά των τυχερών παιχνιδιών στην Ελλάδα*. Αθήνα, 2000.
48. Π. Κομίλη και Ν. Βαγιονή. *Εισαγωγή σε μεθόδους και τεχνικές αξιολόγησης στον Περιφερειακό και Χωροταξικό Σχεδιασμό*. Αθήνα, 2000.
49. F. P. Zervou. *Social insurance system of Greece: A comparison with British, American and Spanish social security systems. An econometric model*. Athens, 2001.

50. Κ. Ν. Κανελλόπουλου, Κ. Γ. Μαυρομαρά και Θ. Μ. Μητράκου. *Εκπαίδευση και αγορά εργασίας*. Αθήνα, 2003.
51. Θ. Π. Λιανού σε συνεργασία Π. Παπακωνσταντίνου. *Σύγχρονη μετανάστευση στην Ελλάδα: Οικονομική διερεύνηση*. Αθήνα, 2003.
52. G. Kaplanoglou and D. M. Newbery. *The distributional impact of the proposed tax reform on Greek households*. Athens, 2003.
53. Σ. Δημέλη. *Συγκριτικά πλεονεκτήματα της Ελληνικής Οικονομίας: Συνολική και κλαδική ανάλυση 1990-2001*. Αθήνα, 2004.
54. Α. Σαρρή, Στ. Ζωγραφάκη και Π. Καρφάκη. *Μακροοικονομικές και αναδιανεμητικές επιπτώσεις στην ελληνική οικονομία από μια αναμόρφωση του φορολογικού συστήματος*. Αθήνα, 2004.
55. Κ. Ν. Κανελλόπουλου, Ζ. Ν. Αναστασάκου, Α. Κ. Κώτση, Θ. Ν. Μανιάτη και Κ. Μ. Παχάκη. *Διανομή, αναδιανομή και φτώχεια*. Αθήνα, 2004.
56. Φ. Ζερβού. *Η χρηματοδότηση του συνταξιοδοτικού συστήματος, 1981-2000*. Αθήνα, 2004.
57. Σ. Χανδρινού, σε συνεργασία Κ. Αλτίνογλου και Α. Πεπέ. *Εξέλιξη των ΜΜΕ στη χώρα μας: Εκτίμηση και σύγκριση της αποδοτικότητας και ευελιξίας των ΜΜΕ και των μεγάλων μεταποιητικών παραγωγικών μονάδων*. Αθήνα, 2005.
58. Μ. Panopoulou. *Technological change and corporate strategy in the Greek banking industry*. Athens, 2005.
59. Αν. Λαμπροπούλου. *Η ελληνική γεωργία στο διεθνές ανταγωνιστικό περιβάλλον*. Αθήνα, 2005.
60. Θ. Τερροβίτη. *Παραγωγή και χρήση των τεχνολογιών της πληροφοροφίας και των επικοινωνιών στην Ελλάδα: Σημασία και επιπτώσεις*. Αθήνα, 2005.
61. Κ. Ν. Κανελλόπουλου σε συνεργασία Π. Παπακωνσταντίνου. *Οικονομικές διαστάσεις της κατάρτισης ενηλίκων*. Αθήνα, 2005.

62. Σ. Σπαθή. *Σύγκριση των αεροπορικών και ακτοπλοϊκών μεταφορών στις γραμμές εσωτερικού. Οικονομική εκτίμηση της ζήτησης*. Αθήνα, 2005.
63. P.-I. K. Prodromidis. *A regional analysis of declared incomes in Greece*. Athens, 2006.
64. M. G. Arghyrou. *The effects of the accession of Greece to the EMU: Initial estimates and future prospects*. Athens, 2006.
65. Γ. Παναγόπουλου και Γ. Πελετίδη. *Βασιλεία II: Περιγραφή και Συνέπειες για το Τραπεζικό Σύστημα*. Αθήνα, 2008.
66. P.-I. K. Prodromidis. *The spatial distribution of male and female employment and unemployment in Greece*. Athens, 2008.
67. Κ. Ευστρατόγλου. *Αξιολόγηση της επαγγελματικής κατάρτισης ανέργων στην Ελλάδα*. Αθήνα, 2009.
68. Κ. Αθανασούλη. *Η επαγγελματική μετάβαση των πτυχιούχων των Φιλοσοφικών Σχολών*. Αθήνα, 2010.
69. Ι. Ρεζίτη. *Η διαδικασία μετακύλισης τιμής στον ελληνικό αγροδιατροφικό τομέα: Η περίπτωση των οπωροκηπευτικών*. Αθήνα, 2010.
70. Τ. Tsekeris. *Travel consumption and market competition in Greece*. Athens, 2010.
71. Α. Koutroulis. *Finance and economic growth: The case of Greece 1960-2005*. Athens, 2011.
72. Θ. Π. Λιανού και Τζ. Καβουνίδη. *Μεταναστευτικά ρεύματα στην Ελλάδα κατά τον 20ό αιώνα*. Αθήνα, 2012.
73. Ε. Α. Kaditi. *Analysis of the Greek food supply chain*. Athens, 2012.
74. Σ. Παπαϊωάννου. *Οικονομική μεγέθυνση στην Ελλάδα: Τάσεις και μεσοπρόθεσμες προοπτικές*. Αθήνα, 2013.
75. Τζ. Καβουνίδη και Ι. Χολέζα. *Οι διαδρομές των νέων μεταναστευτικής προέλευσης στην εκπαίδευση και στην αγορά εργασίας*. Αθήνα, 2013.

76. Ι. Κωνσταντακοπούλου. *Ανάλυση του ελληνικού εξωτερικού εμπορίου: Κλαδική ανάλυση, συγκριτικά πλεονεκτήματα, εξαγωγές και οικονομική ανάπτυξη, 2000-2014*. Αθήνα, 2015.
77. Ι. Reziti. *Non-linear Adjustment in the Greek Milk Market*. Athens, 2016.
78. S. Papaioannou (coordinator), Th. Tsekeris and Ch. Tassis. *Regional and sectoral efficiency of the Greek economy: Measurement and determinants*. Athens, 2017.
79. Φ. Οικονόμου και Χ. Τριαντόπουλου. *Οικονομική κρίση και καταθέσεις: Ελλάδα και Νότιος Ευρώπη*. Αθήνα, 2018.
80. Ι. Κωνσταντακοπούλου, Τ. Μαγδαληνού και Γ. Σκίντζη. *Διερεύνηση του εξωτερικού εμπορίου και της ανταγωνιστικότητας των εξαγωγών των χωρών της Ευρωζώνης*. Αθήνα, 2019.
81. Αικ. Τσούμα, Ι. Κουντούρη, Φ. Οικονόμου, Γ. Παναγόπουλου και Γ. Σκίντζη. *Ειδικό Φόρο Κατανάλωσης στα καπνικά προϊόντα και τα αλκοολούχα ποτά στην Ελλάδα: Έσοδα και ελαστικότητες*. Αθήνα, 2020.
82. Τ. Tsekeris and S. Papaioannou. *Agglomeration economies and productivity in the EU regions*. Athens, 2021.

Επιμέλεια έκδοσης: Ελένη Σουλτανάκη

Παραγωγή:

[βιβλιοτεχνία] - ΠΑΠΠΑΣ ΦΩΤΗΣ & ΣΙΑ

Z. Πηγής 52Α, Εξάρχεια - Παπαρρηγοπούλου 6Α-Δ, Περιστέρι

Τηλ.: 210 38.01.844 - 210 57.89.355

www.vivliotechnia.gr



ISBN: 978-960-341-129-1
ISSN: 1108-5789